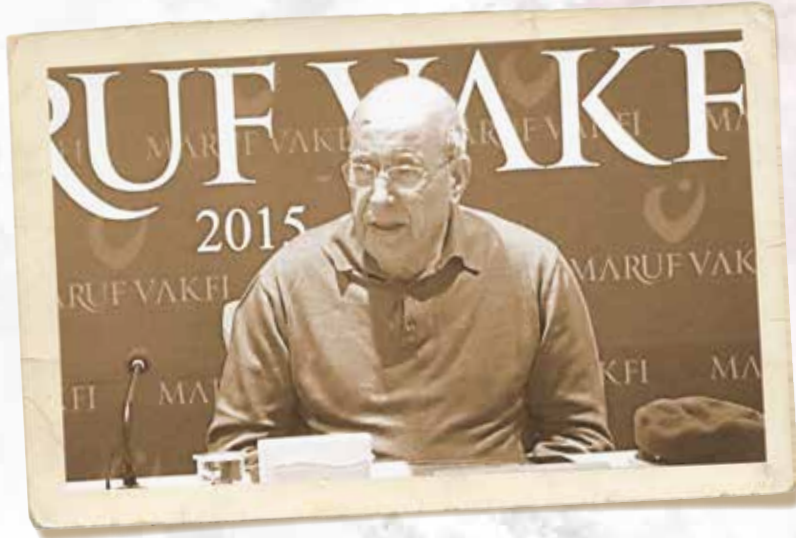

MARUF VAKFI
İSLAM EKONOMİSİ ENSTİTÜSÜ

Prof. Dr. Mehmet ASUTAY
**“Başka Bir Ekonomi
Mümkün mü?”**

Prof. Dr. Sabri Orman
Rahmetle yâd ediyoruz..

BÜLTEN
2020
Y A Z

f | t marufvakfi
marufvakfi.org

2020 • YAZ • YIL: 04 • SAYI: 05

Sahibi

Maruf Eğitim Araştırma
ve Dayanışma Vakfı

Editör

Sercan Karadoğan

Yayın Kurulu

Sıtkı Abdullahoğlu
Sercan Karadoğan
Dr. Hakan Kalkavan
Dr. Zeynep Hafsa Orhan
Fatma Nur Şahin
Esmâ Vatanşas
Abdullah Öztel
Abdullah Kuluç

Tasarım

Bülent Erguvan

Baskı-Cilt

Alioğlu Matbaacılık
Telefon: 0212 612 95 59
Sertifika No: 45121

Maruf Eğitim Araştırma ve Dayanışma Vakfı

Mevlana Caddesi No: 77 Kat: 8
Necmettin Aytek Plaza
Zeytinburnu - İstanbul

Telefon

0212 510 11 25

www.marufvakfi.org
maruf@marufvakfi.org

f | t marufvakfi

İÇİNDEKİLER

1. MARUF'tan - Yusuf Kalyoncuoğlu	02
2. EDİTÖR'DEN - Sercan Karadoğan	03
3. ŞAHSİYET - Sabri Orman Hocanın Ardından - Sercan Karadoğan	04
4. ÖZEL DOSYA - COVID-19 VE EKONOMİNİN DÖNÜŞÜMÜ	
Esmâ Vatanşas'ın İHH Genel Sekreteri Durmuş Aydın ile Mülakatı	06
Başka Bir Ekonomi Mümkün mü? - Prof. Dr. Mehmet Asutay	08
DEĞERLENDİRME - Sercan Karadoğan	10
DEĞERLENDİRME - Fatma Nur Şahin	12
YORUM - Korona Kriz Süreci ve Ahlaki Reaksiyonlar - Dr. Hakan Kalkavan	13
5. İEE DERSLERİ	
Temel Kaynaklarda Ekonomik Anlayış	
a. Kuran ve Ekonomi - İnfâk - Sıtkı Abdullahoğlu	14
b. Sünnet ve Ekonomi - Ticaret Güvenliği - Sıtkı Abdullahoğlu	16
6. SEMİNERLER	
İnsan ve Ahlâk - Doç. Dr. İshak Arslan	18
Seminer Değerlendirme - Rümeyşa Demirkol	20
İnsan Nedir - Prof. Dr. Tahsin Görgün	22
Seminer Değerlendirme - İshak Arslan: 'İktisadî Anlamada Antropoloji' Sunumu Üzerine	
Esmâ Vatanşas - Fatma Nur Şahin	24
İslâm İktisadının Çözüm Önerileri - Prof. Dr. Servet Bayındır	26
Seminer Değerlendirme - Esmâ Vatanşas	28
7. KAVRAMLARLA İSLÂM EKONOMİSİ	
Sukuk ve Değerlendirilmesi - Dr. Zeynep Hafsa Orhan	30
8. MODERN EKONOMİ	
Sercan Karadoğan	33
9. İEE DERSLERİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER	
a. Modern Ekonomi Müzakereleri - Abdullah Kuluç	34
b. İslâm Ekonomisi Müzakereleri - Abdullah Kuluç	35
10. İEE'NİN GENÇ ARAŞTIRMACILARINDAN	
a. Değişen Davranış Kalıpları Kalıcı Olabilir mi? - Esmâ Vatanşas	36
b. Covid-19'un Ekonomik Eşitsizliğe Etkisi Üzerine - Fatma Nur Şahin	38
c. Online Eğitimin Avantajları ve Dezavantajları - Rümeyşa Demirkol	40
d. Korona Virüs Salgını ve Ekonomi Hakkında Bir Deneme - Emrullah Aygün	42
e. Korona Virüs'ün Eğitime Etkisi - Abdullah Kuluç	44
f. Korona Virüsünün Etkisi ve Küresel Ekonomi - MD Al Amin Mia	46
11. İEE YAYINLARI	48

İLİMDEN YANA

İslam iktisadı disiplini açısından önemli bir kayıp yaşadık. Bu konuda uzun zamandır ciddi çalışmalar yapan, ilim dün-yasına kayda değer eserler kazandıran, fikir üreten, talebe yetiştiren ve konuyu dert ederek gayret gösteren kıymetli hocamız Prof. Dr. Sabri ORMAN beyefendi hakkın rahmetine kavuşmuştur.

İlmin yerini başka bir araç ile doldurmak mümkün değildir. Yani ilim, ancak kendisi ile ikame edilebiliyor. Bu gerçeği kavramak için aslında başka bir anlatıma ihtiyacımız yoktur ama bu konuda da çok ciddi referanslarımız da mevcuttur.

Her şeyden önce yüce Rabbimiz bu konuya Kur'an-ı Kerim'de çokça yer vermiştir:

"De ki: Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" [Zümer, 9] ayeti mahiyet itibariyle meseleyi sosyal mukayese açısından ortaya koyarken, "İnsanlardan, binek hayvanlarından ve eti yenen hayvanlardan da farklı tür ve renklerde olanlar var. Kulları içinden ancak bilenler, Allah'ın büyüklüğü karşısında heyecan duyarlar. Şüphesiz Allah üstündür, çokça başışla-yıcıdır." (Fatır, 28) ayeti ile de konunun derinliğini bizlere anlatılmaktadır.

Resulullah efendimizin şu beyanı da bir âlimin ölümünün insanlık için ne anlama geldiğini çok dramatik bir şekilde ortaya koymaktadır: "Allah, ilmi kullarının kalbinden söküp çıkarmak suretiyle almaz. Âlimlerin ruhlarını almak suretiyle ilmi de söküp alır." [Buhârî [100], Müslim [2673]]

Bu açılardan bakınca âlimimizin vefatının gerçek bir kayıp olduğunu bir kez daha derinden hissetmiş oluyoruz.

Biz, kendisiyle Maruf Vakfımız vesilesiyle tanışmıştık. İslam Ekonomisi Enstitüsünde yürüttüğümüz eğitim faaliyetlerine destek olmak amacıyla, yaklaşık iki yıl belirli periyotlarla araştırmacılarımıza ders vermek üzere geldi. Biz de kendisiyle bu süreçte görüşme ve sohbet etme imkanı bulduk. Hocamızın, ilmin ağırlığının her halükârda üzerine sirayet etmek olduğu ilk temastan itibaren hep hissedilen gerçek bir beyefendi insan olduğunu gördük.

Konunun müzakeresinden anladığım kadarıyla hoca, çok da herkesin yapabileceği işlere değil daha istisnai konulara eğiliyordu. Diğer yandan, bizim klasik alimlerimizin eserlerini ve o eserlerdeki İslam İktisadına dair görüşleri adeta bir sarraf titizliğiyle ortaya çıkarmak gibi bir misyon edinmişti. İmam-ı Gazali'yi doktorasından itibaren incelemeye devam ediyordu. Ancak, İmam Serahsi, İmam Şeybani, Makrizi gibi âlimlerimizin bu konudaki yaklaşımlarını eserlerinden istinbat ederek günümüz araştırmacılarının istifadesine sunmak üzere çalışmalar yapıyordu.

Ehli bilir, bu konular iğneyle kuyu kazmak gibidir. Ancak kazdığınız kuyudan çıkan su adeta tüm dünyayı yeşertecek kıratla değere sahip olur.

Yine hocayla yaptığımız sohbetlerde ciddi anlamda çalışmak üzere tasnif ettiği dosyalarının olduğunu anlıyorduk. Her seferinde; "ömrümüz vefa ederse bunları da yaparız" ifadesini kullanıyor hem planlarını hem de teslimiyetini ortaya koyuyordu.

Evet işte böyle bir değeri kaybetmiş olmanın hüznünü yaşıyoruz. İnşallah sağlığında ortaya koyduğu örneklik ve rehberlikler, gençlerin önüne ışık olur ve bu miras zenginleşerek daim olur.

Bizler de Maruf Vakfı olarak bu konudaki emeklere değer vermeye, bu konudaki hayrı çoğaltmaya devam ediyoruz. İnşallah emeğimiz karşılığını bulacaktır. Rabbim başta Sabri hocamız olmak üzere tüm imanla göçmüş geçmişlerimize rahmet eylesin. Bıraktığı ilmin bereketlenerek taşmasını nasip etsin.

Selametle.

Yusuf KALYONCUOĞLU
Vakıf Başkanı

EDİTÖRDEN

Meşakkatli zamanlardan geçiyoruz. Tüm dünyada etkisini az veya çok, o veya bu şekilde hissettiren bir salgınla yüz yüzeyiz. Bu satırlar yazılırken sürecin ilk aşaması/dalgası olarak tarif edilen nokta henüz aşılamamıştı. Salgının daha da derinle-şebileceği, yeni dalgaların yaşanabileceğine dair olumsuz senaryolar da var, hastalığa dair uygun bir aşının bulunmasıyla sorunun kısa zamanda çözülme ihtimali de. Birçok açıdan gündelik hayatı olumsuz etkileyen, toplumsal ilişkilere yeni bir boyut getiren ve bunların yanında ekonomik yapı üzerinde ciddi hasara ve krize yol açabilecek bir süreç içinden geçiyoruz. Salgın öncesi ve salgın sonrası gibi kalın bir çizgiyle ayırabileceğimiz bu dönemde insanlar daha önce tahayyül dahi etmedik-leri koşullar ve durumlarla karşılaştı. Bu koşul ve durumlara karşı yeni davranış kalıpları ve toplumsal örgütlenmeler üretti. Evden çalışma, uzaktan eğitim, sosyal mesafe, maske takma, hijyene azami önem gösterme gibi yeni normlar hayatımıza girdi bunların yanında bireysel yardımlaşma ve toplumsal dayanışma gibi birçok insanın hayatında önemsemediği, bir anlam ifade etmeyen ya da hayatın koşuşturmacası içerisinde pek de anlamı üzerine düşünemediği yeni davranış ilişkileri gün-demlerimize girmeye başladı. Krizden çıkabilmek, salgını atlatabilmek için özellikle sağlık çalışanları olmak üzere toplumların ve devlet yapısının bu yeni "normale" karşı yeni organizasyon şekilleri geliştirmeleri gerekti ve gerekmeye de devam edecek. Dolayısıyla bu salgın süreci birçok açıdan akleden insanlar için üzerinde düşünülmesi gereken öğretici bir süreç dönüştü. Bir afet, salgın veya kriz anında insanlar gündelik alışkanlıklarını bir kenara bırakarak yeni duruma adapte olabilm ve bazı davranış kalıplarından (özellikle turizm ve eğlence sektörleri başta olmak üzere tüketimle alakalı) taviz vermek, vazgeçmek durumunda kaldılar. Bu salgının ekonomik etkilerinin derinleşmesine bir sebep olarak da mevcut ekonomik sistem, kurum ve politikaların ürettiği eşitsiz büyüme ve gelişme, servet ve gelir dağılımındaki ciddi bozukluk, doğal kaynakların hoyratça kullanımı, çevreye verilen tahribat gibi pek çok boyut olduğu yüksek sesle dile getirilmektedir. Dolayısıyla, insanlığın sonunun yine insanın kendi eliyle yapıp ettiklerinden kaynaklanabileceğine dair felaket senaryolarının hiç de uzak olmadığını bir kez daha görmüş olduk. Bu anlamıyla mevcut sistemin kurum ve politikalarında değişiklik yanında önemli bir zihniyet ve para-digma değişikliğinin de gerekli olduğu bir kez daha açığa çıkmış oldu.

Bu meşakkatli süreci bizim açımızdan daha katlanılmaz ve üzücü kılan bir hadise de yaşadık. Değerli büyüğümüz, nevi şahsı-na münhasır büyük bir ilim insanı ve mütefekkir kıymetli Prof. Dr. Sabri Orman hocamızı Hakkın Rahmetine uğurladık. Kendi-siyle Maruf Vakfı çatısı altında uzun soluklu bir eğitim ve müzakere grubuyla çalışmalarımızı sürdürüyor, kendisinden birçok konuda istifade ediyorduk. Şimdi onun yokluğunda önemli bir boşluk oluştu. Sabri Hoca yeri kolay kolay doldurulamayacak düzeyde çok yönlü ve çok donanımlı bir şahsiyetti. Birçok önemli projesi, araştırma ve inceleme konusu ve çalışmasının olduğunu biz öğrencileriyle defaatle paylaşmıştı. İslami iktisat alanında çoğunlukla eksik bırakılan düşünce tarihi alanında önemli çalışmalar ve düşünceler geliştirme gayreti içinde bu alana yeni bir soluk ve bakış açısı getirebilecek düzeydeydi kendisi. Onu kaybetmek bu anlamıyla önemli bir birikimden ve rehberlikten de yoksun kalmak anlamına geliyor biz İslam iktisadı çalışanlar açısından. Bu açıdan kendisine Allah'tan rahmet; ailesine, yakınlarına, talebelerine ve tüm İslam alemine sabır dileklerimizi iletmış olalım. Maruf Vakfı öğrencileri olarak kendisini ve derslerini çok özleyeceğiz.

Maruf Vakfı Bülteni'nin bu sayısında Covid-19'a özel bir yer ayırmaya karar verdik. Bu minvalde yaptığımız röportaj, seminer ve derslerin yanında salgın sürecine dair kendi kişisel gözlem ve analizlerimize de yer vermeye çalıştığımız, eski sayılara kıyasla biraz daha hacimli bir çalışma ortaya koymaya çalıştık. Bu anlamıyla bu bülten özel sayısının tarihe düştüğümüz bir not mesabesinde olmasını arzu ettik.

Bu sayıya katkı sunan değerli hocalarım, araştırmacı arkadaş ve öğrencilere ve tasarım ve redaksiyon süreçlerinde yer alan tüm çalışma arkadaşlarıma ve personele çabaları ve katkılarından ötürü teşekkür ediyorum.

Maruf olanı yaşatmaya ve marufu yaygınlaştırmaya çalıştığımız maruf bir iktisadi anlayışı hâkim kılmaya gayretimizde bizlere destek olan tüm büyüklermize ve Maruf Vakfı yönetim kurulu, üye ve destekçilerine de ayrıca bizlere olan güven ve itimat-larından ötürü teşekkür ediyorum.

Sercan KARADOĞAN
Editör

SERCAN KARADOĞAN
M.Ü. Doktora Programı
Maruf Vakfı Araştırmacısı

Nevi Şahsına Münhasır Bir İlim İnsanı

Sabri Hoca'nın Ardından

İslam iktisadı ve İslam iktisadı düşünce tarihi alanlarında önemli eserler ve çalışmalar ortaya koymuş, değerli ilim insanı Sabri Orman Hocamızı 11 Haziran 2020'de 72 yaşında Hakkın Rahmetine uğurladık.

Kendisini İslam iktisadı çalışmalarının yaygınlaştığı böylesi bir zamanda kaybetmek biz öğrencileri açısından daha da üzücü bir durum, zira onun rehberliğine, bilgeliğine ve tecrübelerine her zaman büyük ihtiyaç duyduk.

Arkasından muhakkak ki çok fazla şey yazılacak ve söylenecek bir insanı kaybettik. Tabidir ki onunla uzun yıllara dayanan dostlukları, arkadaşlıkları, birliktelikleri olanlar,

mesai ve iş arkadaşları, meslektaşları onu benden çok daha iyi anlatacaklardır. Ben kısıtlı ömrüm ve tanışıklığımla onun aziz hatırasını kendi çapımda yad etmek istiyorum.

Yaşım itibarıyla Sabri Hoca'nın ancak öğrencisi olabilecek bir durumdayım. Kendisini İslam iktisadı alanında yaptığı seminerleri ve çalışmaları vesilesiyle tanıma imkânı buldum. Birebir tanışıklığımız ise, yaklaşık 7-8 sene önce yine İslam iktisadıylak alakalı bir kitap projesine dair bir grup arkadaşla birlikte Karaköy'de Merkez Bankası binasında ziyaretimizle olmuştu. İslam iktisadı alanına dair çalışmalar yapma gayreti olan kim varsa hiç kırmadan görüşmeyi kabul ederdi. O günden hatırladığım bizim dışımızda birkaç farklı öğrencinin daha yine Hoca'dan tavsiye ve fikir almak üzere kendisini ziyaret etmesiydi. Dolayısıyla o gün dahi belki de birçok başka işinin arasında öğrencilerine ve tavsiye almaya gelen bizlere tüm içtenliği ve samimiyetiyle yardımcı olma gayreti içindeydi.

Öğrencileriyle ders yapmak, sohbet etmek, müzakereler gerçekleştirmekten oldukça keyif aldığını dersteki motivasyonu ve adanmışlığıyla her an bizlere hissettiriyordu. Bilgi birikimi ve tecrübesini sahip olduğu tevazu ve vakarıyla genç dimağlara yani bizlere de bizlerin anlayabileceği bir düzeyde aktarma gayretinde oldu hep. Öğrencileriyle ilişkisini her zaman yaşatmaya ve kapısını hiç kapamamaya gayret eden birisiydi. Sorduğumuz sorulara nazik bir şekilde kitap ve makalelerin ilgili kısımlarına atıf yaparak aslında cevap verdiğini söyler ancak konuyu bizim içim tekrar açar ve anlatırdı. Bazı çalışmalarının yeteri kadar ilgi görmediğini aslında daha fazla kişi tarafından okunarak eleştiri ve değerlendirme arzusunda olduğunu da devamlı olarak aktarırdı. Bu anlamıyla Sabri Hoca, "ben yazdım oldu" diyen bir akademisyen olmadı hiç. Fikirlerinin tartışılmasından kaçınmaz, bilakis bundan zevk alır; eksik bir nokta, muğlak bir yer, birbiriyle bağlantısı kurulamayan bir satır, paragraf bırakmak istemezdi.

Bu anlamıyla şunu da söylemek gerekiyor unutmadan, Sabri Hocamız adaşı olduğu ve yine büyük bir ilim ve tefekkür insanı olan Sabri Ülgener üzerinden Osmanlıyla ve geçmişle kurabileceğimiz yaşayan son birkaç bağlantıdan da birisiydi. Hocası Ülgener gibi çok yönlü bir ilim insanı olmasıyla da bu bağı bihakkin teslim eden bir insan ve geçmişle, kadim olanla kurulabilecek sağlam bir köprüydü adeta. Çalışmalarındaki derinlik, vukufiyet, disiplin ve titizlik Sabri Hocamızın ayırt edici özellikleriydi belki bizim açımızdan ancak bu anlamıyla Sabri Hoca aslında geçmişte yaşamış ve eserlerini büyük bir hayranlıkla okuduğumuz ve sadece bizim kültürümüzle de sınırlı olmayan Batı'da da mevcut olan ilim geleneği ve ciddiyetinin de bir yansıması, geçmişten bugüne gelen mütecessim haliydi bir nevi. Dolayısıyla bugün modern olan içinde doğup büyüyen bizlerin belki anlayamadığı, adlandıramadığı şeyler onda doğal ve olması gerekeni temsil ediyordu.

Bugünün post-modern neoliberal küreselleşmiş dünyasında yetişmiş nesillerin dikkate değer bulmadığı hasletler, duygular, ilim ahlakı, tevazu gibi pek çok hususiyet onun şahsında olmazsa olmazlardı. Yine de geçmişle gelecek arasında yaşadığımız bu kopukluğa rağmen Sabri Hoca öğrencileri şahsında bunu sorun etmiyor, bilgi ve tecrübesini, belki de kendisini hiçbir zaman bihakkin anlayamayacağını düşündüğü, kitlelere aktarmaya devam ediyordu. Özellikle tarih alanındaki yaklaşımları ve metodolojisi bu söylediklerimizi destekler

niteliktedir. Zira Sabri Hoca açısından tarih statik, donuk, olmuş bitmiş yerinde sayan bir şey değil dinamik, yaşayan, geçmişle, kadim bilgi birikimiyle bizleri devamlı olarak bağlayan bir araçtı. Özellikle Popper'dan sık sık alıntılacağı "bir geleneğe referansla yapılmayan bilim, bilim değildir" sözü Sabri Hocayı ve çalışmalarını hayat felsefesini özetleyen bir sözdü. O da bir bilim yapma gayreti içerisinde sürekli olarak geçmişle ve tarihle uğraştı; kadim İslam medeniyetinin büyük mütefekkirleri üzerinden bugünü okumaya ve anlamaya gayret etti. İnsanın tarihle birlikte düşünmesi gerektiğini, tarih bilmenin epistemolojik bir zaruret olduğunu yinelerdi. Dolayısıyla tarih öğrenmek, çalışmak ve bilmek onun açısından keyfi bir iş değil; bir zaruret, bir varoluş meselesiydi adeta.

Maruf Vakfı çatısı altında uzun soluklu diyebileceğimiz, yaklaşık 3 seneye uzanan, ders dizisiyle kendisinden istifade edebilme imkanına eriştik. İslam iktisadı düşünce tarihi özel alanı diyebileceğimiz bir alanda kendisiyle aylık periyotlarda müzakereler gerçekleştirdik. Özellikle yazdığı makalelerin okunmasını ve tartışılmasını, eleştiri ve değerlendirmeye tabi tutulmasını isterdi. Daha sonra kendi yazım süreçlerinden, bu süreçlerde karşılaştığı sorunlardan, farklı zamanlardaki farklı tecrübelerinden devam ettiği saatler süren hoş sohbetli ilmi toplantılar ve dersler gerçekleştirdik. Sabri Hoca bu toplantılarda yapmayı düşündüğü çalışmalardan da bahsederdi ancak maalesef üzülerek bunların birçoğunun yarım kaldığını da görmüş olduk. Bu anlamıyla, Sabri Hoca'nın son dönemleri diyebileceğimiz bu zaman aralığında kendisinden ders almış olmak, toplantı ve müzakerelerinde bulunmuş olmaktan dolayı kendimi de şanslı ve ayrıcalıklı sayıyorum. Bizlerden beklenen bu ilmi geleneği elimizden geldiğince yaşatmak ve sonraki nesillere de aktarmaktır. Bunu başarabilirsek Sabri Hoca'nın aziz hatırasını da yaşatmış olacağız.

Kendisini anlatmaya birkaç paragrafın ve sayfanın yetmeyeceği bu büyük ilim insanını kısıtlı bir yazı içerisinde aktarmaya çalışmak mümkün değildir elbet. Kendisini ve çalışmalarını titizlikle takip etmeye çalışmış bir öğrencisinin gözünden Sabri Hoca'ya dair anılarımı ve hatıralarımı yâd etmek istedim. Bir yanlışıma, eksigiğime var ise şimdiden affola.

Buradan tekrar kendisine Allah'tan rahmet; ailesi, yakınları, sevdikleri ve biz boynu bükük kalan öğrencilerine de sabırlar diliyorum...

ESMA VATANDAŞİZÜ Yüksek Lisans Programı
Maruf Vakfı Araştırmacısı

İHH Genel Sereteri Durmuş Aydın ile Mülakatımız Ülkeler Arasında Farklılık Gösteren Yardım Düzeyleri Türkiye’de Yeterli Ölçüdeydi

Toplumsal dayanışma çalışmaları yürüten vakıfların salgın sürecindeki toplumsal önderlik etkilerinin incelenmesi amacıyla, Maruf Vakfı olarak Türkiye’nin insani yardım alanında önde gelen sivil toplum kuruluşlarından İHH İnsani Yardım Vakfı’nın Genel Sekreteri Durmuş Aydın ile bir röportaj gerçekleştirdik.

İHH adına sorularımızı cevaplayan Aydın, böyle bir kriz dönemine genel anlamda hazırlıklı bulunduklarını ve büyük ölçüde bir sorun yaşamadıklarını ve vatandaşların yardım çalışmalarında gönüllü olma taleplerinde büyük bir yoğunluk olduğunu dile getirdi. Salgının ilk başta yerel bir mesele olarak kalacağı yönünde bir kanının hâkim olduğu ancak daha sonra hızlı bir yayılma ile karşılaşıldığında acil olarak ayrı bir komisyonun kurulduğunu ifade eden Aydın, İHH bünyesinde hiçbir şekilde işten çıkarma gerçekleştirmedikleri ve devletin salgın sürecindeki müdahaleleri ile teşviklerin yeterli olduğu hususlarını vurguladı.

Salgın sürecinde çalışmalarınızı nasıl organize ettiniz?

Salgın süreci başlaması ile vakfımızda Covid-19 komisyonu kuruldu. Kurulan komisyon sürecin sistemsel ve koordineli yürütülmesi görevini üstlendi. Personellerimiz arasında yürüttüğü işleri evlerinden yapabilecek olanların “home-office” yöntemi ile evlerinde çalışabilmelerini sağladık. Sahada ise ekiplerimizi bölge bölge ayırarak yardımların hızlı ve etkin

bir şekilde dağıtılmasını sağladık.

Mali açıdan kaynaklarınızda dikkate değer bir artış veya azalma gerçekleşti mi?

Salgın süreci öncesinde planlanan kumanya dağıtımı ve nakdi yardım çalışmaları bu dönemde farklılık gösterdi. Planlanan kumanya dağıtım sayısı, başkanımız Bülent Yıldırım Bey’in talimatı ile artırıldı. Bununla birlikte her yıl düzenli olarak yapmış olduğumuz fitre dağıtımı dışında “Şimdi Dayanışma Vakti Kampanyası” ile ekstra bir nakdi dağıtım daha gerçekleşti. Bu dönemde tüm kaynaklarımızı vatandaşlarımız için kullanmış olduk.

Salgın sürecindeki genel yardımlaşma isteği/duygusu/yoğunluğu hakkında neler söyleyebilirsiniz?

Ülkemiz kurulduğu günden bu yana çeşitli sorunlar ve krizler ile karşılaştı. Yaşanan bu salgın süreci ise ülke tarihimiz açısından önemli bir dönem oldu. Bu dönemde ekonomik, eğitim, kültürel, sosyal ve psikolojik birçok alanda farklılıklar meydana geldi. Bu farklılıklardan kurum

olarak önemli tecrübeler edindik. Yardım çalışmalarında ise gönüllüler faaliyetlerimize katılım sağlayabilmek için kurumumuza yoğun talepte bulundu. Kurumda bu süreçte gerek gençlik yapılanması gerekse kadın ve erkek gönüllülerin koordineli bir şekilde çalışmalara destek vermesi sağlandı. Bu durum tekrardan ülkemizdeki yardımlaşma isteğinin yoğun bir şekilde devam ettiğini göstermektedir.

Sivil toplum/yardımlaşma kurumu olarak salgın koşullarına hazırlıklı mısınız, bu konuda ne gibi ilave çalışmalar yapıyorsunuz?

Vakfımız kurulduğu günden bu yana savaş, afet ve kriz bölgelerinde çalışmalarını sürdürüyor. Kurumumuz yapı itibarı ile her türlü kriz olaylarına müdahale edecek bir yapıda. Yaşanan Covid-19 salgını sağlık alanında edinilen tecrübeler ile birlikte ekstra müdahale araçları geliştirme imkanları sundu. Bu süreçte vakfımızda görev alan sağlık alanı uzmanları ve iş güvenliği uzmanları ile birlikte süreç içerisinde yeni kararlar alarak uygulamalarda çeşitli yaklaşımlar gösteriyoruz.

Covid-19 salgını Çin’de başladı

zaman bu derece ciddi sonuçları olacağını düşünmüş müydünüz; salgın Türkiye’ye gelmeden önce sıkı tedbirler alma eğiliminiz oldu mu?

Salgının ilk çıktığı dönemlerde bu durumun yerel bir salgın olacağı kanısı daha hakimdi. Ancak yayılma hızının ve komşu ülkelerde de vaka sayılarındaki artışın görülmesi ile birlikte kurumumuz acil olarak bir komisyon kurup hijyen kuralları ve kullanılacak malzemeler ile alakalı ilk önlemleri aldı. Ardından yurtdışına çıkan personellerimizin 14 gün evlerinde karantinada kalması yönünde bir adım atıldı. Çalışma alanları da kurallar doğrultusunda tekrardan düzenlendi.

Profesyonel ve gönüllü çalışanlarınız, salgından olumsuz etkilenmemek için ne gibi önlemler aldı?

Bu süreçte çalışanların olumsuz etkilenmemesi adına “home-office” yöntemine geçildi ve evden çalışmaya müsait her personeli bu model doğrultusunda faaliyetleri düzenlendi. Evlerinden çalışamayan personellerimize ve sahada görev almak isteyen gönüllü ekiplerimize ise eldiven, dezenfektan, tulum, maske ve koruyucu maske gibi hijyen malzemeleri temin edildi. Ayrıca temastan kaçınmaları için evrak ve dağıtım alanında yeni düzenlemeler ve kurallar getirildi.

Bu süreçte yurtdışı faaliyetlerinizi durdurdunuz mu? Sadece yurt içi çalışmalara mı ağırlık verdiniz?

Öncelikle yurtdışı çalışmalarımız tamamen durmadı. Bu süreçte Suriye’de bazı Asya ve Balkan bölgesinde ki ülkelere; Afrika’da çalışmalarımızı kısmi olarak sürdürdük. Çalışmalarımızı Türkiye’de yoğunlaştırma sebebimiz ise krizin ülkemizi de vurmasıydı. Bu döneme kadar vatandaşlarımızın destekleriyle birçok kıtada yüzlerce ülkede yardım çalışmalarında bulunduk. Bu kriz dönemi her kesimden vatandaşımızı etkilediği için çalışmalarını burada yoğunlaştırma kararı aldık. Bunun dışında ülkemizde

böyle bir yardımlaşma kampanyasına ilk adım atılarak diğer kurumlara da örnek olmak amaçlanmıştır.

Salgın sürecindeki işten çıkarmalara bakış açınız nasıldır? Siz bu durumla nasıl başa çıktınız?

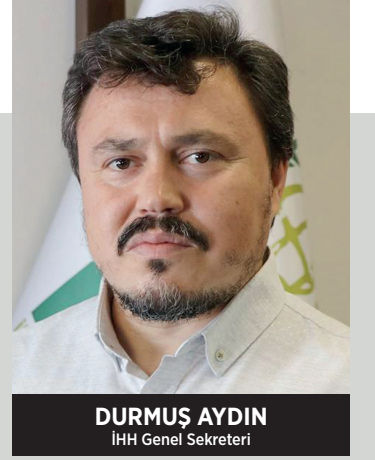
İHH İnsani Yardım Vakfı olarak bu süreçte personellerimiz için tüm tedbirleri aldık ve hiçbir personelin işten çıkarılması söz konusu olmadı. Bu süreçte ekonomik anlamda olumsuz etki çok fazla değildi. Çalışmalarımıza normal dönemdeki gibi devam ettik.

Sizce devlet böyle olağanüstü bir duruma karşı yeteri oranda hazırlıklı mıydı? Sizce bir STK olarak devleti destekleyici mi devleti tamamlayıcı mı rol üstleniyorsunuz?

Devletimiz hemen hemen her alanda gerekli müdahalelerde bulundu. Özellikle sağlık alanında alınan tedbirler; vaka sayısında yaşanacak patlamaların önüne geçmiş ve kısa sürede salgının bitirilmese bile kontrol altına alınmasını sağlamıştır. Bununla birlikte “Biz Bize Yeteriz Türkiye” sloganı ile Sayın Başkanımızın başlatmış olduğu yardımlaşma çalışması ve Çalışma, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın sistemlerinde kayıtlı vatandaşlarımıza bu dönemde vermiş oldukları destek; salgın sürecinin minimum hasarla atlatılabilmesi adına önemli müdahalelerdi. Sivil toplumların konumu ve yardım önceliklerine gelecek olursak; STK’lar yapısı itibarı ile literatürde üçüncü sektör olarak karşımıza çıkıyor. Devletimizin yardım sisteminde prosedüre takılan veya ihtiyaçlarını tam anlamda gideremeyen vatandaşlarımız bu üçüncü sektörün tamamlayıcı desteği ile ihtiyaçlarını maksimum ölçüde karşılamıştır.

Yapılan yardımlar, verilen teşvikler size göre yeterli mi?

Bu soru aslında çok boyutlu bir yapıyı barındırmaktadır. Ülkelerin gelişmişlik düzeyi, sigorta sistemi, sağlık sistemi, iş alanları ve üretim düzeyi bu yeterliliğin yan bağlantıları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu

nedenle yapılan yardımların ve verilen teşviklerin yeterlilik düzeyi, kişiden kişiye kurumdan kuruma değişiklik gösterecektir. Ülkemizde yapılan yardımlar ve verilen teşvikler genel anlamda yeterlidir.

İnsanlar bu süreci daha iyi atlatmak ve ülke olarak ekonomik açıdan daha az zararlı çıkabilmek için harcama ve tüketimlerini büyük ölçüde değiştirdi mi?

Sahada karşılaşılan durumlar genel olarak tüketimlerde değişimin olduğu yönünde kanaat oluşturdu. Harcamaların gıda sektörü üzerine odaklanıldığı gözlemlendi; diğer sektörel harcamaların ise geçmiş döneme oranla azaldığı görüldü.

Salgının etkileri tamamen bittikten sonra insanların tüketim davranışlarının nasıl olacağı hakkında ne düşünüyorsunuz; süreç içindeki tüketim davranışı kalıplarındaki değişiklikler, harcamalardaki azalış ve tasarruflara yönelme halinin kalıcı olmasını mümkün görüyor musunuz?

Normalleşme süreci ile birlikte gözlemlenilen durum insanların tekrar eski dönemlerde ki gibi alışkanlıklarına devam etme eğiliminde olduğu yönündedir. Özellikle 2-3 aylık bir karantina süreci nedeniyle insanlarda böyle bir patlamanın yaşanması öngörülmekteydi. Bu durum kısmen kalıcı olarak görülebilir.

Röportajımıza katıldığınız ve sorularımızı cevapladığınız çok teşekkür ediyoruz. İyi çalışmalar diliyorum.

Ben de teşekkür eder, iyi çalışmalar dilerim.

PROF. DR. MEHMET ASUTAY
DURHAM Üniversitesi
İslâm Ekonomisi ve Finans Merkezi Direktörü

BAŞKA BİR EKONOMİ MÜMKÜN MÜ?

Salgınının neden olduğu kriz, panik ve çöküş olasılıkları hakkında neler söylenebilir ve yeni bir iktisat sistemi, bir dizi ekonomi politikası oluşturmak için ne yapılabilir?

Bu çerçeveden bakınca komünist manifesto bizim için bugünlerde yaşadığımız zorlukları anlayabilmemiz açısından oldukça önemlidir. Bazı yerlerde konuşurken fark ettiğim şey, koronavirüsün ortaya çıkmasını ve Covid-19'un neden doğrudan kapitalizmle ilişkili olduğunu anlamakta birçok arkadaşımız ya da meslektaşımız zorluk çekiyorlar. Çünkü covid-19'u sadece tıbbi bir problem olarak görüp bunun sadece tıbbi çözümlerle bitirilebileceğini düşünüyorlar. Hâlbuki her bir dünya görüşü kendisini belli bir toplumsal yapı ile ifade eder. Bu toplumsal yapının sonucu olarak da insan davranışları oluşur. Dolayısıyla kapitalizmin geliştirmiş olduğu toplumsal yapı önümüzdedir. Kapitalist toplumsal yapı ve onun içinde her şeyi maksimize etmeye çalışan homo economicus dediğimiz sadece ekonomiyle motive edilmiş olan insan tipi ve bu insanların da modernitenin sonucu

olarak çevreyi, insanı ve elindeki diğer kaynakları da en fazla ne kadar sömürürse o kadar kâr yapabileceği anlayışına dayalı bir ekonomik sistem ne yazık ki kronik olarak krizlere yol açmaya devam etmektedir. Bu krizler kimi zaman ekonomik, finansal kimi zaman da sosyal, sağlık ve tabi afetlerle kendisini gösteriyor.

Burada ne yazık ki yüzbinlerce insanın hayatını kaybettiği gerçeği bir tarafa onun dışında sonuçları olarak belki de milyonlarca insanın ciddi şekilde fakirliğe itileceği ve burada fakirlik derken konvansiyonel anlamda bir fakirlik değil ama insanların hayatlarına devam edememeleri gibi bir realite ile karşılaşacağını göreceğiz.

Piyasa güçlerinin ana belirleyici ve hegemonik güç olmadığı; “ben” yerine “biz”i temel alan ve öncelik veren bir ekonomik anlayış yaratma şansı var mıdır?

Bu olurken aynı zamanda iş dünyasının ya da neoliberal politikaların hâkim olduğu günümüzde sermayenin durumunu değiştirmeden yine büyüdüğünü, geliştiğini göreceğiz. Önümüzdeki günlerde değişik şirketlerin ilk çeyrek kârlılıkları ortaya konacak. Bu kadar kâr edebilen şirketlere karşılık öbür tarafta ciddi şekilde fakirleşen toplumlardan ya da fakirleşen insan yığınlarından bahsedeceğiz. Bir şekilde neoliberal politikaların uygulanmasıyla insanın refahını ve diğer paydaşların refahını göz önüne alan bir yaklaşım tarzı zaten çok önceleri göz ardı edilmişti.

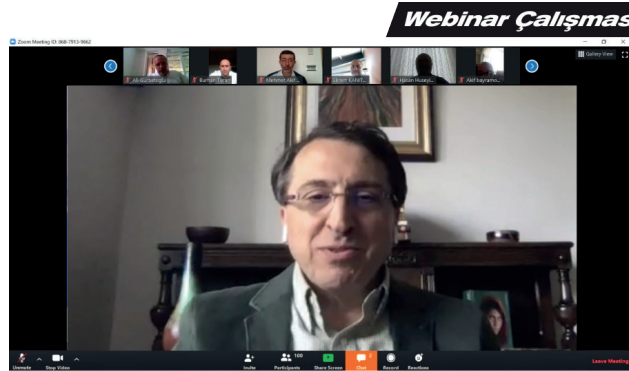
Sermayeye bağlı büyümenin öne çıktığı ve sermaye hareketleriyle ancak zenginleşebileceği düşünülen neoliberal politikaların sonucu insanın tamamen arka plana itildiği ve insanla ilgili yatırımların da arka plana itildiği bir durumdayız. Bu çerçevede sağlık hizmetlerine yapılan yatırımlar ya da eğitime yapılan yatırımlar aynı şekilde yavaş yavaş özel sektöre doğru kaydırılmaktadır. Bu sadece Batı'da değil bütün dünyada gelişen bir olgudur. Bu çerçevede insan, toplum ve devlet arasındaki ilişkiyi belirleyen sosyal sözleşmenin tamamen dışında ikincil bir alan oluşmuş durumdadır. İnsanlar modern zamanlarda devletle olan ilişkilerini bu sosyal sözleşme çerçevesinde oluşturmuşken bunun karşılığında vergisini verirken öbür tarafta devletin buna karşılık verememesi ve kendi oluşturduğu sözleşmenin kendi tarafını gerçekleştirememesi gibi bir realiteyle de karşı karşıyayız. Bu çerçevede hem sağlık sektörünün hem de eğitim sektörünün ciddi şekilde metalaşması sürecini yaşıyoruz.

Son bir-bir buçuk aydır çeşitli çevrelerden değişik söylemler ortaya çıkmaya başladı. Covid sonrası hayatın

nasıl olabileceği konusunda yorumlar yapılıyor. Ama bu yorumların Covid sonrası ortamda ne kadar alternatif üretebileceği konusunda çok emin değilim. Çünkü egemen olan sistem ve onun oluşturduğu politik ekonomisi o kadar çok gelişmiş ve dünyanın en küçük köyüne kadar nüfuz edebilmiş ki onların oradan sökülüp atılabilmesini büyük bir problem olarak görüyoruz.

Umutsuz değilim. Ama öbür taraftan değiştirilmesi çok da kolay mümkün olmayacak kadar güçlü duran bir yapıyla karşı karşıyayız. Müslüman dünyaya baktığımız zaman bu sistemle hesaplaşmak amacıyla ortaya çıkmış politik yapıların da ne yazık ki sonunda bu sisteme entegre olduğunu üzülerek görüyoruz.

Alternatiflerin mümkün olabileceğini düşünüyorum. Bu milli devlet bağlamında olamayabilir ama mesela Maruf Vakfı'nda ya da bir sivil toplum organizasyonunda olabilir. Küçük küçük organizasyonlarla toplumsal yapının ve üretim-tüketim ilişkilerinin değişmesinin mümkün olduğunu düşünüyorum. Tabi bu zaman alacak bir entelektüel çabayı gerektiriyor.

Bu bağlamda entelektüel dönüşümün kaçınılmaz olarak yapılması gerekiyor ki bizim alternatif olarak ortaya çıkarabildiğimiz şeylerin artık bir şekilde sonuçlarını üretebilmesi mümkün olsun. Ancak, özellikle Müslüman dünyadaki eğitim sistemi ve üniversitelerin araştırmalarındaki yetersizlikleri, ne yazık ki bu çaba da bize destek veremiyor.

Ontolojik yapı insanı tanımlamış nedir o tanım? Homo economicus dediğimiz kendi faydasını maksimize etmeye çalışan insan. Buradan hareket ettiğiniz sürece işte Marx sermayeyi emekle ifade etmiş ama aynı şeyi yapmış bu seferde emeğin egemenliği söz konusu edilmiştir. Yani sermayenin egemenliği yerine emeğin egemenliğini getirmiştir. Bizim o **"Tevhid"** olarak ifade ettiğimiz hiç kimsenin egemen olmadığı her birisinin Tevhid bağlamında

esit alındığı bir düzenin bir ekonomi politığının oluşması gibi bir derdimiz var. Tevhid altında hiç kimsenin egemen olması mümkün değil. Dolayısıyla var olan heterodoks okulların da çarpıldıkları, aşamadıkları nokta kendi ontolojileridir. Bizim entelektüel olarak şanslı olduğumuz bir durum var ki ilahi ontoloji o açılımı bize vermektedir.

Bir tarafta İslam ekonomi politiği, bir İslam moral ekonomisini nasıl oluşturabiliriz çabası diğer taraftan var olan sistemde insanların daha çok onurlarını yitirmeden yaşamalarını nasıl sağlayabiliriz, kısmını da düşünmemiz gerekir.

Biz yaptığımız çalışmalarda İslami finans ya da sermaye hareketliliğini temel alan bir yaklaşımdan çok toplumsal bir ekonomi politik projesi olarak olayı algılamaya çalışıyoruz. Çünkü bence İslam'ın ifade

ettiği –bugünkü tabirle ifade etmeye çalışırsam– ya da onu çerçeveye oturtmaya çalışırsak o “İslam’ın ekonomi politığıdır”. Bu da temelinde **“La ilahe illallah”** olan bir metodoloji ile ortaya çıkmıştır. Var olanı reddetmek ve arkasından hemen alternatifini söyleyebilmek.

İngilizcede ve bütün dünyada kullanılan “economics” kelimesi Türkçede iktisadı kastediyoruz ama iktisat derken “economics” olanı ifade ediyoruz. Yani iktisadın asıl amacını değil ve yine orada “homo economicus” kendi faydasını maksimize etmeye çalışan insandan bahsediyoruz ve bu arada sermayeyi merkeze alıyoruz. Ama aslında onun karşılığı “iktisat” kelimesi ki Arapça’da “kast” dan ya da “kıst” tan geliyor. Bu bağlamda toplumda dengeyi, adaleti oluşturmak, her şeyin hakkını vermek anlamına gelir. Dolayısıyla bunun maksimizasyonla hiçbir

alakası yoktur. Bizim ifade etmeye çalıştığımız İslam ekonomisi, işte manifestomuzun temelinde o mizan olayını geri getirmek kastıyla, iktisadın ifade etmeye çalıştığı paradigmayı merkeze getirerek o paradigma çerçevesinde tevhide bağlamda İslam politik ekonomisi manifestosu oluşturmaktır. Onun içeriğini de İslam moral ekonomisi dediğimiz piyasaların ya da fiyatların belirlediği ekonomi politik değil, değerler bütünü'nün belirlediği bir ekonomi politik olsun istiyoruz.

Umutsuz değilim. Çünkü Kur'an bize umudu tavsiye ediyor. Ama dediğim gibi iman, salih amel ve sabır ki salih ameli doğru yaptığımızı varsayarak entelektüel güçlerimizi bir şekilde bir araya getirmemiz gerektiğini düşünüyorum. İşte bu noktada farklı neler yapılabilir? sorusuna cevap arayabiliriz.

COVID-19 VE EKONOMİNİN DÖNÜŞÜMÜ

SERCAN KARADOĞAN
M.Ü. Doktora Programı
Maruf Vakfı Araştırmacısı

Bütün dünya etkilerini ve yoğunluğunu birçok yönden hissettiren bir salgınla karşı karşıya. Bu salgının tıbbi bir tarafı olduğu kadar siyasal, ekonomik ve toplumsal boyutları da var. Devletlerin bu salgına

karşı gösterdikleri reaksiyonlar ve aldıkları önlemler bir yanda ekonomik yapının derin bir durağanlığa doğru sürüklenmesi ve salgına karşı toplumsal dayanışma ve örgütlenme biçimleriyle birçok yeni

tecrübelerin edinildiği ve yeni durumlar ve koşullar karşısında yeni politika ve çözümlerin üretilmeye çalışıldığı bir süreç yaşıyoruz. Bunlarında yanında yakın gelecekteki olası senaryolar üzerinden ve salgının küresel ekonomi üzerindeki olumsuz etkileri hakkında da birçok tahmin ve öngörü yapılıyor. Bunlara göre Dünya ekonomisi, siyaseti ve toplumsal yapı son 75 yılın en değiştirici ve dönüştürücü anlarından birisini yaşıyor. Örneğin IMF bunu “Büyük Kapatılma” olarak adlandırırken, birçok büyük ekonomist bunu şimdiye kadar gördükleri en büyük kriz olarak tanımlıyor. Sağlık başta olmak üzere, eğitim, ulaşım, ticaret, enerji gibi birçok alan ve sektörde de yenilikler ve dönüşümler kaçınılmaz.

Yine birçok değerlendirme ve analize göre, bu salgın ekonomik ve mali düzeni sonsuza dek değiştirerek, bildiğimiz anlamdaki kapitalizmin sonu olacak. Her ülkenin bu krizle başa çıkma yolu farklılaşıyor ve

bu farklılık o devletlerin otoriterlik düzeyini de belirliyor kimilerine göre. Krizin, küresel sonuçları tartışılmaz ve eğer küresel bir çözüm paketi oluşturulamazsa, sorunların yapısal hale gelebileceği ve tam bir çöküş ve kaosa yol açabileceği endişesi de var. Salgın öncesi 2020 küresel ekonomi tahminleri, dünya ekonomisinin durağan ve bazı yerlerde negatif görünümünü sürdürmeye devam edeceği yönündeydi. ABD ve Çin arasındaki ticaret savaşları, korumacı politikalar küresel ticareti olumsuz etkilemekte ve daraltmaktaydı. Bu olumsuz senaryoya ek olarak, salgın ekonomiye daha da büyük bir darbe indirdi ve tüm tahminleri kötüleştirdi.

Covid-19 salgını dünya ekonomisini tahrip ediyor, küresel tedarik zincirlerini bozuyor ve küreselleşmeye meydan okuyor. Küresel ekonomi krizde ve kriz sonrası ne durumda olacak?

1) Mail, Simon. (2020) "What will the world be like after coronavirus? Four possible futures" The Conversation. (Erişim: 26.07.2020) <https://theconversation.com/what-will-the-world-be-like-after-coronavirus-four-possible-futures-134085>

Coronavirüs sonrası alternatif ekonomik senaryolar ⁽¹⁾

- IMF verileri küresel ekonominin 2020 yılında %3 oranında keskin bir daralma yolunda ilerlediğini gösteriyor. Yapılan tahminlere göre krizden sonraki 2020 ve 2021’de küresel GSYH’ye yönelik kümülatif kayıp 9 trilyon \$’a ulaşabilir.
- ABD başta olmak üzere birçok kalkınmış ekonomide milyonlarca insan işsiz kaldı ve işsizlik fonlarına başvurdu. ABD’de FED’in tahminlerine göre 2. çeyrekte işsizlik oranı %32 düzeyine çıkabilir.
- Devletler bu krizi atlatabilmek için çeşitli yardım ve teşvik paketleri sunuyorlar. Ancak ekonomilerin sahip oldukları borç yükü bu önlemlerin sürdürülebilirliği ve gelecekteki maliyetiyle ilgili ciddi endişeleri işaret ediyor.
- Salgının çıkış noktası ve ilk vurduğu ülke Çin’de de ekonomi ciddi hasar aldı. Üretim ve ihracatta yaşanan ciddi düşüşler, dünya ekonomisini de etkiliyor. Çin ihracatı Ocak ve Şubat aylarında %17,2 düşüş yaşadı.

DEĞERLENDİRME » COVID-19 VE EKONOMİNİN DÖNÜŞÜMÜ

FATMA NUR ŞAHİN

YTÜ Yüksek Lisans Programı
Maruf Vakfı Araştırmacısı

Covid-19 virüsünün ortaya çıkması ve süreç içerisinde yaşanan durumların ekonomik yönü üzerinde durulan konferansta Mehmet Asutay “İslami Ahlak Ekonomisi” olarak adlandırdığı alanın gidişatına yönelik çeşitli tespit ve önerilerde bulundu.

Asutay sunumunda yaşanan salgın sürecinde farklı bir gözlem yapabilmek adına komünist manifestonun anlaşılmasının önemine değindi. Asutaya göre kapitalizmin gebe olduğu krizleri vurgulayan bu anlayış ile örtüşen bir şekilde 20. yüzyılda krizlerin sıklaştığı görülmektedir.

Kapitalizm, homoeconomicus anlayışı ile birlikte bir sömürü düzeni olarak varlığını sürdürmekte, kar maksimizasyonu ise temel güdü olarak benimsenmektedir. Türkiye'nin de 1980 sonrasında neoliberal politikaları benimsemesiyle siyasi ve ekonomik krizlere daha sık yakalandığını söylemek mümkündür.

Covid-19 ile birlikte birçok insanın gelirlerinde ciddi kayıplar yaşamış olduklarını söyleyen Asutay, sermaye sahiplerininse bu süreçte bile güçlendiğini ve sermayelerinde büyüme yaşadıklarını vurgulayarak kapitalizmin ikiye bölünmüş yapısını gözler önüne sermiştir. Merkeze sermayeyi alan neoliberal politikaların bu çarpık sistemde eşitsizlikleri önemsemediği konferansta vurgulanan konular arasındadır. İnsan ve insanla ilgili yatırımların bu politikalarla önemsizleştirildiği görülmektedir. Bunun etkisi ile sağlık ve eğitim gibi alanlar özelleştirilmekte, toplum-devlet ilişkisinin temelinde yer alan sözleşme zedelenmekte, toplumun ihtiyaçlarına ve faydasına hizmet etmek için vergi alan devlet bu görevini yerine getirmemektedir. Ayrıca heterodoks seslerde ve İslami bakış açılarında da bir eksen kayması yaşanmaktadır. Asutay, finansal alanın İslami Ahlak Ekonomisi araştırmalarına dâhil olmasından önce ciddi bir entelektüel birikimin oluştuğundan bahsetmiştir. Fakat ona göre finansın dâhil oluşundan sonra alanın bu yöndeki çalışmalara önem vermesi bir arayış kaymasını beraberinde getirmiştir. Bir bankanın İslamileşme isteği ve daha az kapitalist olması o bankayı daha kabul edilebilir kılmamaktadır. Bankacılığın temeli sermaye birikimini ve ortakların karını maksimize etmeye odaklanmaktayken İslami bankalar da her ne kadar farklı yöntemler benimsemeye çalışsalar da aynı sistemi benimsemiş ve sisteme entegre olmuşlardır. Örneğin İslami bankaların müşarekeye göre daha risksiz olan murabahayı yapmaya daha yatkın olduğu görülmektedir.

Ayrıca murabaha ve müşareke gibi yöntemler özlğinde bankacılık alanının değil iş alanının yöntemidirler. Salgın sürecinde asıl ihtiyaç duyulan karz-ı hasen mantığının İslami bankalar tarafından gerçekleştirilmemesi Asutay tarafından eleştirilirken tüzel kişilerin zekât vermesi gerektiğini belirtilmiştir. İslami bankalar tarafından toplanan zekât fonunun karz-ı hasen olarak kullanılmasının özellikle bu gibi ekonomik süreçlerde ciddi bir etkisinin olacağını savunmuştur. Bankacılık gibi iktisat eğitimi de baskın gücün etkisi altında kalarak sermayeye dayalı yaklaşımları incelemekte, büyüme modelleri bu kısıtlı çerçeveden ele alınmaktadır. 1980'lerde ihracata dayalı büyüme modelleri yayginken 1990'larda ise finansallaşmaya dayalı olan sermaye odaklı büyüme modelleri hakkında yapılan çalışmalar hız kazanmıştır. Büyümeyi bu denli önemseyen modeller ne yazık ki insan refahını geri planda bırakmakta, her şeyi meta halinde gören kapitalizm insanı da bu minvalde ele almaktadır.

Üretimin tamamen Çin'e kaydığı küresel ekonomik düzende sermaye üzerinden dünyayı sömürme yarışı içerisinde olan ve çok güçlü olarak görülen devletlerin Covid-19 ile birlikte kendi vatandaşları için gerekli maske veya tıbbi malzemeleri dahi üretemedikleri görülmüştür. Bu, konferansta kapitalizm eleştirisi önemli bir sorgulama olarak karşımıza çıkmıştır. Ayrıca Mehmet Asutay konferansta Covid-19 sonrasında egemen politikaların yıkılacağı fikrine eleştirel bir bakış açısı getirmiştir. Bu yıkımın çok kolay olmayacağı, bu politikaların en ücra topluluklarda bile var olduğunu belirtmiştir. Yıkım için zamana ve entelektüel çabaya duyulan ihtiyaç vurgulanarak umudun diri tutulması gerektiği fikri benimsenmiştir. Ona göre 'La İlahe İllallah' ekonomik arayışın da temelinde yer almaktadır. Var olan sisteme 'La' diyebilmek ve ardından yeni bir öneri

sunabilmek önem arz etmektedir. Müslümanlarsa diğer heterodoks akımlar gibi sistemde nasıl bir pozisyona sahip olabilecekleri arayışı içerisinde olduklarıdır.

Konferans sırasında Papa'nın yazdığı 'Bizim Ortak Geleceğimiz' adlı manifestodan bahseden Asutay, İslami camianın bu tür bir gayrette birleşememesini eleştirmiştir. İslami bankacılığın kazandığı önemden bu yana kaybedilen entelektüel çaba, Tevhid ilkesi temelinde emeğin, sermayenin veya toplumun baskın olduğu bir ekonomik sistemi reddetmekte aciz duruma gelmiştir. İslam, insanı her açıdan özgürleştirmek istemektedir; İslami otoritelerin devletlerin hâkimiyeti altında olması nedeniyle özgür düşünemediklerini ve birleşip söylev geliştiremediklerini belirten Asutay, fıkıh üzerinden ilerleyen İslami Düşüncenin geliştirilmesi ve daha geniş perspektiften değerlendirmeler yapılmasının gerekliliğini vurgulamıştır.

Sürekli büyüme hedefi olan kapitalizmin Covid-19 ile birlikte bu hedefinin anlamsızlaştığı, böyle bir durumun mümkün olamayacağı bir kez daha anlaşılmıştır. Daralma ve büyümemenin ortaya çıktığından bahsedilen konferansta, döngüsel ekonominin önemi vurgulanmış, bunun israfın karşısında yer alabileceği belirtilmiştir.

Konferansta Covid-19'un tüketim biçimlerinde de etkili olduğu üzerinde durulmuştur. Hazır gıda tüketimi azalarak ailenin birlikteliğinin çoğaldığı bir durumun meydana geldiği belirtilmiştir. Ayrıca salgın sürecinde yakınında yaşayan yaşlılara yardım etmek gibi oluşan birtakım anlayışlar da toplumsal dayanışmanın artışı olarak kayda geçmektedir. İslam da toplumsal dayanışmayı merkeze koyan bir anlayış önerisi sunmaktadır. İslami bir manifesto ortaya konulabilirse bahsedilen dayanışma ve paylaşım esaslarını ilke edinen yapı önemli bir yerde konuşlandırılmalıdır.

Günümüzde sürdürülebilirliğe yönelik yeni arayışlar mevcuttur fakat bu arayışlar da var olan paradigma içerisinde yer almaktadır. Asutay, Covid-19'dan sonra oluşabilecek iki aşırı uç üzerinde durmaktadır. İlki devletlerin güçlenerek özel sektör üzerinde ciddi bir güce sahip olacağıdır. İkincisi ise bunun aksine özel sektörün güçleneceği yönündedir. Bu karmaşık süreç içerisinde Müslüman toplumların yeni üretim, tüketim ve dağılım mekanizmaları ortaya çıkarmaları en önemli mesele ve sorundur. İslami anlayışın hedefinin insan felahı olduğuna değinen Asutay, rububiyet ve tezkiye ile ihsana ulaşarak, ihsan ile toplumsal dengenin sağlanmasına ve sonucunda felaha ulaşılmasına dair zihinlerimizde bir yol haritası çizmiştir.

YORUM

Dr. HAKAN KALKAVAN

İstanbul Medipol Üniversitesi
Öğretim Üyesi

Korona Kriz Süreci ve Ahlaki Reaksiyonlar

Başlangıçta Koronavirüs'e (COVID-19) ülkeler farklı tepkiler vermiş, pek çoğu virüsün kendi ülkelerine bulaşmasına kadar durumun ciddiyetine varamamışlardır. Örneğin İngiltere devleti ilkin virüsün yayılmasını akışına bırakmış, Koronavirüs ile ilgili kayda değer önlemler almayarak sürü bağışıklığını uygulamayı düşünmüştür. Sonrasında bilim insanlarından ve kamuoyundan gelen tepkiler üzerine diğer Avrupa ülkelerinin yaptığı gibi ülke çapında karantina ve sokağa çıkma yasağı ilan ederek krizi yönetmeye çalışmıştır. Benzer şekilde neoliberal politikalar sosyal devlet anlayışından yoksun bir ekonomik anlayış sunmakta, üretimin ve ticaretin 'bir gün' bile aksamasını kayıp gören bir yaklaşıma sebep olmaktadır. Bu anlayış ile kendini önceleyen klasik ekonomik insan anlayışı harman edildiğinde, karşımıza ben merkezli kendi çıkarını önceleyen modern insan figürü çıkmaktaydı. İşte bu kriz süreci bize “birimiz hepimiz, hepimiz birimiz için” mottosunu çok farklı bir açıdan, hayatta kalma güdüsüyle hatırlattı. Böylece içinde yaşadığı toplumla etkileşen bir varlık olarak bireyin iyi oluşunun tek başına yeterli olmadığını ve bir kişinin bile virüslü olmasının herkesi etkileyebilecek potansiyele sahip olduğunu aşikâr bir şekilde gösterdi. Aslında her davranışımızda olması gereken bu ahlaki duyarlılık şu zor süreçte bu durumu daha net göz önüne serdi.

Esasında bu virüsü sadece maddi ve tıbbi konularla sınırlamamak ve pek çok açıdan değerlendirmek lazım gelir. Öyle ki gelir adaletsizliği, sömürü araçları, ekonomik yoksulluğun yanı sıra sosyal adalet yoksunluğu gibi kapitalist sistemin oluşturduğu sorunları ele almak gereklidir. Bu bağlamda insanların adil gelir dağılımına duyduğu ihtiyaç ve içinde yaşanan toplumun bir ferdi olarak tüm toplumun refah düzeyini iyileştiren bir ekonomik anlayışa duyulan güçlü istek önemli bir mesele olarak ortada durmaktadır.

Neoliberal politikaların gölgesinde emek-sermaye arasındaki dengenin emek aleyhine işlemesi, orta ve alt sınıf insanları epey zamandır sosyo-ekonomik açıdan sıkıştırılmaktaydı. Kriz süreci bu daralmayı daha bariz göstermiş ve hâkim neoliberal sistemin çıkmazlarını daha çok ifşa etmiş oldu. Bununla beraber dünyada tam da gelir adaletsizliğinin ve sosyal hakların, özellikle genç nesil tarafından, vurgulu bir şekilde dillendirilmeye başlandığı bir dönemde bu son virüs olayı toplumun, sağlık endişeleriyle, tüm bu haklardan vazgeçip kendi sağlığına zaruri olarak odaklanmasına sebep oldu.

Globalleşmeyle birlikte dünyada son yarım yüzyılda ortalama her 10 yılda önemli bir olay olmakta (örnek olarak; 80'lerde neoliberal politikaların etkinleştirilmesi, 90'da Sosyalist bloğun dağılması ve Berlin duvarının yıkılması) ve herkesi etkilemektedir. Her önemli olayın akabinde yeni durumlar ortaya çıkmaktadır. Bunlar doğal olarak ortaya çıksa bile “şans, hazır olma” sözünde olduğu gibi pusuda bekleyen kapitalist zihniyetli hâkim bir sınıf var ve onlar her yeni durumu kendi lehlerine, toplumun ise aleyhine dönüştürme hususunda pek mahirdirler.

SITKI ABDULLAHOĞLU

Maruf Vakfı
İEE Başkanı

İnfâk

Bugün seçtiğimiz ayetler, infak etmeyi derin bir tavsiye zeminine yerleştirip, bu dünyada yapılan bir kısım infakların Allah tarafından karşılanacağı iltifatıyla değerlendirilirken, en çok vurgu yapılan konunun aslından infak yapılan kişilerin onurunun korunmasına dönük psikolojiyi yönetmekle ilgili olduğu anlaşılmaktadır.

(Bakara 262)

“Mallarını Allah yolunda harcayan sonra da yaptıkları iyiliği başa kakmayan ve incitmeyenler var ya, onlara Rableri katında ödül vardır. Onlar ne bir korku duyar ne de üzülmürler.”

(Bakara 263)

“Güzel bir söz söylemek ve bir hatayı örtmek, yardım ettikten sonra karşı tarafı üzmemektir. Yapacağınız yardıma Allah'ın ihtiyacı olmaz, ama O, yumuşak davranır.”

Allah Teala gönderdiği mesajlarla insan hayatının her tarafına ilişkin düzenlemelere yer vermektedir. Bu ayetlerdeki içeriklerde ne sadece manevi bir iklimin oluşmasından, ne sadece hukuki bir kısım kuralların düzenlenmesinden ne de sadece ekonomik ilkelerden bahsedilmektedir. İnsan konusunun merkeze alınarak onun bu hayat içerisinde varoluş amacına uygun olarak ve bu amaçları gerçekleştirebilmesine imkân verecek bir hayatı yaşayabilmesi için hemen her konuda düzenlemeler, örneklemeler ve tavsiyeler de bulunmaktadır.

Burada seçtiğimiz ayetler, infak etmeyi derin bir tavsiye zeminine yerleştirip, bu dünyada yapılan bir kısım infakların Allah tarafından karşılanacağı iltifatıyla değerlendirilirken, en çok vurgu yapılan konunun

aslından infak yapılan kişilerin onurunun korunmasına dönük psikolojiyi yönetmekle ilgili olduğu anlaşılmaktadır.

İyiliğin makbul bir konuma ulaşabilmesi için ortaya konan en kritik şart, infak sonrası infak yapılan kişiyi incitecek herhangi bir söz ve davranışın devreye girmemesidir. Eğer bir şekilde bu tarz bir davranış olarsa bu infakın hiçbir değerinin olmayacağı ifade edilmektedir. Eğer infak yapan kişi kendini tutamayacak ve verdiği insanları üzecek bir davranış ortaya koyacak bir davranış sergileyecekse hiç infak yapmasın sadece güzel bir söz söylesin bu daha iyidir diyor Allah Teala.

Bu yaklaşım biçimin ne kadar kritik bir anlama sahip olduğunu iyi idrak etmek gerekir. Zira konunun daha gerçek yönü Allah Teala'nın ayeti bitirirken seçtiği kendi esmasından anlaşılmaktadır. “O Zengindir ve Halimdir.” hatırlatmasında bulunarak, konunun para ya da mal meselesi olmadığına etkili bir vurgu yapmaktadır.

Peki konu nedir? Konu, herkesin dahil olduğu bir imtihan meselesidir. Herkes bulunduğu duruma göre imtihana girmiştir. Beklenen konumunun hakkını doğru vermesi ve imtihanı kazanmasıdır. Verme makamında bulunanların Rezzak sıfatı kuşanarak haşa Tanrı rolüne girmeleri değil. Alma konumunda bulunanların haddi aşp verenleri insanüstü bir konuma yükseltmeleri değildir. Tüm zenginlikleri veren Allah'tır. Kendisi, hiçbir zaman eksilmesi mümkün olmayan bir zenginliğin

kaynağıdır. İnsanlara verme yükümlülüğünü getirmesi, kendisinde olmadığından değil, insanların bu kanuna tabi olarak görevlerini yerine getirmelerini istemesindendir.

Bu ayeti kerimelerden çıkarmaya çalıştığımız bazı sonuçları buraya alarak yazımızı tamamlayalım:

- a) İnfak, (Kur'an'ın harcamaya verdiği özel isim). Sıradan bir ekonomik faaliyetten ibaret değildir;
- Aşkın bir amacı vardır (Allah rızası için yapılır.)
- b) Karşılığı yalnız Allah'tan beklenerek yapılır.
- c) Allah'ın insana verdiği biçime uygun olarak verilmesi gerekir. (Hak ediş, karşılık, minnet vs. beklemeden)
- d) Yapılan infakı herhangi bir eziyetin takip etmesi infakın ruhuna kökten aykırıdır. O kadar ki eğer eskaza yapılan harcamanın arkasından bir eziyet gelme ihtimali varsa o infak yapılmamalı ve sadece maruf bir söz devreye girmelidir.

• Bu harcamanın sosyo-psikolojik yönü olağanüstü önemlidir. Burada en ön plana konulan husus, “İnsan Onurunun” korunması meselesidir.

• Allah, insana iltifat eder. İnsanın da insana iltifat etmesini ister. Yardım noktasında bile olsa onun onurunu rencide edecek bir uygulamayı asla kabul etmez.

• Geri dönüşü, infak yapılan kişiden beklemek hesabıyla yapılan harcamayı muteber saymaz.

• Bu hassasiyetlere uygun olarak harcamaya yapanları Allah özel olarak ödüllendirir ve onlar için ne bir ekonomik hüsrana korkusu, ne de harcanan malın boşa gitme endişesi söz konusu değildir.

• Zira asıl amaç, asla sadece harcamaya yapmak değildir. Verme kudreti de, vermede mutlak hak sahipliği yetkisi de Allah'a aittir. Bu sırrı anlamadan vermek ve bu arada sahte ilahlık /mutlak Rezzak rolüne soyunmak asla kabul edilmez.

• İnfakta asıl konu, alanın da verenin de aynı imtihana tabi oldukları gerçeğinin farkında olmalarıdır.

• İnfakın sağlaması beklenen asıl denge, asla sadece ekonomik bir denge değildir. Asıl denge; sosyo-ekonomik dengedir. O da insan onurunun korunması ve marufun egemen kınlanmasıyla mümkün olur.

• Ekonomide davranış düzeni ve ahlak birincil önemdedir. Ele geçen imkanlar dolayısıyla kişinin kendisini zengin, Allah'ı fakir sayması kabul edilemez. Nitekim Allah hem zengin ve hem de yumuşak huyludur.

SITKI ABDULLAHOĞLU

Maruf Vakfı
İEE Başkanı

Ticaret Güvenliği

Bu bölümde Hz. Peygamberden geeln bazı hadisleri görmeye, irdelemeye ve dersler çıkarmaya çalışacağız. Öncelikle hadislerin metinlerini okuyalım:

1. (257)- İbnu Ömer (radiyallahu anh) anlatıyor: “Bir adam, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’a gelerek alışverişte aldatıldığını söyledi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) kendisine:

“Alış-veriş yaptığın kimseye: Aldatmaca yok! de” buyurdu.”[1]

2. (259)- İbnu Ebî Evfâ (radiyallahu anh) anlatıyor: “Bir adam çarşıya satmak üzere mal koydu. Müslümanlardan biri alıcı çıkınca, onu ikna için, “senin vermediğin parayı ödedim” diye Allah’a kasem etmişti. Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu:

“Allah’ın ahdini ve yeminlerini az bir değere değişenler var ya, işte onların âhirette bir payları yoktur. Allah, kıyamet günü, onlara hitap etmeyecek, onlara bakmayacak, onları temize çıkarmayacaktır. Elem verici azap onlar içindir” (Âl-i İmrân: 3/77)[2]

3. (260)- Amr İbnu Dinar anlatıyor: “Nevvas adında biri vardı. Yanında su içme hastası bir deve vardı. İbnu Ömer (radiyallahu anh) bu deveyi ortağından satın aldı. Ortağı kendisine uğrayınca:

“Şu devemiz var ya onu sattık” dedi: Ortağı “kime” deyince

“Şu şu evsafta bir yaşlıya” diye tarif etti. Ortağı:

“Öyle mi, amma da yaptın, vallahi o zat İbnu Ömer’dir” dedi: Sonra İbnu Ömer (radiyallahu anh)’e gelerek:

“Ortağım sana su içme hastası bir deve satmış, durumunu da sana söylememiş” dedi. İbnu Ömer:

“Öyleyse götür onu” dedi. Adam götürmek üzere tutunca:

“Bırak deveyi, Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)’ın hükmüne râzıyız, sirayet (bulaşma) yoktur” buyurdu.”[3]

4. (261)- Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) anlatıyor: “Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) çarşıda bir yiyecek yığınınına rastlayınca elini yığına daldırıp çıkardı. Parmaklarına rutubet bulaştı. Adama:

“Ey satıcı nedir bu?” diye çıkıştı. Adam:

“Ey Allah’ın Resûlü, yağmur ıslattı, deyince:

“Bu yaşlığı üste getirip, herkesin görmesini sağlayamaz mıydın? Kim bizi aldatırsa o bizden değildir” buyurdu.[4]

5. (263)- Ukbe İbnu Âmir (radiyallahu anh) buyurmuştur ki: “Müslüman bir kimsenin, bir malda kusur olduğunu bildiği halde, müşteriye haber vermeden satması haramdır.” Buhârî, (Büyü 19).[5]

Allah Resulü (sav) ekonomik hayatın düzgün bir şekilde işlemesine çok önem veriyordu. Bu yüzden bir peygamber olarak yapmış olduğu en ulvi görevler yanında pazarı denetlemeyi ve yanlış uygulamalara müdahale etmeyi de

eklemişti. Zira O’nun temsil ettiği din; pratik olarak hakkaniyetin temin edilmesini, insanların birbirlerine karşı haksızlık etmeden işlerini sürdürmelerini zorunlu görüyordu.

Bu yüzdendir ki, Medine de yeni bir pazar kurma ihtiyacı hissetmiş ve kendi dizayn etmiş olduğu pazara yeni kurallar koyarak haksızlığın yok edilmesi için elden gelen tüm tedbirleri almayı tercih etmiştir.

Dindar insanların pazarda kullanacakları ifadelere kadar her konuyu düzenlemiş ve her davranışa çekidüzen vermiştir. Karma pazarda özgün ve hakkaniyetli bir yapının oluşmasına engeller olabileceğini ve bazı alışkanlıkların değişmesinin zor olacağını görmüş olmalı ki böyle önemli bir kararı alma ihtiyacını hissetmiştir.

O pazarı düzenlerken şeklinden, temizliğinden, düzeninden, giriş-çıkışına; pazarda yer edinme meselesine, pazara malın giriş-çıkışına, kullanılacak jargona ve içinde yaşanacak tüm ticari tutumlara şekil vermiştir. Bu kurallar bir başlangıç özelliği taşımakla birlikte, sonuna kadar yaşanacak olan İslami hayatın temelleri haline gelmiştir.

Bu bağlamda okuduğumuz hadislerden çıkardığımız bazı sonuçları şu şekilde aktarabiliriz:

Alışveriş sırasında hilenin olmaması gerektiğini hatırlatıcı ifadeler kullanmak ya da konuyla ilgili tedbirler almak önerilen bir uygulamadır.

Aldatma kökten yasaktır. Burada esas olan da aldatmamaktır. Aldananın mahkeme hakkı vardır ancak bu sonraki boyuttur.

Alışverişte sözleşme yapmak, sözleşmede satılan malın özelliklerini eksiksiz yazmak önemli bir ekonomik güvenlik tedbiridir. Bu tek taraflı beyan özelliğinde olsa bile (etiket vb.) önerilen ve uygulanan bir yöntemdir. Bu beyan, gerçeği tam olarak ortaya koyma özelliğine sahip olmalıdır.

Alışveriş sırasında mala rağbeti artırmak için yapılan yemin kabul edilemez bir uygulamadır. Zira bu yemin aracılığı ile bazı gerçeklerin üzerinin örtülmesinin murad ediliyor olma ihtimali yüksektir.

Ayıplı malı, ayıbıyla ilgili bilgisini vermeden satmak kabul edilemez. Böyle bir durumda alıcının her zaman iade etme hakkı saklıdır.

Malı satan, sattığı malın durumunu bilmek zorundadır. Zira birinci dereceden sorumluluk satıcıya aittir. “Aldatan bizden değildir” hükmü satıcıyı bağlayıcı bir ifadedir. Malın gösterilen kısmı (numûnesi, mostralığı vs.) tümü için gerçek bir örnek olmak zorundadır. İkiisi arasında müşteri aleyhine ortaya çıkacak olan fark, aldatmanın ispatı hükmünde olur.

Satıcı gerçek anlamda sattığı malın durumunu bilmiyorsa bu bir mazeret sayılabilir. Ancak iade hakkı bakidir.

İslam toplumu, güveni hayatın ekseni yapmak üzere bir öğretiyi ve beklentiye muhataptır. Tüm mesajlarda ve uygulamalarda güven inşası için tedbirler alınmıştır. Güvenin

en kritik alanlarından birisi hiç şüphesiz ekonomi alanıdır. Zira hem pratik olarak sürekli yaşamaktadır hem de can yakıcı bir gerçekliğe sahiptir.

Hangi gerekçe ile olursa olsun güveni kasten zedeleyici tutum ve davranışlarda bulunan kişilere karşı hem öğretilerde hem de uygulamalarda ciddi yaptırımlar öngörölmüş ve güveni sarsmalarına müsamaha gösterilmemiştir.

Güven tesisi konusunda, öncelikle insan unsurunun içten kabulle katkı sunması için iman ve salih amel sahibi olması

öncelenmekte ve bunun eğitimi mütemadiyen yapılmaktadır. Ancak bu konunun takibi, kamunun sorumluluğu olarak da dizayn edilmiş ve sadece insanın kendi inisiyatifine havale edilmemiştir.

Sistem, sadece sözel bir güvene dayalı olarak bırakılmamış yazılı ve bağlayıcı olacak uygulamalarla da garanti altına alınmıştır.

Kaynakça:

[1] Buhârî, Büyü: 48, İstikraz: 19, Husûmât: 3, Hiyele: 7; Müslim, Büyü: 48, (1533); Ebu Dâvud, Büyü: 68, (3500); Tirmizî, Büyü: 28 (1250); Nesâî, Büyü: 51; Muvatta, Büyü 98; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/54.

[2] Buhârî, Büyü: 27, Tefsir: 3, 3; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/55.

[3] Buhârî, Büyü: 36; İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/56.

[4] Müslim, İman: 164, (102); Tirmizî, Büyü: 74, (1315); Ebu Dâvud, Büyü: 52, (3452); İbnu Mâce, Ticarât: 36, (2224). Metin, Müslim’inkidir. İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/57.

[5] İbrahim Canan, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları: 3/57.

İNSAN VE AHLÂK

İslam'ı moderne mi ekleyeceğiz yoksa klasiğe mi ekleyeceğiz? Çünkü İslam, Yahudilik ve Hristiyanlıktan sonra gelen en modern, en çağdaş ve en yeni dünya dinidir. Peki, İslam modern midir yoksa klasik midir? Ben şahsen İslam'ı klasiğe katma taraftarıyım.

Burada klasik ve modern olarak adlandırılan çok tartışmalı iki kavram var. Ama biz bunu düşünce tarihini, dünya tarihini öğrenmek maksadıyla yapıyoruz. Tabi ki buna klasik diğerine modern demek kolay değil. Bütün bunları anlatırken tam da görünemeyen bir çerçeve var. Marshall Hodgson'ın "İslam'ın Serüveni" kitabından aldığımız zaman çizelgesinde insanlık tarihi on binden önce başlatılıyor. Sonra tarım çağı geliyor, üç binlerde de şehirleşmeler başlıyor. Eksen çağlar ve eksen çağlar sonrası dediği iki dönem var. Sonra İslam dediği bir dönem var. İslam'ı ayırmıştır. Nerede ayırmış günümüz dediği dönem biz şimdi teknik çağdayız. Oraya tam eklenmemiş ama yok da olmamış. Modern dediğimiz benim nezdimde teknik olan günümüz kısmıdır. Klasik dediğimiz ise eksen çağlardır. Eksen çağlardan kastımız da şu; milattan önce IX. yüzyıldan başlayarak Helenistik çağa kadar olan kısım. Bu meşhur bir tabirdir. Bu dönemde kadim medeniyetlerde aynı anda büyük bir mistik, felsefi ve dini uyanış meydana geliyor. İnsanlık tarihi büyük bir dönüşüme uğruyor. 17. yüzyıla kadar da klasik dediğimiz bu dönem devam ediyor. Klasik'ten Modern'e hızlı bir akış var. Klasik dönemde Platon, Aristoteles özellikle merkezde; daha sonra İslam'ın klasik çağı başlıyor. Tabi burada şu soru var: İslam'ı moderne mi ekleyeceğiz yoksa klasiğe mi ekleyeceğiz? Çünkü İslam, Yahudilik ve Hristiyanlıktan sonra gelen en modern, en çağdaş ve en yeni dünya dinidir. Peki, İslam modern midir yoksa klasik midir? Ben şahsen İslam'ı klasiğe katma taraftarıyım. İslam'ın klasik çağı miladi VIII. ve XIII. yüzyıl arasındadır. Tabi ki Kur'an ve Sünnet'in tedvin edildiği ilk yüz-iki yüz yılı kastetmiyoruz. Orada ontolojik kökeninin inşası var. Klasikleşmek demek bütün diğer medeniyetlerle yüzleşmiş; kurumsallaşması meydana gelmiş kelim, felsefe, tasavvuf ekolleri ortaya çıkmış ve meyvelerini vermeye başlamış bir hayat tarzı olarak küreselleşmiş; evrenselleşmiş

bir hayat formunu, bir dünya görüşünü kastediyoruz. Bu yönüyle dünyada VIII. ve XIII. yüzyıllar arasında bütün medeniyetler açısından genel çerçeveyi belirleyen hukuktan siyasete İslam medeniyetidir. VIII. yüzyıldan önce ontolojik olarak temel bir nüve var ama henüz evrenselleşmemiş ve bu anlamda neşvünema bulmamıştır. Daha sonra hızla Rönesans geliyor. Burada dönüm noktası XVII. yüzyılda meydana gelen bilim devrimidir. Modern ve klasiği ayıracak bir ayraç bulacaksak, bu bilim devrimidir. Daha sonra aydınlanma devrimi, pozitivizm, modernizm ve post modernizmdir. Aşağı yukarı tüm dünya tarihini bu resimde görmüş olduk. Tabi ki bizim konumuz klasikten moderne, insan ve ahlâk konusunda genel bir çerçeve çizmek ve belli noktaları sizlere göstermektir. Klasikte tavsiye edeceğim kitap, Ömer Türker ve Halil İbrahim Üçer'in uzun süre devam eden insan ve ahlak çalışmalarının sonunda "İnsan nedir? İslam Düşüncesinde İnsan Tasavvurları" adlı eserleridir. Burada klasik İslam tasavvurları nedir diyene güzel cevaplar var. Modern'i anlatan kitap ise "Hayvanlardan Tanrılara Sapiens: İnsan Türünün Kısa Bir Tarihi" dir. Bu kitaba bakarak klasik ile modern arasındaki farkları görebilirsiniz.

Bu bağlamda şu üç hususun altını çizmek gerekiyor. Klasik dönem deyince bir kere sistematik felsefe yani Platon ve Aristoteles düşüncesini hesaba katmamız gerekir. İster Müslüman isterse Hristiyan olsun, bütün büyük çerçeveleri belirleyen bu gelenek yani Helenistik dönemle birleşmiş antik Yunan anlayışı ki bizim gibi onların zihinlerinde ayrımlar yoktu. Çok rahat bu iletişimleri kuruyorlardı. Klasiğin özünü oluşturan nüve budur.

Moderne gelince burada iki farklı aday var birincisi Kant'tır. Artık bilim devrimi yaşanmış, Hristiyanlık nezdinde o kutsalla yeryüzünün arası kesilmiş ve modern bir dünyaya

doğmuştur. Kant'ın bütün arayışı "Hristiyanlıktan boşalan bu büyük boşluğu nasıl doldurabiliriz?" sorusuna cevap bulmaktır. Artık Hristiyanlık bunu başaramıyor. Bunu doğrudan doğruya insan aklı ve ahlakı ile yani göklerden ilahi bir yardım almaksızın ele alan kişi Kant'tır. Kant bunun mümkün olduğunu söyler. Biz salt kendi aklımızla—Peygamberin ya da vahyin yardımıyla değil—evrensel ve mutlak bir insan tanımı yapabiliriz. Buna bir ahlâk teklif edebiliriz. Onun için moral temelli bir kavramdan bahsediyor. İkincisi de Anglosakson geleneğinde ortaya çıkan ve şu an dünyada giderek yerleşen Bentham ve Mill'in hedonist ahlâkıdır. Bunun da çok güçlü ve avantajlı yönleri olduğu gibi riskli yönleri de var. Hepsini de bir bütün olarak eleştireceğiz ve konuşacağız. Yani benim buradaki çerçevem, bu üç insan anlayışı ve ahlâk anlayışı hakkında konuşmaktır.

Aristoteles'te yeryüzü ile gökyüzü arasında keskin bir ayrım vardır. Aristoteles'te yukarısı formlar dünyası (hiç değişmeyen sabitler dünyası), aşağısı (sürekli değişip bozulan ölümler dünyası) ise formlar ve idealar dünyasıdır. Onun için aşağıda bilgi olmaz. Kaybolup giden gölgeler

dünyası olduğu için burada ancak sanılar olur. Bilgi, hiç değişmeyen alanlarda yukarıdaki idealar dünyası ile ilişkili olabilir. İnsanın görevi şudur; insan aslında idealar dünyasından gölgeler dünyasına düşmüş bir varlık olduğu için, aşağıdaki gölgeler dünyasına takılı kalmamak ve yukarıdaki ideaların en yücesi olan "iyilik" dediği—ki bu daha sonra Tanrı'ya dönüşecektir—O'nu görmek ve müşahade etmektir. İnsanın rolü, vazifesi budur. Bunu yapabilir mi? Kolay değildir ama yapabilir. İşte kendisi de dâhil-büyük filozofların "Sofos" dediği—büyük filozofların bunu başardığını söyler. Diğerleri de bunu başaramasa bile buna çaba gösterir. Filozofos, bilgelik sevgisi demektir. İnsana yüklenen vazife budur. Aşağıda takılıp kalmamaktır.

Kant ahlakı mutluluğa öncelemektedir. Kant şöyle demektedir: "Biz mutlu olmasak da her zaman ahlaklı olmalıyız." Kant'ın çok ayrı bir mantığı ve sistemi vardır. Ama Aristoteles, Platon ve İslam'ın da dâhil olduğu bu çerçeve devam etmektedir. Hristiyanlıkta bu anlayış bazı değişimlere uğramıştır. Hristiyanlık sisteminde "insan mükemmel olmalıdır" anlayışı olduğu bilinmektedir.

Hristiyanlığa göre insan dünyada mükemmel olamaz.

Kişi çok uğraşsa da olmaz. Çünkü Hristiyanlığa göre insan “original sin” denen ilk günahla doğmuştur. Yani insan günahkâr doğmuş bir varlıktır. Bu suç ve günah katiyen silinmez. İslam ise tam aksi bir iddia içindedir. İslam’a göre insan, fitratı üzere temiz doğar. Dolayısıyla, İslam’ın buna göre bir insan ve ahlak anlayışı vardır.

Hristiyanlık kendi yolunda bu şekilde devam ederken İslam diye yeni bir dünya dini ortaya çıkmıştır. Oluşan bu yeni dinin İnsan ve ahlak tasavvurunun ne olduğu sorusuna cevap olarak İslam düşünce geleneği sınırları içinde tahayyül edilebilecek insan ve ahlak anlayışı için şu ilkelerin hesaba katıldığı var sayılabilir:

1- Bir bütün olarak insanın görünür özelliklerini, davranışlarını tutarlı ve sistematik olarak açıklayacak.

2- Cari bilimsel ve mevcut sosyal bilimlerin, doğa

DEĞERLENDİRME » İNSAN ve AHLAK

RÜMEYSA DEMİRKOL

29 Mayıs Üniversitesi Yüksek Lisans Programı
Maruf Vakfı Araştırmacısı

Maruf Vakfı bünyesinde İshak Arslan’ın konuşmacı olarak katılımıyla düzenlenen Klasikten Moderne İnsan ve Ahlak başlıklı konferansta Arslan, klasik dönemden modern döneme insan tanımları ve bununla bağlantılı olarak gelişen ahlak tasavvurları hususunda genel bir portre çizmiş, mühim noktaları öne çıkarmıştır. Klasik ve modern dönemi şekillendiren isimlerin ahlak düşünce sistemlerinin üzerinde önemle durmuştur.

“Klasik” ve “modern” şeklinde iki dönemde konuyu ele alan konuşmacı bu dönemlerin yaklaşık olarak hangi tarihlere tekabül ettiğini netleştirmeye çalışmıştır. Bu konuda farklı görüşler olmakla birlikte Arslan’a göre klasik ile kastedilen IX. yüzyıl ile Helenistik dönem olarak adlandırılan eksen çağlardır. Modern diye adlandırılan dönem ise günümüze tekabül etmektedir. İslam’ın bu dönemlendirmelerden hangisine dahil olduğunu sorgulayan Arslan’a göre, İslam da klasik döneme dahildir. İslam’ın ontolojik olarak varlığını tekâmül ettirdiği ilk

iki yüzyıl sonrası bilhassa VIII-XIII. yüzyıllar arası İslam’ın klasikleştiği dönemlerdir. Klasikleşme ile kast edilen kurumsallaşmış, küreselleşmiş, evrenselleşmiş bir dünya görüşünün oluşmasıdır. Arslan’a göre modern ile klasiği ayıran en mühim dönüm noktası ise XVII. yüzyılda yaşanan bilim devrimidir. Bu dönemi şekillendiren başat fikirler konferansın ana çatısını oluşturan konudur. Arslan; klasik dönem deyince Antik Yunan anlayışını göz önünde bulundurmak gerektiğini düşünür. Ona göre, burada büyük çerçeveleri belirleyen Platon ve Aristoteles felsefesidir. Klasiğin özünü oluşturan nüve de bu iki düşünce geleneğiyle birlikte İslam’dır. İslam düşüncesinin bu iki akım olmaksızın anlaşılması güçtür. Arslan konuşmasında Klasik dönemin genel çerçevesini bu üç gelenek üzerinden belirlemiştir. Klasik düşünce geleneğinin insan tanımında ortak nokta ona göre; insanın üstün, aşkın, diğer varlıklardan farklı bir özünün olduğu ve bu özün ilahi olduğu düşüncesidir. Buradan hareketle klasik ahlak anlayışı da insan tanımı ile şekillenmiştir. İnsan madem

farklıdır, ilahi bir öze sahiptir o halde insanın özel bir gayesi, sorumlulukları ve donanması gereken erdemleri vardır. Bu genel anlamda “erdem ahlakı” olarak adlandırılır. İnsan bu erdemlerle donanması durumunda kemale erişir. Her medeniyetin klasik insan tasavvurunda var olan bu düşünce İslam’da da mevcuttur. Yaratılanların en hayırlısı olan insan kutsal bir öze sahiptir, akleder, dolayısıyla ilahi hitaba muhataptır. Yaptıklarından sorumludur. İslam geleneğinde ve klasik düşüncede en yüce emel, Tanrıya benzemektir. Bu ideal insan tasavvurudur. Modern düşüncede ise insan tasavvurunu açıklayan konuşmacıya göre, insan bu dönemde bu ilahi öz düşüncesinden uzaklaşarak, maddileşmiştir. Diğer tüm canlılar gibi bir evrimleşme sürecinin neticesinde bilinç sahibi, konuşan bir memeli hayvan türü olmuştur. Bu özden uzaklaşma halen devam eden bir kopuş sancısını beraberinde getirmiştir. Şu an klasik tanımlar yaşatılmaya çalışılsa da bu ilahi ve kutsal öz tanımından kopuşun yarattığı gerilim ve çatışma İslam toplumlarında üstü

bilimlerinin açıklama çerçeveleriyle uyumlu olacak.

3- İslam’ın temel kaynaklarıyla, (kitap, sünnet, icma) aklın rasyonel çıkarımlarıyla açıkça çelişmeyecek dolayısıyla başlangıç ve son doktrinleriyle uyumlu olacak.

4- Bütün bunları göz önünde bulundururken de doğrudan Grek, Mısır, Zerdüştlük, Hristiyanlık gibi dünya medeniyetlerinin ve dinlerinin genel açıklama çerçevelerini birebir tekrarlamayacak.

Son olarak Bentham’ın hedonistik ahlakına gelince, Bentham ve Mill’e göre doğru ve yanlışın ya da iyi ve kötünün mutlaklık ve evrensel bir ölçütü yoktur. Doğru ve yanlış tespit etmek için hedonik bir hesaplama gerekir. Hedonik hesaplama yönteminin kriterleri şunlardır: Bir karar verileceği esnada önceden akılla ya da vahiyle bize söylenebilecek doğru ve yanlış yoktur. Dolayısıyla bu

kapatılamayacak bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır. Ona göre, tüm modernleşme süreçlerinde İslam toplumlarının yaşadığı bu kriz süreci yaşanmıştır. Avrupa’da bu kriz sürecini yönetme, hasarsız atlatma gerilimi yeni düşünceleri doğurmuştur. Descartes’ın düalizmi, Newton’un insanı makine olarak tanımlaması klasikten kopan insan tanımına yeni bir form kazandırma çabalarının ürünüdür.

Arslan konuşmasına modern dönemde yapılan insan ve ahlak tanımlarında öne çıkan iki düşünce sisteminden bahseder. Bunlardan ilki bilim devriminin ardından Hristiyanlığın doldurmakta yetersiz kaldığı ahlak düşüncesini insan aklı ile doldurma çabasında olan Kant’ın ödev ahlakı düşüncesidir. Kant’a göre ilahi bir yönlendirme ve yardım olmaksızın insan aklı ile bir insan tanımı ve buna bağlı olarak evrensel bir ahlak tanımı yapmak mümkündür. Bu ahlak düşüncesine göre kişi doğrudan düşünerek doğru-yanlış bilebilir ve ahlak ilkeleri evrenselidir. Kişiye, topluma zaman ve mekâna göre değişmez. Bu kuralların insana mutluluk verip vermemesiyle de ilgilenilmez. İnsan aklıyla ulaşılan bu kanunlar evrensel olarak vardır ve insan her şart-durumda bu kurallara uymakla mükelleftir. Karşımıza çıkan ikinci düşünce ise Mill ve Bentham’ın hedonistik ahlak tanımıdır. Bu anlayış daha önceden vahyin

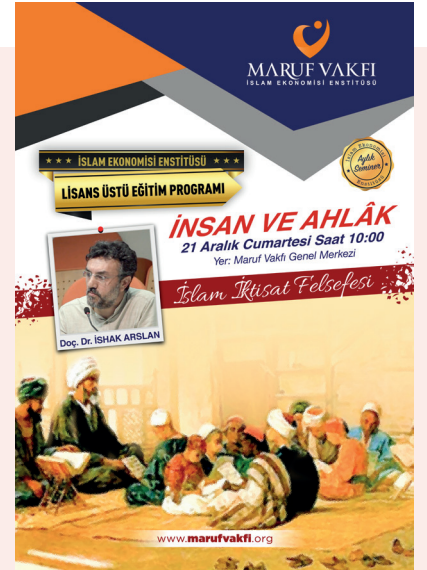
veya insan aklının belirlediği tüm doğru-yanlış iddialarını reddederek doğru-yanlış hedonik hesaplama ile belirler. Hedonik hesaplama en basit ifadesiyle kâr- zarar hesabıdır. Buna göre kişi yapacağı işten alacağı haz ile işin zararlı, can sıkıcı yönlerini tartarak, hazzı öncelemeli ve hazzın yüksek olduğu oranlarda işe yönelmelidir. Mühim olan hazzın yoğun ve kesin olmasıdır.

Klasik ve modern ahlak anlayışının ana hatlarıyla açıklayan Arslan’a göre bu iki ahlak düşüncesi dönüşümlü olarak farklı alanlarda karşımıza çıksa, mücadele etse kimi zaman çatışsa veya birbirine karışsa da post modern dünya büyük oranda hedonist bir ahlakla yaşamını idame yolunu tutmuştur. Arslan bizi hedonist bir dünyada Müslümanlar olarak kendimizi nasıl konumlandığımızı, nerede durduğumuzu sorgulamaya yönelterek konuşmasını sonlandırmıştır.

Bu bağlamda İslam iktisadı araştırmacıları olarak değişen tasavvurların iktisatta yarattığı etkiyi sorgulamalı ve çözüm yolları geliştirmeliyiz. Şüphesiz insan ve ahlak tanımı değişiminin en sarsıcı darbelerinden birini ekonomiyi almasıdır. İnsana hazlardan uzak durmayı öğütleyen aşkın özün yerini zevkler ve gösteriş almış, bu da doğrudan tüketim kültürünü etkilemiştir. İhtiyaç doğrultusunda tüketen insan profili sürekli tüketen bir şekle bürünmüştür. En yüce emelin yoğun

anlayış hem Aristoteles’e hem İslam’a hem de Kant’a karşı çıkar. Çünkü bu düşüncedeki insan anlayışı tamamen evrim teorisine ve modern bilime dayalıdır.

Özetle, klasik düşüncede insan bedensel açıdan maddi bileşenlerden oluşsa da diğer canlılardan ayrı ve üstündür. Maddi olmayan bir öze, maddi olmayan bir ruha ve maddi olmayan bir akla sahiptir. Özel bir gayesi ve özel sorumlulukları vardır. Modern düşüncede ise insan maddi ve zihinsel bütün yönleriyle doğal bir varlıktır. Diğer canlılarla birlikte milyonlarca yıllık evrim sürecine tâbi olarak gelişmiştir. Bilinç ve dil sahibi memeli bir hayvan türüdür. Gerçekten burada büyük bir kopuş bulunmaktadır. Bugün bütün İslam dünyası bu gerilimin içindedir.

haz almanın olduğu ve ahlakın rölativist bir hal aldığı toplumda ekonomik faaliyetlerin dürüst ve diğerkam bir tavırla icra edilmesi de uzak bir tahayyüldür. İş ahlakı, işçi-iş veren ilişkileri çıkarıcı ve bencil bir hale bürünmeye başlamış, özü unutulmuş emek ve sermaye ile birlikte ‘insan’ da meta halini almıştır. Ahlaki iktisattan ahlaktan hali bir iktisada kayış yaşanmıştır. İktisat bilimi çatısında evrensel bir gerçeklik ortaya koyma pahasına iktisat, toplumlardan, gelenek ve örflerden, duygulardan, ahlaktan arındırılmıştır. Tüm bunların çözümü İslami ilkeleri haiz bir iktisat düzeninin hâkim olmasıdır.

Prof. Dr. Tahsin Görgün

İNSAN NEDİR?*

Bizim bugün üzerinde duracağımız özel konu “İnsan”. İnsan nedir sorusunu bilimler sormaz. Onlar nedir sorusuna verilmiş bir cevabı alır ona dayanarak işlerini yürütürler. Özellikle iki alan “İnsan Nedir?” sorusunu yeniden sormamızı gerektiriyor. Onlardan birisi biyoloji alanındaki gelişmeler, gen teknolojisi vb. Orada öyle gelişmeler var ki insanların daha embriyo iken genlerine müdahale ederek onun üzerinden insanı birilerinin istediği gibi değiştirebilme imkânından bahsediliyor. Bu bizi peki “İnsan Nedir?” sorusunu sormaya sevk ediyor. İkinci alan ise yapay zekâ alanındaki gelişmelerdir. Yapay zekâ alanında öyle çalışmalar var ki insanın beynine benzeyen tam da insan beyni gibi çalışan yapay zekâ ürünleri ortaya çıkarmak. Tabi bu ürünlerin bir anlamda iradesi olan önceden kendisine verilmemiş olan cevapları daha önce kendisine verilmiş bilgilere dayalı olarak bulup çözeabilen yeni bir varlık türü oluşturmayla alakalı bir umut. Hatta yapay zekâ ile ilgili yapılan çalışmalarda bir başarı da söz konusudur. Bu iki alanı dikkate aldığımızda “İnsan Nedir?” sorusunu sorma ihtiyacı ortaya çıkıyor. Özellikle Batı dünyasında ciddi bir şekilde bu meydan okumalarla bağlantılı bir şeydir. “İnsan Nedir?” sorusu aynı zamanda insanın varlık

düzeni içerisindeki yeri ne, insanın varlığının bir manası var mı sorusunu sorma mecburiyetini ortaya çıkardı. Bundan bizim kaçmamız mümkün değil.

Miladi XIII. yüzyılda 1230'larda tam da Moğol istilasının Orta Asya'yı kasıp kavurduğu bir dönemde yaşamış ve Moğollar'dan kaçarak Anadolu'ya sığınmış Necmettin Dai'nin yazdığı bir kitapta “İnsan Nedir?” sorusuna verdiği bir cevap var. Söylediği şey şu; “Bütün

mahlûkun, mevcudatın özü ve gayesi insandır. İkinci olarak “Aslında var olan her şey hem bu dünyada hem de öbür dünyada varlıklarını insandan alırlar”. Son olarak ta söylediği şey şu; “Eğer insan bütünü görme fırsatını bulursa şunu fark eder ki bütün varlık insandan ibarettir”.

Tabi ilk olarak aklımıza gelen insanın yaratılış sahnesidir. İnsanın yaratılış sahnesini Cenab-ı Hak bize anlatırken meleklerle ne söylediğini biliyoruz. “Ben yeryüzünde bir halife kılacağım/ yaratacağım.” Dediğinde meleklerin verdiği cevap önemlidir. “Yeryüzünde bozgunculuk çıkaracak, kan dökecek birisini mi ...?” Öyle ki yerküre yaratılmış her şey kendi düzeni içerisinde tıkr tıkr işliyor. Ama insanın özelliklerine baktığınızda, öyle özellikleri var ki bu özelliklerle birlikte yeryüzündeki düzeni bozma ihtimali olan bir varlık. Cenabı Hakk'ın onlara verdiği cevap “Benim bildiğimi siz bilmiyorsunuz”. Demek ki insan yeryüzünde halife ama halife dediğimizde bir tarafta bir yetki sahibi anlamına geliyor. Yetki sahibi olabilmesi içinde güç sahibi de olması gerekir. Dolayısıyla o kudretin de insana verilmiş olması lazım ki o, halife olma özelliğini yürütsün. Ama yeryüzüne baktığımızda insan yavrusu dünyaya geldiğinde türler içerisinde bakıma muhtaç en zayıf varlıktır. İnsan yavrusunun kendi insani özelliklerini kazanabilmesi için yine insanlarla birlikte var olması gerekir. İnsanlarla birlikte var olması da yetmez. Onun ötesinde etrafında bulunan nesneleri tanınması için başka insanların ona nesnelerle ilgili bilgi vermesi gerekir. Buradan baktığımızda insan yavrusunun ve insanın ayırıcı hususiyeti karşımıza çıkıyor. Demek ki zayıf bir varlık. Bakıma muhtaç ve bağımlı. İnsanın aslında asli özelliği budur.

İnsanın bağımlı bir varlık oluşu bize onun tek başına varlığını sürdüremeyeceğini gösteriyor. Ancak diğer insanlarla birlikte var olabilir. Bu öyle bir şeyi ortaya çıkarıyor ki bunu mesela Kınalızade Ali Efendi “İnsanlar tek tek bir araya gelerek iş birliği yaptıklarında tek tek yapacakları işlerin toplamından kat kat fazla bir güç ortaya çıkar” diyor. Yani insanların iş birliği ile ortaya çıkan güç matematiksel değil geometrik bir çoğalmayla ortaya çıkar. Dolayısıyla insanların kendi aralarında mecburiyetleri var

ki birbirlerini muhafaza etmeden herhangi birisi kendi varlığını koruyamıyor. Öyle olduğu için de zaten yine Azizüddin Nesefi “İnsanı kâmilin insanlara ilk öğreteceği şey yakınını korumaktır” der. Yani yakınını korumak insanın varoluşunun ön şartıdır. Bunu dikkate aldığımızda öyle bir durum söz konusu ki insan aslında kendine verilen kabiliyetleri etkin kılacaksa bunun ön şartı yakını korumaktır. Buna bağlı olarak da kendi varlığı teminat altına alınmış olsun. Ne kadar çok insan birbirini korumayı gaye olarak kabul ederse aralarındaki iş birliği o kadar büyük bir güce dönüşecektir. Bu güce dönüşmenin ön şartı insanın asli bir özelliği biraz önce söylediğim düşünme ve konuşmadır.

Düşünme ve konuşma dediğimiz şey çok yönlüdür. Düşünme dediğimiz şeyin en önemli özelliği ki tabii biz düşünme dediğimizde üç şeyi aklımıza getiririz. Birincisi her halükârda düşünme hatırlamadır. İkincisi kozal irtibatlar kurma da düşünmedir. Üçüncüsü de hatırladığınız şeyler arasında irtibat kurmadır. Bunların hepsi düşünme faaliyetinin içerisinde. Bunların hepsine bir mana katan esasta kaygıdır. İnsanın asli düşüncesi endişesidir. Siz hangi endişeyi taşıyorsanız algılarınız ve planlarınız o endişeye uyarlanır uygun olarak hareket eder. Mesela endişeniz geçim için ise bütün planlarınız geçim üzerine olacaktır. Endişeniz ümmet ise tüm işleriniz ümmetle alakalıdır vb. Bu endişe dediğimiz şey sadece insanda olan bir şeydir. Diğer canlılarda sınırlı da olsa bir hafıza görebilirsiniz. Diğer canlılarda o hafızayı yönetmek ve o hafızayla düşünce geliştirmek gibi bir özellikleri yoktur. Bu dille alakalıdır.

İnsanın yeryüzündeki konumunun yaratıcıya hilafet olduğunu dikkate aldığımızda o zaman hilafetle bağlantılı olarak hilafetin içeriğinin ne olabileceğini sormamız gerekiyor. Orada da karşımıza çıkan esas cevap şu; bütün bu varlığı emrin mutaallakı olarak görüyoruz. Nedir emir? Bir tekvini emir var. Tekvini emir kısaca var olan ne varsa onların hepsinin “kün” emriyle olması demektir. Bir de teklifi emir var. Teklifi emir öyle bir şey ki insanı aslında canlı olmak ve biraz önce bahsettiğim kabiliyetlere sahip olan bu varlığın bütün kabiliyetlerine bir mana katan, bir gaye veren bir boyut söz konusu oluyor. O zaman insan öyle bir varlık haline geliyor ki insan aslında tekvinin bir düzeni var. Onda bir kusur yok. Onu görüyorsunuz.

İnsanın aslında kendi varlığının manasının bir anlamda o teklifi emirle karşımıza çıkan o emre imtisal etmek oldu. Bu emrinde ötelemlerden geldiğini dikkate alacak olursak o zaman insanın asıl bağımlılığının mertebe mertebe devam ettiğini ve bu asli bağımlılığın melekût âleminde sonra Cenab-ı Hakk'a olan asli bağımlılıkta hem esasını hem de manasını bulduğunu görmüş olmak lazımdır. Yani asli bağımlılığın hem varlık olarak hem bilgi olarak Cenab-ı Hakk'a olduğunu fark ettiğinizde o zaman insanın varlığının zübde-i âlem olmasının manasını yeniden düşünmeye başlıyorsunuz. İşte o düşünme noktası insana verilmiş olan

bütün o hem cisimlerin hem bitkilerin hem canlıların hem meleklerin ne ise bütün o kabiliyetlerin hepsini oradan anlamaya yöneldiğinizde aslında bütün varlığı ilahi isimlerin ve sıfatlarının tecellisinden ibaret olduğunu ve bunun tam ve kâmil bir şekilde insanda tecelli ettiğini o zaman anlayabiliyorsunuz. Neden insanın varlığın tacı olduğunu ve neden bu özellikleri itibarıyla halifetullah fil arz olduğunu orada anlıyorsunuz.

Durkheim'in sosyolojisi esas itibarıyla Fransız toplumunun işleyişidir. Max Weber'in ekonomisi vs. anlattığı şeyler aslında Alman toplumundaki ekonomik ilişkilerdir. Adam Smith'e baktığınızda “Ulusların Zenginliği” adlı eserinde İngiltere'deki tecrübeyi üst bir dilde ifade eder. Buradaki ayırıcı hususiyet Adam Smith'i okuduğunuzda özellikle İngiliz aristokrasisinin kazandığı beceriler üzerinden bir milletin asıl zenginliğinin becerikli yetişmiş insan olduğudur. Adam Smith'in bir adım önünde Mandeville vardır. Mandeville “Arılar Masalı” adlı kitabında der ki “ahlak ekonominin önünde bir engeldir. Bireysel manada ahlakiliğe uymak ekonominin gelişmeyi engeller”. Dolayısıyla eğer ekonomik alanda gelişmek ve refahı artırmak istiyorsanız insanların bireysel olarak ahlaka uyma mecburiyetini ortadan kaldıracaksınız.

Dolayısıyla ekonomi ile ahlakın birbirinden kopması liberal tavır dediğimiz şey İngiliz toplumunda yaşanan bir şeyin aslında kaydının tutulmasıdır. Demek ki biz bir ilimden bahsedeceksek bunun ön şartı kutsal kitapların analizi değildir. Onun ön şartı toplumdur. Bizim ilim dediğimiz şey; eğer bir toplum varsa, toplumun kendi hayatında iş birliği yani muntazam ve mürettep bir düzen varsa işte o düzenin kaydının tutulması ve eleştirel bir şekilde geliştirilmesidir. Günümüzde Müslümanların hayatının ekonomik tarafı bir ilim haline getirilecekse ve bu alanda bir başarı elde edilecekse bunun ön şartı şu anda yaşayan Müslümanların şu anda sahip olduğu ilişkilerin eleştirel bir şekilde incelenerek bunun eğer arzu edilen yönde geliştirilmesi gerekiyorsa o yönde nasıl dönüştürüleceğinin müzakere edilmesi gerekir.

* Bant Çözümü: Yakup Yakar

ESMA VATANDAŞ

İZÜ Yüksek Lisans Programı
Maruf Vakfı Araştırmacısı

FATMA NUR ŞAHİN

YTÜ Yüksek Lisans Programı
Maruf Vakfı Araştırmacısı

İshak Arslan Hoca'nın 'İktisadi Anlamada Antropoloji' Sunumu Üzerine

İshak Arslan 'İktisadi Anlamada Antropoloji' başlıklı sunumunda antropoloji ve iktisat bilimlerine kısaca değinmiş olup, 20. yüzyılda bu iki bilimin kesişimi ile ortaya çıkan iktisadi antropoloji alanını ele almıştır. Antropolojinin iktisadi anlamada etkisini vurgulayan Arslan, antropolojinin tüm insan davranışlarını inceleyen bir bilim dalı olduğunu, iktisadın ise araştırma alanı olarak mal ve hizmet mübadelesini incelediğini belirtmiştir.

Sunumda iktisadi antropolojinin önde gelen kurucularından olan, rasyonel akıl yürütmeyi sorgulayan ve etnografik alan çalışmalarından dolayı 20. yüzyılın en önemli antropologlarından biri olarak kabul edilen Bronislaw Malinowski üzerinde durulmuştur. Yine, Malinowski'nin "Kula Çevrimi" olarak adlandırdığı sistem ile antropoloji alanına yaptığı katkı ele alınmıştır. Kula çevrimi ya da Kula mübadelesi, Papua Yeni Gine'nin Milne Körfezi Bölgesinde yürütülen törensel bir mübadele sistemidir. Malinowski bunu rasyonel karar vermenin evrenselliğine dair bir test vakası olarak kullanmıştır. Sosyal hiyerarşi ve politik otoriteye dair açık bir bağı göstermektedir. İlkel toplumlarda

hediye gibi görünen ama aslında bir para sistemini ifade eden ve her şeyin karşılıklı olduğu anlamına gelen bir olgu olduğu şeklinde de ifade edilebilmektedir. Marcel Mauss'a göre de göre her şey karşılıklıdır ve karşılıksız bir iyilik yoktur. Arslan da karşılıksız bir iyiliğin bulunmadığını savunduğunu dile getirmiştir. Ayrıca

Arslan, her durumun muhakkak ekonomi ile bağlantılı olduğunu; tüm dini yapı kurum ve ritüellerin (hac, zekât, sadaka vb. gibi) dolaylı veya dolaysız ekonomi ile ilgisi olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla iktisadi ilişkilerin bir şekilde toplumu, toplumun yapısını ve yapılanışını ve toplumsal ilişkileri önemli ölçüde etkilediği; aynı zamanda da toplumsal oluşumların belli türde iktisadi ilişkiler ve mübadeleler türettiğini söyleyebiliriz.

Sunumda iktisadi antropolojiye ilişkin şu temel meseleler sorgulanmıştır:

- Antropoloji niçin özellikle "ilkel" toplulukların incelendiği bir bilimdir?
- "İlkel" toplumlarda "rasyonel akıl yürütme" biçiminin varlığından bahsedilebilir mi yoksa bugün klasik iktisadın varsayımlarından biri olan "rasyonel insan" olgusu sonradan gelişmiş bir düşünce biçimi midir?
- "İlkel" toplulukların zihinsel formlarıyla, 21. yüzyıl toplumunun zihinsel formları aynı mıdır? Yani evrensel bir düşünce biçimi var mıdır?
- "İlkel" toplulukların bilgi ve becerileriyle

günümüz toplulukları arasında farklılıklar var mıdır?

- Tarih boyunca var olmuş tüm toplumların kendilerine ait bir ekonomik düzenleri var mıdır? Eğer varsa bu sistem kapitalist biçime mi yoksa sosyalist biçime mi daha yakındır?

- Bir "doğal ekonomik düzen"den bahsedilebilir mi? İnsanlar "doğal" halde yaşadıkları zaman, yani hiçbir dış kültür ya da sistemden etkilenmedikleri kendi kültür ve örf sistemleri içinde kaldıklarında, bir "doğal" ekonomik düzen ortaya çıkar mı?

Öznesi insan olan antropoloji bilimi hem insanı hem de toplumları en net şekilde görmek amacıyla daha çok toplumların "ilkel" dönemlerini incelemektedir. İshak Arslan, her toplulukta zorunlu olarak dini inanç ve ritüellerin ortaya çıktığını belirtmiştir. Aynı şekilde toplum içinde bir arada yaşamak durumunda olan insanların gerçekleştirdikleri mübadeleler ve iş bölümü ile hareket etmeleri sonucunda bir iktisadi sistemin ortaya çıkması da zorunlu olarak gerçekleşmektedir. Ancak Arslan'ın ifade ettiğine göre, ortaya çıkan bu iktisadi sistemlerin evrensel bir sistem olup olmadığı bilinmemektedir. Aynı doğrultuda Polany'i'nin ifade ettiği üzere, her toplumun kendi içerisine "gömülü" bir iktisadi sistemi bulunmaktadır. İktisadi antropoloji de toplumların kendi doğal düzenlerine bırakıldığında kendilerine has örf, âdet ve inanç sistemlerine uygun bir iktisadi düzen ortaya çıkaracaklardır. Buradan hareketle sunumda, Müslüman toplumların da kendi ahlak ve inanç sistemlerine uygun bir iktisadi sistem ortaya çıkarabileceğine değinilmiştir.

Bu bağlamda kendi temel dinamikleri bulunan "İslam İktisadı" alternatif bir sistem potansiyeli taşımaktadır. İktisadi anlama ve anlamlandırmada diğer biçimlerden farklı bir insan tipolojisi, üretim, tüketim ve dağılım mekanizması ortaya koyan İslam İktisadı'nın bu

mekanizmaları geliştirmesiyle daha insani, yaşanılabilir ve sürdürülebilir bir toplumsal yapı ortaya koyması kaçınılmaz olacaktır. İslam İktisadı, Müslüman toplumların özüne uygun, kendi toplumları içerisine gömülü bir ekonomik düzen arayışıdır.

Sunumda coğrafya ve kültür gibi çok farklı etkenlerle insan topluluklarının formlarının değişkenlik gösterdiğinden, tutum ve davranışlarını daha iyi ve doğru anlayabilmek için insanların ait oldukları etnik kökenleri iyi öğrenmek gerektiği vurgulanmıştır. Bu sebeple insanların ırklarını, kültürlerini, coğrafi şartların üzerlerindeki etkiyi, düşünce sistemlerini vs. irdeleyen etnografik çalışmaların büyük önem arz ettiğine değinilmiştir. Dolayısıyla insan davranışlarının kayda değer bir kısmı olan iktisadi davranışların daha iyi anlaşılması ve analiz edilmesi için de etnografik çalışmaların büyük önem taşıdığını ifade etmek yanlış olmayacaktır. Özellikle İslam İktisat disiplininde etnografik çalışmaların göz önünde tutulması ayrıca önemlidir. Çünkü bugün İslam İktisadı olarak nitelendirilen bu

disiplin, Müslüman bireylerden kendi inanç sistemi ve dini ilkelerine uygun olarak farklı tutum ve iktisadi kararlar bekleyen bir alan olarak insanların zihinsel formlarını ve iktisadi davranışları en iyi şekilde anlamayı gerektirmektedir. Konferansta, İslam İktisadı alanı çalışanların etnografik alanda okumalar yapmaları ve etnografik analizlerden istifade etmeleri gerektiğinin altı çizilmiştir.

Prof. Dr. SERVET BAYINDIR

İ.Ü. İslâm İktisadî ve Finansî Öğretim Üyesi
Cumhurbaşkanlığı Ekonomi Politikaları Kurulu Üyesi

İSLÂM İKTİSADININ ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Çok büyük ekonomik krizlerle karşılaşan bireyler, işletmeler ve devletler ortaya çıktı. Tabi bunun üzerinde dikkatle durulması, düşünülmesi, sorgulanması, derslerin çıkarılması ve muhasebesinin yapılması gereken kritik bir dönemden geçiyoruz.

Bu kriz ekonomik anlamda kimleri olumlu kimleri olumsuz etkiledi diye şöyle bir göz attığımızda, petrolün, doğal gazın yani enerji sektörünün olumsuz etkilendiğini görüyoruz. Yüz yüze eğitim yapan kurumlar da çok etkilendiler. Bu kurumlar bizim ülkemizde yeteri kadar önemsenmiyor ama malumunuz bu alan dünyada özel sektörün elindedir.

Fakat bu süreçte nispeten önceki döneme göre kazançlı çıkanlar da oldu. Mesela, tıp yani ilaç üretimi, tıbbi hizmetler ve tıbbi ekipman sektörleri son derece olumlu etkilendiler. İkincisi gıda sektörü olumlu anlamda çok etkilendi. Önemi bir kez daha anlaşıldı. Özellikle gıda güvenliği ve gıda güvenliğiyle ilgili olarak bitkisel ve hayvansal tohumun son derece stratejik bir konumda olduğu anlaşıldı. Bunların dışında etkilenenlerin en önemlilerinden biri de tarım ve hayvancılık oldu.

Bir diğer önemli sektör de e-ticarettir. E-ticaret bu süreçten kendisine büyük bir pay çıkardı ve bu pay git gide artmaya devam ediyor. Zira bu yolla, yeni bir dünya keşfedildi. E-ticaretin getirisi de olacak götürüsü de. Bunun bir ileri aşamasının düşündüğünüzde Çin'in e-ticareti destekleyen projesidir.

Geçmişte ilim ve medeniyet anlamında gelişmiş olan bütün merkezlerin aslında birer ticaret merkezleri olduğunu ve ticaret merkezleri olmalarının temel sebebinin onların geçiş güzergâhında yer alıyor olmaları olduğunu görüyoruz. Mal ve hizmet dolaşımının aynı zamanda bilginin, felsefenin, ilmin de transferine aracı oluyordu.

E-ticaret bir açıdan çok iyi zira maliyetleri düşürüyor.

Yani mağazalarında mal satan bir kişi bunları kapatabilecek, herhangi bir yerde bir depo kurabilecek ve ekranlardan istediği malın tanıtımını yaparak kargoya verdiğinde dünyanın her yerine gönderebilecektir. Türkiye'de ve dünyada cirosunu en çok yükselten kurumlar da bu e-ticaret kurumlarıdır.

Bu krizler ortaya çıkınca ne oldu? Kurtarma paketleri gündeme geldi. Ülkelerin her biri kendilerince kurtarma paketleri ilan ettiler. Örneğin Amerika daha önceki krizde basmış olduğu dolar 2 trilyon iken, bu kriz ve sonraki süreçte piyasaya 2,5 trilyon dolar daha sürdü veya sürmeyi vadetti. Avrupa'daki ülkelerin hemen her biri ortalama GSYİH'lerinin %4'ü civarında piyasaya ilave para sürdüler. Bu bizde %2 civarında oldu.

Fakat bu kurtarma paketlerinde kullanılan yöntemleri de bizim İslam iktisadî açısından tahlil etmemiz gerekiyor ve tabi bu yöntemlerin de sorgulanması gerekiyor. Bu süreçte hâkim olunan zihniyet, sistem ya da felsefe piyasaya parayı arz ederken de parayı çekerken de kullanılan yöntem çok etkili oldu. Örneğin, İngiltere ve Almanya büyük oranda sermayeyi karşılıksız hibe olarak yahut da faizli borç olarak verdi. Zaten uyguladıkları faizler de %1'ler civarındadır. Yani finansman maliyetleri sıfır oldu. Bunu güçlü devletler yapabildiler çünkü onların paraları rezerv paraydı. Örneğin parası rezerv para kabul edilmeyen Türkiye için bu mümkün değil çünkü siz rahatlıkla para basamıyorsunuz. Daha da açmak gerekirse, Amerika dolar bastığında Türkiye'de dolar ucuzluyor ama biz, Türkiye'de TL bastığımızda TL ucuzluyor. Dolayısıyla sizin sahip olduğunuz ekonomik sistem, zihniyet etkilidir

ama %100'de sizin elinizde değildir. Daha da somutlaştıracak olursak, deniyor ki: "Kurtarma paketlerinde şu kadar milyarlık buna dolar, avro, TL vs. deyin varlık alımında bulundu. Yahut da varlık satımında bulundu." Bunları güzel, cafcıflı kelimeler, kavramlar olarak okuyoruz ya da dinliyoruz. Sanıyoruz ki devlet piyasadan mal aldı yahut sattı vb. Öyle değil. Varlık alımında bulundu dediğimizde, aslında piyasadan bonosunu ve tahvilini almış oluyor, varsa hisse senedi şeklinde de olabiliyor. Özellikle bizim gibi ülkelerde maalesef varlık alımı varlık satımı dediğimiz zaman piyasadan faizle borç aldı veya piyasaya faizle borç verdi olarak anlamamız gerekiyor, çünkü yapılan budur. Buraya bir parantez açarak şunu da söyleyeyim; bugünkü modern iktisadın, modern finansın kavramları yani ambalajı ile içi çok farklıdır. Maalesef, kavramların içi boşaltılmış durumdadır. Söylenenle yapılanlar aslında çok farklı şeylerdir; çünkü tamamen algıya yönelik bir dil oluşturulmuştur. Dolayısıyla bu kavramların hemen hemen hepsinin altını iyice bir irdelemek gerekir. Bizim İslam iktisadî ve finansıyla ilgili çağdaş kavramların içi de dışı da bahsettiğimiz modern finanstan farklı değildir.

"Bugün bu kriz neden oldu?" diye iktisatçıları okuduğumuz zaman şöyle diyorlar: "Bir gelir ve harcama döngüsü var. İnsanların geliri var." Peki, bu geliri alan kişi ne yapıyor? Tüketiyor ya da tasarrufa ayırıyor. Tasarrufa ayrılan kısımlar biriktiğinde yatırıma yöneldi. Yatırıma yönlendirdiğinde amacın nedir? Yatırımdan daha fazla gelir elde etmek. Daha fazla gelir elde etmen için ne yapman lazım. O yatırımla bir malı üretmen gerekiyor. Dolayısıyla onu pazarlaman gerekiyor. Pazarladığın kim? Yine o zincirin başındaki gelir sahibi. Tersinden de o gelir sahibi bu malı almak zorundadır. Yani deney fareleri gibi insanlar buna mahkûm edildi. İnsanlar âdeti, sistemin kölesi haline geldi. Bu da sistemdeki en küçük bir aksamada krizleri tetikler hale getirdi. Buradan hareketle bunları sorgulamamız gerekiyor.

Biz İslami ilimler bakımından klasik dönemdeki dini ilim, dünyevi ilim ayrımını artık aşmamız gerekir. Örneğin bizim öyle bir eğitim vermemiz gerekiyor ki bir Müslüman, kendi temel kaynaklarına da vakıf onun bilincinde ama iyi bir iktisatçı, mühendis, astronom her neyse yetiştirecek yapıya sahip olabilmeli. Dolayısıyla şu var; biz kapitalizmin ne klasik ne Keynesyen ne de neoklasik vs. açıkçası hiçbirine öykünmememiz gerekiyor. Onlarda insan varsa olumlu tarafları almalıyız ama bizim bir defa kendi özümüze dayalı bir sistemi kurmanın mücadelesi içerisine girmemiz gerekiyor. Kendimize güvenmemiz gerekiyor.

Benim şimdiye dek okumalarımın edindiğim kanaat şu; bizim Müslümanlar olarak Nisa Suresi'nin 29. ayetini

merkeze olarak bütün ekonomik sistemimizi bunun üzerine bina etmemiz gerekir. Bu âyet-i kerîmede Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: "Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayanan ticaret dışında, mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin ve kendinizi öldürmeyin." Ben bu âyet-i kerîmeye, İslam'ın iktisadının kelime-i tevhidi diyorum. Batıl yollar nelerdir diye baktığımızda Allah Teâlâ buyuruyor ki: "Ey insanlar, ey müminler aranızda varlık transferini, varlık alışverişini batıl yollarla yapmayın." Ya neyle yapın. "Ticaretle yapın" O da yetmiyor, "Karşılıklı rıza temelli ticaretle" yapın. Bu batıl yöntemler nelerdir diye Kur'an'a ve Resulullah'a sorduğumuzda cevap olarak birincisi faiz, ikincisi kumar, üçüncüsü hırsızlık, bir diğeri ölçü ve tartıda hile, bir diğeri ise din sömürsüdür.

Faizle ilgili ayetler sadece cami sohbetleri için vazedilmiş ayetler değildir. Biz bilimsel olarak o ayetleri okumalıyız ve kendi sistemimiz içerisinde bu ayetleri sindirmeliyiz. Bizim murabahayı, teverruku, sukuku, katılım bankacılığını vb. okurken, yazarken, araştırırken, tartışırken; "Acaba bunun kılcallarında Allah'ın ayetleri nerede var nerede yok?" diyerek aramamız ve bulmamız gerekiyor. Bilimsel olarak oluşturduğumuz o teoriye bir de "pratik uygulamalarla uyuşma var mı yok mu?" diye DNA testi yapmamız gerekiyor.

DEĞERLENDİRME » İSLÂM İKTİSADININ ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

ESMA VATANDAŞ

İZÜ Yüksek Lisans Programı

Maruf Vakfı Araştırmacısı

Covid-19 salgını bütün dünyanın etkilendiği ağır bir krize neden olmuştur. Servet Bayındır sunumunun başında krizin doğanın temizlenmesi, hayvanların özgürleşmesi ve insanların birtakım farkındalıklarının oluşması gibi olumlu etkileri olmakla birlikte iş kayıplarının yaşanması, işletmelerin mali krizlerle karşılaşması ve dolayısıyla devletlerin de büyük ölçüde zarar görmesi açısından da olumsuz etkilerinin olduğuna dikkat çekmiştir.

Şüphesiz tüm sektörler ve ekonomik aktörler söz konusu krizden aynı şekilde ve aynı oranda etkilenmemiştir. Bayındır'a göre petrol-doğalgaz gibi enerji sektörü, yüz yüze eğitim yapan kurumlar, finansal kurumlar, fabrikalar yani üretim sektörü, inşaat sektörü ve otomotiv sektörü olumsuz yönde etkilenen aktörlerin başında gelmektedir. Bayındır, yine olumsuz etkilenen sektörlerden en önemlilerinden birinin turizm ve lojistik sektörü olduğunu vurgulamıştır. Bunun yanı sıra bahsi geçen sektörlerden daha çok bu sektörlerde çalışan emekçi insanların olumsuz yönde etkilendiğine de ayrıca dikkat çekmiştir. Diğer taraftan bu küresel krizden, nispeten daha kazançlı ve karlı çıkan sektörlerin de olduğunu ifade etmiştir. Buna göre ilaç ve tıbbi ekipman, gıda ve gıda güvenliği, tarım ve hayvancılık sektörleri krizden olumlu etkilerle çıkan sektörlerin başında gelmektedir. Krizden olumlu etkilenen bir diğer sektör olarak da dijital

sistemin adeta bir patlama yaşadığını ifade etmek gerekmektedir. Nitekim uzaktan eğitimler, iş görüşmeleri, toplantılar gibi birçok eylem artık dijital ortamda sağlanmaya başlamıştır. Son olarak olumlu yönde etkilenen bir diğer önemli sektörün e-ticaret olduğu ifade edilmiştir.

Salgının oluşturduğu kriz sonrasında, ekonomik açıdan alınan tedbir ve desteklere değinen Bayındır, ülkelerin her birinin piyasaya para sürmek ya da kurtarma paketleri açıklamak gibi kendilerine göre yöntemlere başvurduğunu belirtmiştir. Kriz sonrasında Avrupa'daki ülkelerin hemen hepsinde GSYH'lerin ortalama %4'ü Türkiye'de ise yaklaşık %2 piyasaya para sürülmüştür. Ancak piyasaya para sürme meselesi oldukça kritik bir meseledir. Bayındır bu hususun önemine dikkat çekerek İslam iktisadı açısından piyasaya para sürme yönteminin sorgulanması ve belli ilkeler oluşturulması gerektiğini vurgulamıştır. Diğer yandan, Bayındır, Almanya ve İngiltere gibi ülkelerin sermayeden büyük oranlarda karşılıksız hibe ya da faizsiz borç verdiklerini belirterek bunu yapabilmelerini güçlü devlet olmalarına ve mali kaynaklarının rezerv para olmasına bağlamıştır. Türkiye gibi mali kaynağı rezerv para değerinde olmayan ülkelerin ise kolaylıkla para basma kararı alamadıklarını dile getirmiştir. Diğer kritik bir mesele de kurtarma paketleridir. Kurtarma paketleriyle ilgili dile getirilen 'varlık alım satımı' ifadesine dikkat çeken Bayındır, bunun reel bir alım-satım sanılmamasını; piyasaya faizli borç vermek anlamına gelen tahvil-bono alım satımı olduğunu ve dikkat edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu husustan hareketle de günümüzde artık modern iktisat ile modern finasta, teoride ifade edilenlerle uygulamada yapılanların çok farklı olduğu ve kavramların içinin boşaltılmış olduğu kadar İslam iktisadı ve finansı alanındaki kavramların durumunun da aynı olduğunu vurgulamıştır.

Sunumunun devamında krizlerin çıkış nedenlerine odaklanan Bayındır, tarih boyunca krizlerin savaş, iklim değişikliği, salgınlar ve büyük finansal

yanlışlar sebebiyle çıktığını belirtmiştir. Daha sonra krizlerin sonucunda her zaman büyük oranda işsizliklerin ya da açlıkların oluşmadığına; alışverişlerin belli oranda düşmekle birlikte asgari düzeyde de olsa devam ettiğine dikkat çekerek bunun nedeninin sorgulanması ve üzerinde düşünülmesi gerektiğini ifade etmiştir. Servet Bayındır, bu hususa dair temel faktörün israf oluğunu öne sürerek sürekli bir tüketim düşkünlüğü içerisinde bulunduğunu belirtmiştir. Dahası bunun kapitalizmin bir getirisi olmaktan çok daha öte, mevcut sistemin kapitalizme bu ismi veren "isim babalarının" oluşturduğu sistemden çok farklı işlediği artık sürekli bir üretim ve tüketim çemberine döndürüldüğünü ifade etmiştir. Ürünlerin kullanım ömürlerinin dahi, daha üretim aşamasından çıkarlara uygun sürelerle hesaplandığını ve üretimin buna göre yapıldığını; sürekli bir üretim planı üzerinden bir sistem kurulduğu için tüketimin de sürekli olarak pompalandığını ifade etmiştir. Buna çözüm önerisi olarak Bayındır, İslam iktisadı alanında çalışanların hem üretim hem de tüketim zihniyetini sorgulayarak yeniden ele almaları gerektiğini belirtmiştir.

Üretim ve tüketim döngüsünden sonra bir gelir ve harcama döngüsünün de olduğunu dile getiren Bayındır, insanların tüketmediği zaman da tasarrufta bulunup yatırım yaptıklarını fakat sonuç olarak yine daha büyük gelir elde edildiğini ve daha fazla üretim yapıldığını ifade etmiştir. Bu döngüdeki en küçük bir aksamının ya da yanlış bir kararın da yine krizlere sebep olduğu vurgulanmıştır. Bu hususta, Müslümanların daha da özelde İslam iktisadı çalışanların kendi değerleri ile temel kaynakları hakkında fikirlerinin daha da önemlisi özgüvenlerinin olmadığı ve dini hükümleri anlamaya çalışarak bugüne uygun ilkeler üretme konusunda bir çabalarının bulunmadığı konusunda özeleştiriye bulunulmuştur. Bu konuda, artık dünyevi ilim-klasik ilim ayrımından kurtulmanın gerekliliği bir çözüm önerisi olarak sunulmuştur. Bahsi geçen problemlere dair sunulan diğer bir çözüm önerisi,

İslam iktisatçılarının hiçbir sisteme öykünmeden ve kendi inanç ve kültürünün özüne uygun bir sistem oluşturmayı hedeflemeleri olmuştur.

Bayındır, Bakara suresi 155. ayette Müslümanların açlıkla, malla, servetle ya da evlatla çeşitli imtihanlardan ve sıkıntılardan geçirileceği haber verildiği halde bugünkü çağdaş İslam iktisatçılarının tıpkı ana akım iktisatçıların yaptığı gibi refah ve bolluk içinde yaşamaya dair dört dörtlük tablolar hedeflemelerini eleştirmektedir. Bunun sonucunda da İslam iktisadı alanındaki teorik söylemlerle eylemlerin uymadığı, Müslüman toplumların da iktisadi ve finansal temelli krizler yaşadığı ve İslam iktisadının da başarısız bir sistem olduğu yönünde yanlış algıların oluştuğu ifade edilmiştir.

İslam'ın özüne uygun bir ekonomik sistem inşa etme sürecinde Nisa suresi 29. ayetin temel alınmasını tavsiye eden Bayındır, bu ayeti İslam'ın iktisadi anlamdaki kelime-i tevhidi olarak gördüğünü belirtmiştir. İlgili ayette insanların ekonomik faaliyetlerinde aralarındaki varlık transferini batıl yollarla yapmamaları emredilmektedir. Bu batıl yolları faiz, kumar hırsızlık, ölçü ve tartıda hile ve din sömürü olarak sıralayan Bayındır, bu yolların batıl sayılmasının nedenini ise herhangi bir artı değer üretmeyen; bugünkü finans dilinde "sıfır toplamlı işlem" olarak geçen işlemlerden olması şeklinde açıklamaktadır. Bahis ve kumarı, dünya üzerindeki servetin belli ellerde toplanmasının başlıca sebepleri olarak gören Bayındır, Türkiye'de bir dönem kumarhanelerin olduğuna fakat sonra devlet tarafından tamamen yasaklandığı için bu tür işletmelerin yurt dışına çıkarıldıklarına dikkat çekmiştir. Buradan hareketle devletin fayda görmediği hatta zarara uğradığı noktalarda müdahale edebildiği ve etmesi gerektiği çıkarımını yapan Bayındır, günümüzde faizle işlem yapan kurumlara da aynı şekilde müdahale edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Müslüman olmayan yabancı ülkelerin dahi zaman zaman faizi düşürdükleri zaman zaman yükselttikleri ancak hiçbir zaman tamamen serbest bırakmadıklarını vurgulayan Bayındır, faizle iş yapan kurumların hiç müdahale edilmeksizin serbest bırakılamayacak kadar tehlikeli olduğunu ifade etmiştir.

Faiz temelli bir ekonominin alternatifinin ne olabileceğini sorgulayan Bayındır, bahsi geçen manada kumarın; özellikle de bugünkü türev piyasaların tamamen kaldırılmasının

faizi azaltmada büyük etkisi olacağını öne sürmüştür. Bugün mevcut piyasada, dünyada gerçek ve fiziki olarak var olan toplam mal ve hizmetlerin değerinden yaklaşık 10 kat daha fazla bir hayali mal ve hizmet alım-satımı olduğu bilinmektedir. Bayındır, katılım bankalarının dahi çok farklı hareket etmediklerini ve Londra Metal Borsası'nda sadece %2,5'u gerçek, gerisi ise hayali yani türev nitelikli işlemler olan teverruk satışları yaptıklarını ifade etmiştir. Bayındır'a göre özellikle İslam iktisadı ve finansı alanında çalışmalar yapanların bu yanlışlıklara karşı çıkmaları ve Allah'ın ekonomik faaliyetlerin tamamen ticari zeminde yürütülmesi konusundaki emrinin uygulamaya konulması konusunda çaba göstermeleri gerekmektedir. Ticareti 'karşılıklı iktisadi değerlerin mübadelesi üzerine kurulu sistem' şeklinde açıklayan Bayındır, faizden dolayı yaşanan sıkıntıların temelinde faizin tanımının tam ve doğru bir biçimde yapılmaması olduğunu öne sürmüştür. Geçmiş dönemlerde İbn Hüma ve İbn Nüceym gibi isimler tarafından yapılan çok güzel ve eksiksiz faiz tanımlarının bugün unutulduğunu, üzerine düşünülmendiğini ve bugüne uygun şekilde tanımlanmaya çalışılmadığı da önemli bir husus olarak dile getirilmiştir. Faizle ilgili olarak Bakara suresi 275. ve Nisa suresi 4. ayetleri de dayanak gösteren Bayındır'a göre faizli işlemlerde hiçbir çaba, eylem ya da hiçbir artı değer olmadan servet artarken Allah'ın emri ve tavsiyesi olan ticaret ile varlık transferi işlemlerinde servetin artabilmesi için sürekli bir alım-satım faaliyetinin yapılması gerekmektedir. Bu şekilde ne ülkeler arasında ne

de aynı toplum içindeki bireyler arasındaki gelir farklılıklarında uçurumların olmayacağı, hayali alım-satımlar ve finansal piyasalarda balonların yaşanmayacağı dile getirilmiştir.

Konuşmasının sonunda Bayındır, Hud suresi 87. ayetten referansla Şuayb peygamberin kavmiyle arasında geçen bir diyaloga yer vermiştir. Buna göre, Şuayb peygamber kavmine iktisadi hayata dair belli ilkeleri haber verdiği zaman kavmi Allah'ın ekonomik işlere karışmasını sorgulayarak asiliğe gitmiştir. Bu kıssadan hareketle Bayındır, Müslümanların sahip olduğu her şeyin Allah'a ait olduğunun tam olarak idrakinde olunması gerektiğini ve insanın her türlü eyleminin yaratıcısı olan Allah'ın insanın her türlü düşünce, davranış ve fiilini düzenlemek için belli ilkeler getirmesinin sorgulanmasının ise akıl dışı olacağını vurgulamıştır.

Sonuç olarak, tarih boyunca, sebepleri değişiklik gösterse de finansal krizlerin daima var olduğu ve tüm finansal krizlerin pek çok nedeni olmakla birlikte merkezde faiz ve kumar şeklinde iki temel sorunun olduğu öne sürülmüştür. Krizlerde her zaman aynı sektörlerin zarar görmediği ve krizi ortaya çıkaran nedenlere göre daha olumsuz etkilenen ya da kârlı durumda çıkan sektörlerin farklılık gösterdiğine dikkat çekilmiştir. Buna göre Covid-19 salgınının neden olduğu bu son krizde enerji, yüz yüze eğitim, inşaat, otomotiv, turizm ve lojistik sektörleri en olumsuz sektörler olarak sıralanırken ilaç, tıbbi ekipman, gıda, gıda güvenliği, tarım-hayvancılık, dijital sistemler ve son olarak e-ticaret sektörleri ise olumlu etkilenecek kârlı çıkan sektörler olarak ele alınmıştır. Sunumdaki diğer önemli bir vurgu olarak, kapitalizmin isim babalarının oluşturduğu teori ile günümüzdeki mevcut uygulamalar arasında büyük farklılıkların olduğu ve mevcut uygulamaların en ufak hata ya da aksaklıklarda dahi krizlere çok daha açık durumda bulunduğu ifade edilmiştir. Son olarak, sunumda sıklıkla İslam iktisadına dair öz-eleştirilere, amaç edinilmesi gereken hususlara ve değiştirilmesi gereken tutum ve bakış açılarına yer verilmiş; buna göre öze dönüş ve asli kaynakları esas alan ilkeler üzerine bir ekonomik sistem inşası çözüm önerisi olarak sunulmuştur. Bayındır, kayda değer tespitler ile dikkate alınması gereken öneriler içeren ve öze uygun bir İslam iktisadı inşasıyla günümüz iktisadi ve finansal pek çok problem ve çıkmaza çözüm bulunabileceği yönünde motive edici bir sunum gerçekleştirmiştir.

DR. ZEYNEB HAFSA ORHANİstanbul S.Z.Ü. - İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi
İslâm Ekonomisi ve Finans Bölümü Öğretim Üyesi

Sermaye Piyasası Araçlarından SUKUK ve DEĞERLENDİRİLMESİ

Sermaye Piyasası

Ekonomilerdeki piyasalar öncelikle iki temel gruba ayrılır; reel ve finansal piyasalar olarak. Bunlardan ilki, reel üretimin yapıldığı piyasaya işaret ederken ikincisi finansal araçların alınıp satıldığı piyasalardır. Ve bu ikincisi de kendi içerisinde şunlara ayrılır:

- Para piyasası,
- Sermaye piyasası.

Bu sınıflandırma içerisinde alınıp satılan ürünlerin niteliğine göre zira ilkinde daha çok kısa süreli (genelde süresi 1 yıldan az olanları kapsamaktadır) ve faizli ürünlerin alınıp satılması söz konusuysen ikincisinde uzun dönemli faizsiz araçlara yönelim vardır.

Daha doğrudan bir tanımla “sermaye piyasaları, fon sahibi kişilerin yani yatırımcıların birikimlerini, belli bir getiri beklentisi ile yatırım araçlarında değerlendirdiği piyasadır. Fon ihtiyacı olan kişiler ise, sermaye piyasasını kullanarak, ihraç ettikleri hisse senedi veya borçlanma senetleri aracılığıyla finansman sağlarlar.”

Sermaye piyasaları kapsamında önem arz eden temel yapılar denetleyici ve düzenleyici kurumlar, aktörler ve ürünlerdir. Biz burada özellikle ürünler kısmına odaklanacağız. Buradaki ürünlerden kasıt şu gibi ürünlerdir; hisse (pay) senedi, tahvil, kira sertifikaları (sukuk), varlığa dayalı veya varlık teminatlı menkul kıymetler ve vadeli işlem sözleşmeleri.

Sermaye piyasaları, yukarıda belirtildiği üzere daha çok faizsiz ürünleri kapsamakla birlikte tahvil gibi ürünler bunun dışındadır zira faize dayanmaktadır. Bunun dışında kalan hisse senedi ve kira sertifikası gibi ürünler doğrudan faizli araç olmadıkları halde İslam hukukunun geneliyle uyumları ve dolayısıyla hangi şartlar altında İslami sermaye piyasası aracı sayılacakları bazı tartışmalara yol açmaktadır. Biz bu yazıda özellikle kira sertifikaları hakkındaki tartışmalara odaklanacağız.

Kira Sertifikaları (Sukuk)

Her şeyden önce şu not düşülmelidir; kira sertifikaları

sermaye piyasası içerisinde menkul kıymetleştirme olarak adlandırılan bir işleme dayandırılmaktadır. Menkul kıymetleştirme, “... bir gerçek veya tüzel kişinin ticari faaliyetlerinden kaynaklanan varlıkları ve gelecekteki gelirlerini karşılık göstermek sureti ile borçlanma senedi ihraç ederek finansman sağlanmasıdır.” Menkul kıymetleştirmeye konu olan birçok şey vardır; otomobil kredileri, kredi kartı alacakları, küçük işletme kredileri, öğrenci kredileri gibi.

İslami finans içerisinde yer alan ve yukarıda kısaca açıklanan menkul kıymetleştirmeye dayanan sukuk hakkında ilkin şu açıklamaları yapabiliriz; İslami bono/tahvil olarak geçen sukuk, sertifika anlamına gelen Arapça sakk kelimesinin çoğuludur ve dolayısıyla sertifikalar anlamına gelmektedir. “Sukuk bir varlığa sahip olmayı veya ondan yararlanma hakkını göstermektedir. Sukukta yer alan hak-iddia sadece nakit akışı hakkı değil aynı zamanda mülkiyet hakkıdır. Bu, sukuku tahvil ve bonodan farklılaştırmaktadır.” Dolayısıyla doğrudan İslami bono demek çok uygun değildir zaten

bu her halükârda uygun değildir çünkü tahvil, faizli bir enstrümandır. İslami bono demek sanki “İslami şarap” gibi oksimoron bir ifadeye benzemektedir. Sukukun bugün Türkiye’de uygulandığı şekliyle aşamaları özetlenecek olursa bunun menkul kıymetleştirmeye ilişkisi daha kolay anlaşılabilir. Fakat öncelikle şunun vurgulanması gerekmektedir; sukukun farklı türleri vardır, ortaklığa dayalı müdarebe sukuk, kârlı taksitli satışa dayalı murabaha sukuk ve kiralamaya dayalı icare sukuk gibi. Türkiye’de icare sukuku (kiralama sukuku) uygulandığı için sukuka tümünden “kira sertifikası” adı verilmiştir. Bu çok doğru bir ifade değildir. İkinci olarak tipik bir kira sertifikasının adım adım aşamaları şöyledir:

1. Kaynak kuruluşa ait varlığın Varlık Kiralama Şirketi’ne (VKŞ) devri
2. Bu varlığa dayalı olarak sertifika ihracı
3. İhraç bedelinin alınıp Kaynak Kuruluşa geçirilmesi
4. Varlığın VKŞ tarafından Kaynak Kuruluşa kiralanması
5. Kira ödemelerinin sertifika sahiplerine düzenli bir şekilde dağıtılması
6. Başta belirlenen süre sonunda varlığın Kaynak Kuruluşa geri iadesi
7. Başlangıçta toplanan anaparaların yatırımcılara geri iadesi

Bu adımlardan hareketle sukukun neden bono ve tahvile benzetildiği anlaşılabilir zira bononun mantığındaki olan, anapara karşılığı bono kağıdı alınışı, dönemsel faiz getirisi elde edilmesi ve dönem sonunda anaparanın geri alınmasıyla “anapara+faiz”

getirisi elde edilmesi durumu burada da faiz kısmı hariç geçerlidir. Burada söz konusu olan, anapara karşılığı sertifika dağıtma, dönem boyunca kira bedeli verme ve dönem sonunda anaparanın geri ödenmesiyle sertifika sahiplerinin dönemin sonunda “anapara+kira” geliri elde etmesidir. Son olarak menkul kıymetleştirme mantığı şurada yatmaktadır; kaynak kuruluş, elindeki bir varlığı satın bunu sonra kiralayarak gelecekte ortaya çıkacak kira gelirleri üzerinden sertifika satışı yapmaktadır. Bütün bu işlemlerdeki temel amaç, nakit para ihtiyacıdır. Çünkü aslında varlığı elden çıkarmak amaçlanmamaktadır. Nitekim dönemin sonunda yeniden aynı varlığa sahip olunmaktadır.

Türkiye’de

Kira Sertifikaları

Türkiye’de konuyla ilgili ilk yasal düzenleme Gelir Ortaklığı Senetleri (GSO) kapsamında 1984’te gerçekleştirilmiştir. Bunu takiben 2009’da Gelire Endekli Senetler (GES) çıkartılmıştır. Sermaye Piyasası Kurulu’nun (SPK) tarafından 2010 yılında yayımlanan tebliğle Türkiye’de varlığa dayalı kira sertifikası ihracının en temel adımı atılmış ve 2010’da Kuveyt Türk tarafından ilk sukuk ihracı gerçekleştirilmiştir.

Türkiye’de son senelerde İslam iktisadı ve finansı için yapılan hukuki düzenlemelerden bir tanesi de sukuk ile ilgili olanlardır. Bu bağlamda 7/6/2013 tarihli Resmî Gazetede yayınlanan Tebliğ, Kira Sertifikaları Tebliği’dir ve temel amacı, “... kira sertifikalarının niteliklerinin belirlenmesi ve ihracında uyulması gereken

esaslar ile varlık kiralama şirketlerinin kuruluş, esas sözleşme, devralabilecekleri varlık ve hakların tür ve nitelikleri, faaliyet, yönetim, belge ve kayıt düzeni ile tasfiyelerine ilişkin esasları düzenlemektir.”

Fakat buna rağmen, ilgili konudaki hukuki düzenlemelerde eksiklikler dile getirilmektedir. Buna daha sonra değinilecektir. Çünkü bu eksikliklerin birçoğu, sukuk ile ilgili fıkhi hususlara dayanmaktadır.

Sukukun

Fıkhi Açıdan Tartışılması

Sukuk özellikle Osmanlı döneminde uygulanan şu işlemlere benzemektedir; bey`ül vefa (geri alma şartlı satım) ve bey`ül-istiğlal (sat-geri kirala). H. Karaman hocanın yorumuna göre, niyette ve hukuki işlemlerde gerçek manada alım-satım ve kiralama bulunmadan, sırf sıcak para elde etmek maksadına dayalı işlemlerin meşruiyeti tartışılmış, bunun ancak sıkıntı, darboğaza girme, bir manada zaruret hallerinde açıkça faize düşmeden uygulanmasına izin verilmiştir. Nitekim H. Karaman, İ. E. Aktepe ile beraber 2012 senesinde bu sukuklara cevaz vermemiştir.

Konuyla ilgili Servet Bayındır ise sukuk özelinde fıkhi tartışmaları şu mevzular üzerinden incelemektedir:

1. İslam âlimlerinin satım akdinde üzerinde durduğu en önemli şartlardan biri mülkiyetin müşteriye geçmesidir. Bahsedilen uygulamada VKŞ ve dolaylı olarak gayrimenkulün mülkiyetini elinde bulundurdıkları varsayılan yatırımcılar varlığa baştan belirlenen bir süre içerisinde malik

olmakta ve fakat onun üzerinde hiçbir tasarruf yetkisine sahip bulunmamaktalar.

2. Birinciyle de bağlantılı olmak üzere, hazine zaten kendi tasarrufunda olan varlığın menfaatine gerçek bir kiracı gibi malik olmamakta, aksine ilgili kanunlar ve yapılan sözleşmenin bağlayıcı şartları gereği, malın gerçek maliki gibi her türlü risk ona ait olmaktadır.

3. Hazinenin hangi gayrimenkulleri dayanak varlık olarak gösterdiği ve ödediği kira ücretinin bu varlıkların iktisaden gerçek kira değeri ile ne oranda örtüştüğü konuyla ilgili ayrıntılı bilgi yayımlanmadığından meçhuldür.

4. Dolayısıyla bu sözleşme, fıkıhta beyu'l-istiğlal diye adlandırılan ve fakihlerin büyük çoğunluğu tarafından rehin karşılığı borçtan menfaatlenme ve dolayısıyla faizli olduğu kabul edilen işlemin günümüze uyarlanmış şekliinden başka bir şey değildir.

Bayındır (a.g.e.), yurt dışında konuyla ilgili tartışmaları ve alınan kararları zikrederek incelemesini tamamlamaktadır: Türkiye’de bu konunun tartışıldığı günlerde İslam İşbirliği Teşkilatı’nın uluslararası bir alt kurumu olan İslam Fıkıh Akademisi 13-18 Eylül 2012 tarihleri arasında Cezayir’de yaptığı toplantıda mülkiyetin bütün şartlarıyla, tam olarak sertifika sahiplerine aktarılmadığı ve satılan bedelin aynısı ile yahut başlangıçta belirlenen bir bedel ile geri satın alma şartını/vadini içeren sukuk uygulamalarının haram olduğu noktasında fetva yayımladı. Faizsiz finans kurumlarına muhasebe ve fıkıh standartları belirleyen

uluslararası nitelikli “İslâmî Finans Kuruluşları İçin Muhasebe ve Denetleme Kurumu” (AAOIFI), 2003 yılında almış olduğu kararla satılan bedelin aynısı ile geri alım garantisi verilen yahut kâr garanti edilen sukuk uygulamasının caiz olmadığını beyan etmiştir.

Sukuk ile İlgili Türkiye’deki Hukuki Düzenleme Eksiklikleri ve Önerilenler

Bu noktada Bayındır (2014), SPK’nın 2013 tarihli tebliğinde sukuk ile ilgili eksiklikleri şöyle sıralamaktadır:

- Tebliğde sertifikaların itfa şartları açıkça beyan edilmemiştir. İtfadan tek bir maddede doğrudan bahsedilir.

- İzahname ve sözleşmede itfaya ilişkin ne tür hükümlerin yer alacağı konusunda bir kayıt yoktur. Bu madde faizli veya faizsiz sukuk çıkarılabileceğine işaret eder.

- Tebliğde tümünden “itfa” kavramı ile anapara ve sözleşmede yer alan getirinin kastedildiği anlaşılmaktadır.

- Sukuk uygulaması, mevcutta kaynak kuruluşun (KK) rehin gösterdiği gayrimenkul karşılığında piyasadan borç para toplamasından ibaret bir işlemdir. Dolayısıyla burada kaynak kuruluşun kira bedeli adı altında ödediği meblağ gerçekte yatırımcılara vaat edilip ödenen faizdir.

Dolayısıyla Bayındır’a (a.g.e.) göre SPK yönetmeliğinde aşağıdaki değişiklikler yapılmalıdır:

1. KK ile VKŞ arasındaki varlığın

devri işlemi bütün yetki, sorumluluk ve sonuçlarıyla birlikte satım veya kiralama işleminden birine dayanmalıdır.

2. Varlık üzerindeki mülkiyetten (satım ise ayn ve menfaat; kiralama ise menfaat) doğan hak ve sorumlulukların VKŞ’ye ait olacağı belirtilmelidir.

3. Kira süresince varlığın kullanıma hazır tutulma sorumluluğunun VKŞ’ye ait olacağı belirtilmelidir.

4. Kira süresinin bitiminde VKŞ ve/veya KK’nın talep etmesi durumunda (zorunlu olarak değil, talebe bağlı olarak) varlığın KK’ya satılabileceği bildirilmelidir.

5. Gayrimenkulün fiyatının kira süresi sonunda taraflar arasındaki pazarlık veya uzmanların belirleyeceği fiyattan geri satılacağı açıkça yer almalıdır.

6. Ayrıca, VKŞ Sertifika sahiplerine, ellerindeki sertifikaların ikincil piyasadan ve piyasa fiyatı üzerinden geri satın alınacağı garantisi vermek suretiyle de işlemi gerçekleştirebilir.

Sonuç

Bu yazıda sermaye piyasası araçlarından bir tanesi olan ve İslami finansal bir araç olarak öne çıkan sukuk ele alınmıştır. Bu bağlamda ilkin sermaye piyasası tanımlanmış, sukukun da dayandığı menkul kıymetleştirme mantığı açıklanmış ve ardından sukukun Türkiye’de uygulandığı şekliyle genel yapısı paylaşılmıştır. Son olarak sukukun fıkhi açıdan tartışılan temel hususlarına değinilmiş ve bu konuda özellikle hukuki anlamda yapılması önerilenlere değinilmiştir.

İEE DERSLERİ » MODERN EKONOMİ

SERCAN KARADOĞAN
M.Ü. Doktora Programı
Maruf Vakfı Araştırmacısı

“İKTİSAT ÖĞRENMENİN AMACI, İKTİSADİ SORUNLARIN HAZIR CEVAPLARINI ELDE ETMEK DEĞİLDİR; İKTİSATÇILAR TARAFINDAN KANDIRILMAMAYI ÖĞRENMEKTİR.”

- Joan Robinson -

Günümüzde ekonomi deyince iki farklı şey anlaşılabilir; birincisi işleyen, mekanizmalarını gözlemleyebildiğimiz, dinamiklerini hissedebildiğimiz pazar ve piyasada gündelik olarak her insanın hayatında cereyan eden ekonomi ve ekonomik ilişkiler; diğeri ise, bu işleyen mekanizmayı açıklamaya çalışan bir disiplin olarak ekonomi.

Ekonomi bir disiplin olarak kendisini ekonomik işleyiş mekanizmasını açıklama vasfı ve görevine sahip olarak görse de üniversitede öğretilen ekonomi ile gerçek hayatta işleyen ekonomi arasında ciddi farkların olduğu öteden beri yapılan bir eleştiridir. Bunun nedenlerinden birisi, ekonominin bilim olarak ekonomik hayat, işleyiş ve mekanizmalara dair sınırlı ve sınırlı bir fikir vermesidir. Bunu yaparken de modeller ve teoriler oluşturur, çeşitli ampirik bulgularla bu mekanizmayı açıklamaya çalışır. Buradaki temel sorun modellerin gerçekliğin sadece belli bir kısmını resmedebilmesi ve bütün ile alakalı tam, geçerli ve sağlam bir fikir verememesidir. Bu sorunun aşılması üniversitede gösterilen formel ekonomi eğitimiyle mümkün olamıyor maalesef. Ekonomistler ve ekonomi hocaları alanın bu sorununu bilseler dahi, bu soruna lisans düzeyinde öğrencilere anlatılmaya değer önemli bir bilgi atfetmiyorlar. Dolayısıyla, üniversite eğitimi almış her bir

öğrencinin kafasında ekonomiye dair aşağı yukarı benzer belli bir şablon, şema ve tahayyül yer ediyor.

Gelgelelim ki, ekonomik teori, yaklaşım, metodoloji, sistem, model vs. gibi alanlar kendi kendilerine sorunsuz, tek bir elden çıkmış ve oluşmuş değiller. Farklı konulara dair farklı yaklaşımlar, farklı yorumlar varlıklarını sürdürmeye devam ediyor. Ayrıca, ekonomi dışı ama ekonomiyle bir şekilde ilintili, ilişkili birçok konu, mesele ve alt disiplin de mümkün olabiliyor. Bütün bunları ihmal eden bir ekonomi eğitimi ise, yalın, kuru, soyut, tekdüze bir anlatı düzeyinden ve mekanik bir ilişki biçiminden öteye geçemiyor.

Bu sorunun aşılabilmesi için, ana akım öğreti dışında bir okuma yapmak gerekli ve zaruridir. Üniversitedeki ekonomi eğitimi sırasında ve ona paralel olarak alternatif yaklaşımların, teorilerin okunması, farklı disiplinlerden ekonomi alanına dair katkıların bilinmesi bu akademik ve paradigmatik körlüğünün aşılması için hayati bir meseleye dönüşüyor. Bu anlamda, modern ekonomi dersinde yapmaya çalıştığımız şey kısaca hem modern ekonominin işleyiş mekanizmalarının, kurumlarının ve politikalarının iyi öğrenilmesi ve analiz edilmesi, hem de modern ekonomiye kaynaklık eden, oluşturan ve hayat veren düşüncelerin bilinmesini içermektedir.

ABDULLAH KULUÇ
İ.Ü. Yüksek Lisans Programı
Maruf Vakfı Araştırmacısı

MODERN EKONOMİ MÜZAKERELERİ

“İktisat, İktisatçılara Bırakılmayacak Kadar Önemlidir”

Bu müzakere dersinde öğrenciler modern ekonomiyi farklı bakış açılarıyla ele almaya çalışıyorlar. Kimi iktisatçılarca bu bakış açıları heterodoks iktisat olarak adlandırılrsa da ilmi meselelerde muhafazakârlık kanaatimizce pek doğru gözükmemektedir.

“İktisatçılar ve İnsanlar”, “İktisadi Doktrinler Tarihi”, “Tek Derste İktisat” ve “İslam İktisadının Meseleleri” adlı kitaplar okunup değerlendirilmelerinin ve müzakerelerinin yapıldığı kitaplardan bazılarıdır.

“İktisatçılar ve İnsanlar”, Ayşe Buğra’nın Aristodan başlayarak klasik ve modern iktisada kadarki iktisat metodolojisini ele almasını ve bu süreç içerisinde farklı düşünürlerin iktisat yazınına metodoloji anlamındaki katkılarını içermektedir. Kitap aslında tek bir metodolojinin olmadığını/olamayacağını göstermeye çalışmaktadır. Aynı zamanda bir iktisadi düşünce tarihi kitabı olarak ele alınabilecek kitap klasik iktisadi düşünce tarihi kitaplarından biraz daha farklı olarak salt formel bilgi vermekten uzak olup yazarının yorumlarını da içermektedir.

“İktisadi Doktrinler Tarihi” kitabı Mehmet Selik’in daha önce “100 Soruda İktisadi Doktrinler Tarihi” adıyla basılan kitabının yeni baskısı. Dolayısıyla kitabın eski asıl başlığından da anlaşılabilirliği üzere kitap sorular ve cevapları şeklinde ilerliyor. Toplam 12 bölümden oluşan kitap klasik iktisadi düşünce tarihi ekollerinin yanı sıra bu kitaplarda çoğunlukla yer almayan “Dinsel İktisadi Düşünceye” de yer ayırmasıyla ayrı

bir yere sahip. Özellikle bu bölümde İslam iktisadı ve İslam’ın iktisada dair doktrinleri ve önermelerine en azından hakkaniyetli diyebileceğimiz bir şekilde yer vermesi açısından kitap okunmaya değer.

“Tek Derste İktisat” kitabı Henry Hazlitt’in kumanda ekonomisine karşı serbest piyasa savunusu olarak özetlenebilecek liberal iktisadi görüşün esaslı bir savunusunu içermektedir. Hazlitt kitabında kısa dönemli iktisat bakışının zararlarını ve meselenin geniş ve gerçek etkilerini görmeyi engellediğini, dolayısıyla uzun dönemli bir iktisat bakışının gerekli olduğunu vurgulamaktadır. Uzun dönemli bakış devletin ekonomiyi müdahalelerinin büyük birçoğunun “gereksizliğini” ortaya koyarak, piyasanın serbest işleyişine önem verilmesinin neden önemli olduğunu göstermektedir.

“İslam İktisadının Meseleleri” günümüz iktisadında faizin yeriyle ilgili bir tartışma metni oluşturması sebebiyle tercih edilmiştir. Eser Muhammed Ekrem Han tarafından kaleme alınmıştır. İslam iktisadının sosyal bilim olma noktasında eksikleri olduğunu ifade ederek başlayan kitap bu alanda yapılan çalışmaların İslam İktisadını bir bilim dalı haline getirmekten uzak olduğunu savunmaktadır. Ribanın tanımıyla alakalı farklı yaklaşımlara değindikten sonra bankacılık ve finans konusunu ele alarak kâr zarar ortaklığının problemlerine değinmektedir. Ardından İslami bankacılıkta uygulanan hukuki hileleri de değindikten sonra zekât konusuyla kitabını tamamlamaktadır.

ABDULLAH KULUÇ
İ.Ü. Yüksek Lisans Programı
Maruf Vakfı Araştırmacısı

İSLÂM EKONOMİSİ MÜZAKERELERİ

İslam ekonomisine dair okuma, tartışma ve sunum olarak devam eden bu derste alana dair temel tartışma metinleri haftalık olarak müzakere ediliyor. İslam İktisadına Giriş (Ahmet Tabakoğlu), İslam Toplumunun Ekonomik Strüktürü, İslam İktisadına Giriş (Ekrem Han), İslam Ekonomisinin Temel İlkeleri, İslam İktisadının Meseleleri gibi kitapların müzakereleri gerçekleştirildi.

Bu derste öğrenciler alanın duayen isimlerini tanıyıp İslam İktisat çalışmalarının dününü ve bugününü öğrenmiş oluyorlar.

Ahmet Tabakoğlu Hoca İktisadın kültürden bağımsız olmadığı dolayısıyla İslam kültüründen bağımsız olarak ortaya çıkan iktisadi görüşlerin İslam ülkelerinde bir çözüm üretmediğinden bahsederek başladığı kitabında İslam İktisadının kaynaklarına detaylı bir şekilde değinip geçmiş dönemlerdeki devletlerin iktisat politikalarını ele almıştır. Vergi, sermaye, enflasyon, zekât ve toprak gibi konulara değindikten sonra İslam ülkelerinin ekonomik güçlerini ve iktisadi iş birliği imkanlarını değerlendirerek kitabını sona erdirmiştir.

“İslam Ekonomisinin Temel İlkeleri” adlı kitap Ebu’l Ala Mevdudi’nin konferans, radyo konuşmaları ve vaazlarından oluşmaktadır. Kitap yazarın yaşadığı dönemdeki ekonomik tartışmalara bir cevap niteliği taşımaktadır. Kitapta Kur’an-ı Kerim’e ve Hadis-i Şeriflere sık sık atıfta bulunmaktadır. Birincil kaynaklarda ekonomik meselelerin ne şekilde geçtiğini ve o dönemdeki ekonomi düşüncesini anlayabilmek için son derece önemli bir kitap olarak karşımızda durmaktadır.

“İslam İktisadının Meseleleri adlı eser Güncel Durum ve Geleceğin Bir Analizi alt başlığıyla Muhammad Akram Khan tarafından yazılmıştır. Başlığından da anlaşıldığı üzere İslam İktisadının bu gün nerede durduğunu, bir disiplin olup olmadığını analiz ederek, gelecekte neler yapılabileceği üzerinde duruluyor.

Kitabın ikinci kısmı ribâ konusunu ele alıp geleneksel ve modernist düşüncede ribâ anlayışı eleştirel bir biçimde ele alıyor.

Üçüncü kısımda İslami bankacılık ve finans konularını ele alan yazar tekâfûl, kâr-zarar ortaklığının sorunları ve bankacılıkta uygulanan hiyeli eleştirel bir biçim de ele alıp son kısımda da zekât uygulamalarına değinerek kitabını bitiriyor.”

“İslam Toplumunun Ekonomik Strüktürü” kitabı ise Mevdudi’nin eserine benzer şekilde yazıldığı dönemdeki tartışmaların izlerini açıkça hissettiriyor. Kapitalizmin bir uç komünizmin başka bir uç olduğunu belirtip İslam’ın orta yolu tavsiye ettiğini belirtmektedir. İslam İktisadı için bir politika önerisi vermeyen bu kitap alanın ilk eserlerindendir.

Bunlar yanında, İslam ekonomisine eleştirel yaklaşan metin ve eserler de mütalaa edilerek farklı yaklaşımların da özümsemesi ve tartışılması imkânı oluşmaktadır. Dolayısıyla, İslam ekonomisini hem eleştirel hem de kurucu unsurlarıyla görme ve tanıma imkânı elde edilmiş olmaktadır.

COVID-19 VE TÜKETİCİ DAVRANIŞLARININ DÖNÜŞÜMÜ:

Değişen Davranış Kalıpları Kalıcı Olabilir mi?

İEE GENÇ ARAŞTIRMACILARINDAN

ESMA VATANDAŞ

İZÜ Yüksek Lisans Programı
Maruf Vakfı Araştırmacısı

Ülkelerin en önemli güçlerinden biri ekonomi ve ekonomilerin şüpheşiz en önemli bileşenlerinden biri ise tüketici harcamalarıdır. Çünkü tüketim, hem üretimin bir karşılık bulması ve piyasaların dinamizmini koruması açısından hem de bireylerin çeşitli ihtiyaçlarının karşılanması açısından önemli parametrelerden biridir.

Tüketimi etkileyen sosyal, dini, kültürel, durumsal pek çok faktör bulunmakla birlikte, tüketim literatüründe “psiojik faktörler” de karar almayı etkileyen önemli etkenler arasında yer almaktadır. Tüketici bireylerin, normal koşullar altında genellikle, gelirleri doğrultusunda harcama yapma eğilimi gösterdiği varsayılmaktadır. Gelir seviyeleri ise, pek çok faktörün etkisiyle, ülkeler arasında veya aynı toplum içinde dahi farklılıklar gösterdiği gibi bazen mevcut koşulların değişmesine bağlı olarak aynı gruplar için de farklılık arz edebilmektedir. Bu durumda gelir seviyeleri değişen ve gelecekteki gelirlerine ilişkin belirsizliklerle karşı karşıya kalan tüketicilerin, genellikle, davranış kalıplarında değişiklikler gözlemlenmektedir.

Covid-19 salgını da mevcut koşulları değiştiren ve büyük etkilere sebep olan küresel bir kriz oluşturmıştır. Yaşanan krizin etkisiyle makro ve mikro ölçekteki pek çok işletmenin mali sıkıntılar yaşaması sebebiyle tüketicilerin büyük bir kısmının gelirlerinde dalgalanmalar ve düşüşler gözlemlenmiştir. Bazı tüketicilerin ise söz konusu süreç içerisinde işlerini kaybettikleri bilinmektedir. Yapılan pek çok önemli araştırmada, bireylerin bu tür kriz dönemlerinde genellikle gelecek kaygısına düşerek panik içerisinde davranışlar sergiledikleri ifade edilmektedir. Satın alma davranışları da bu kaygı ve panik halinden etkilenmektedir. Yapılan araştırmalara göre tüketici bireyler öncelikle panik satın alma davranışı göstererek fizyolojik ihtiyaçlarını karşılamak için stok yapmaya varacak harcamalar yapmakta daha sonra ise geleceklerinin belirsizliği endişesiyle birikimlerini tasarrufa çevirmektedirler. Hemen hepimiz çevremizden bu durumu kolaylıkla gözlemleyebilesek de, verilerle ifade etmek gerekirse TCMB Banka Kartı ve Kredi Kartı Harcama Tutarları haftalık olarak açıklanan veriler üzerinden gözlemlemek ve genel harcamalara ilişkin kanaat edinmek mümkündür. İlgili verilere göre küresel salgın ilanından sonra 2020 yılı mart ayının ilk üç haftasında, bahsi geçen panik satın

alma -panic buying- nedeniyle, harcamalarda bir önceki yılın aynı tarihlerindeki harcamalara oranla yaklaşık %19'luk bir artış görülmüş daha sonra süreç içerisinde çoğu sektördeki harcamalarda farklı oranlarda düşüşler yaşanmıştır. Harcamaların önemli ölçüde düşüş gösterdiği (%40-50 civarlarında) sektörler arasında giyim, aksesuar, kültür ve eğlence, restaurant & cafe, tatil&konaklama, ulaşım hizmetleri ve gece kulüpleri bulunmaktadır. Ancak bazı ayakkabı ve kıyafet markalarının agresif indirimleri sebebiyle bu alanda da kısmi artışlar ile karşılaşmıştır. Ancak bunun geçici bir trend olarak görüldüğü şeklinde yorumlar dikkate değerdir.

Harcamalardaki bu düşüşün temelde iki sebebi olduğu söylenebilir: İlk sebep, mevcut yasakların doğal bir sonucu olarak tüketim hareketliliklerinin zorunlu olarak kısıtlanmış olmasıdır. Gerek sokağa çıkma yasakları gerekse pek çok işletmenin faaliyetlerinin durdurulmuş olması insanların harcama yapma imkanlarını büyük ölçüde azaltmıştır. Ancak bilindiği gibi online alışveriş imkânı bulunduğundan insanlar internet üzerinde alışverişlerine devam edebilmişse de TEPAV'ın araştırmasında (Dündar, 2020) görülebileceği üzere, bu oran (%8-14) çok fazla değildir. Bu durumu açıklayabilecek diğer sebep ise, gelecek kaygısı ile bireysel tercih olarak daha az tüketime yönelme, minimal yaşam, sürdürülebilirlik, doğal kaynakları koruma ve israfi önleme gibi farkındalıkların canlanması olarak gösterilebilir. Öncelikle, tüketicilerin gelir seviyelerinde düşüşler ve dalgalanmalar olduğundan tüketici bireyler zorunlu ihtiyaçlarını önceleyerek geleceklerini en azından bir süre garanti altına alabilecek şekilde tasarruflara gitmiştir. Nitekim, McKinsey & Company'nin (2020) Covid-19 sürecinde Türkiye'deki tüketici davranışlarına yönelik araştırmasında insanların %43'ü salgının neden olduğu krizden dolayı gelirlerinin olumsuz etkilendiğini ifade ederken %47'si geleceklere dair endişeli olduklarını dile getirmişlerdir. Bu sebeple tüketici bireyler zorunlu ihtiyaçları dışındaki harcamalarının pek çoğundan vazgeçmek durumunda kalmışlardır. Diğer yandan söz konusu salgın döneminde çoğu tüketicinin daha çok evlerinde vakit geçirmek durumunda kalması büyük bir ev içi tüketimine odaklanma oluşturmıştır. Tüketiciler evlerindeki vakti daha nitelikli hale getirme arayışlarına girmiş, evlerinde yemek ve temizlik yapmaya başlamış, dijital ürünlere yönelmiş, kişisel bakımlarını kendileri yapmaya başlamış ve evden çalışarak kazandıkları artı zaman sayesinde hobilerine vakit ayırma imkânı bulmuştur. İnsanların gerek sosyal medya mecralarındaki paylaşımlarından gerekse birebir iletişimlerde geçen muhabbetlerden, tüm bu ev içi faaliyet ve tüketim odağının daha az maliyetli olduğu ve aslında ne kadar çok israfın yapıldığı konusunda bir farkındalık olduğu yönünde bir yorumda bulunmak çok yanlış olmayacaktır. Sosyal etkileşimdeki azalmadan dolayı pek çok gündelik işin tüketici bireylerin kendileri tarafından yapılabileceğinin anlaşıldığı bir süreç yaşanmış ve yaşanmaya devam etmektedir.

Günümüzde teoride ortaya konan kapitalizmin tehlikeli tüketim çılgınlığından daha da öte bir anlayışla varlığını sürdüren “tüketim için üretim ve daha çok üretim için daha çok tüketim”

algısı, bu salgının bahsi geçen sonuçlarıyla sekteye uğramıştır. Önemli olan ise yaşanan bu kırılmanın olumlu yönlendirilmesini sağlamaya çalışmaktır. Tüketici bireylerin davranış kalıplarındaki yukarıda bahsi geçen değişimin kalıcı olup olamayacağı ise çok göreceli bir durumdur. Çünkü, konuyla ilgilenen sosyologların da ifade ettiği gibi, tarihsel serüvene bakıldığında, farklı farklı nedenlerle krizler yaşanmış, kriz dönemlerindeki belirsizlik ve psikolojik etkenlerle harcamalarda daralmalar ve tüketici söylemlerinde benzer farkındalık ifadelerine şahit olunmuştur ancak krizlerin sosyal ve psikolojik etkileri geçtikten bir süre sonra bireylerin normal alışkanlıklarına ve harcama eğilimlerine geri döndüğünün gözlemlendiği bilinmektedir. Tüketicilerin davranış kalıplarının kalıcı olarak değişebilmesi için, daha güçlü ve daha içsel motivasyonların olması gerekmektedir. Bu noktada İslam iktisadı gibi alternatif sistemlerin varlığını ortaya koymaları ve mevcut sistemin krizleri iyi yönetememesindeki açıklarını; işletmelerin, gelirlerin, üretimin ve tüketimin krizlerden daha en başında doğrudan olumsuz etkileneceğindeki sebepleri dile getirerek kendi çözüm önerilerini ortaya koyması gerekmektedir. Bu şekildeki olağanüstü durumlarda ya da en küçük aksaklıklarda yaşanan ekonomik krizlerin temelindeki sorunların, faiz nedeniyle yaşanan finansal balonlar, servetin belli ellerde toplanması, batıl yollarla yapılan ekonomik faaliyetler olduğunu söyleyebiliriz. Buna dayanak olarak da servetin belirli zengin kimseler arasında dönüp dolaşan bir hale getirilmemesini emreden Haşr suresinin 7. ayeti ve Müslümanların, mallarını aralarında batıl yollara yemeyip sadece karşılıklı rızaya dayanan bir ticaretle alım-satım yapmalarını emreden Nisa suresi 29. ayetini dayanak gösterebiliriz. Çünkü ilgili ayetlerde ve benzerlerinde bu ekonomik ilkelere uyulmadığında ve hakkaniyet dengesi bozulduğunda dramatik sonuçlarla karşılaşılacağı haber verilmektedir. İşte ekonomik aktiviteleri düzenleyen böyle ayetlerden çıkarılabilecek faizle işlem yapmama, piyasayı bozmama, reel olmayan işlemlerden uzak durma, alım-satımları yalnızca ticaret yoluyla gerçekleştirme, her türlü ticari işlemde karşılıklı rızayı esas alma, israf etmeme, adil olma gibi ilkeler İslam iktisadının ve İslami finansın temel ilkeleri haline getirilmelidir. Bir ekonomik sistem bu İslami ve insani ilkeler üzerine kurulduğunda bireylerin satın alma davranışı ve tüketim harcamaları da doğrudan etkilenecek ve sağlıklı hale kavuşacaktır.

Kaynakça

- Ehlinaz Torun Kayabaşı, “Covid-19'un Piyasalara ve Tüketici Davranışlarına Etkisi”, Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD), 2020: 15-25.
- McKinsey & Company, “A global view of how consumer behavior is changing amid COVID-19”, April 2020.
- McKinsey & Company, “Survey: Turkish consumer sentiment during the coronavirus crisis” April 2020.
- Merve Dündar, “COVID-19'un tüketici harcamalarına etkisi”, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV), Mart 2020.
- Deloitte, “Küresel Covid-19 Salgınının Türkiye'de Farklı Kategorilere Etkileri”, <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/consulting/kuresel-covid-19-salgininin-turkiyede-farkli-kategorilere-etkileri.pdf>

COVID-19'UN EKONOMİK EŞİTSİZLİĞE ETKİSİ ÜZERİNE

İEE GENÇ ARAŞTIRMACILARINDAN

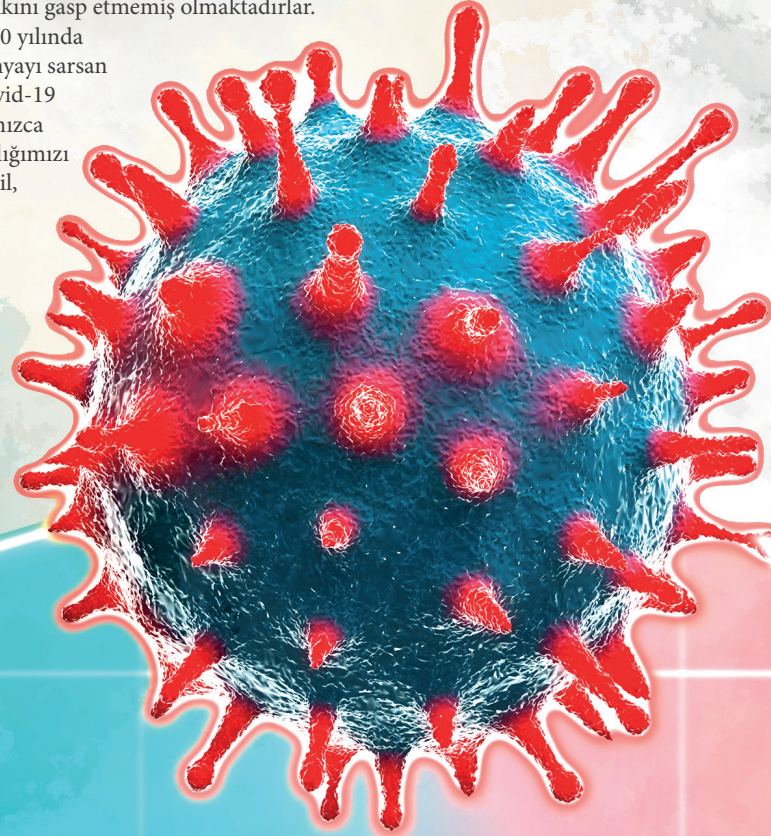
FATMA NUR ŞAHİN

YTÜ Yüksek Lisans Programı
Maruf Vakfı Araştırmacısı

Gelir eşitsizliği ve servet eşitsizliğini içeren ekonomik eşitsizlik, iktisat biliminin üzerinde çalıştığı temel konulardandır. Gelir dağılımı, servetin toplanması ve dağıtılması, ekonomik fırsat eşitliği İslami İktisat düzeni için de son derecede önemli meselelerdir. Kur'an'da çok çeşitli yerlerde yer alan zekât, sadaka, infak, miras gibi konular gelirin elde edildikten sonraki evre olan dağılım mevzuu ile ilgilenmektedir. Maruf Vakfı'nın yaptığı derslerde dağılım konusu sıkça işlenmekte, buna yönelik olarak birincil ve ikincil dağılım kavramları gündeme getirilmektedir. Birincil dağılımdan kasıt Allah'ın kişilere doğuştan sunduğu imkanlarken, ikincil dağılımda anlatılmak istenen insanların

bu dağılımda yüklendikleri vizyon ve misyondur. Çeşitli yöntemlerle bu görevi ifa eden Müslümanlar, toplumun hakkını gasp etmemiş olmaktadır. 2020 yılında dünyayı sarsan Covid-19 yalnızca sağlığımızı değil,

ekonomik, kişisel, toplumsal, siyasi hatta psikolojik yapıyı da birçok yönden etkilemiştir. Bu çalışmanın temel

sorusu Covid-19'un ekonomik eşitsizliği nasıl etkilediğidir. Ayrıca konu ikincil dağılımla Müslümanların bu süreçte yüklendikleri temel rolün irdelenmesiyle İslam iktisadi sistemine bu perspektiften bir bakış sunmaya çalışmaktadır.

Gelir dağılımı, ortaya çıkarılmış olan dönemsel gelirin kişiler, hane halkları veya üretim faktörleri arasında paylaşılmasıdır. Milli gelirin yüksek olması ülkenin vatandaşları için tüketim gücünün yüksekliği anlamına gelmekteyken; dağılımın adil olmayışı toplum kesimleri için çok farklı tüketim güçlerini ortaya çıkarmaktadır (TÜİK, 2008: 55). Sınırların ötesinde küresel bir düzlemde ele almak gerekirse Oxfam'ın 2018 yılında yayınladığı rapora göre 2008 yılı krizi sonrasında toplam milyarder sayısı neredeyse iki katına çıkmış, milyarderlerin 2017 yılı için servetlerinde 900 milyar dolarlık artış görülürken en yoksul kesimin yarısını oluşturan 3.8 milyar insanın serveti %11 düşmüş, dünyanın en zengin 26 kişisi bahsedilen 3.8 milyar insanın mal varlığına eşit servete sahip hale gelmiş, milyarderler hiç olmadıkları kadar fazla servete sahip olmuşlardır (Oxfam, 2018: 12). Yani servet dünya üzerinde giderek tekelleşmiş, Kur'an'ın ifadesiyle zenginler arasında dönüp dolaşan bir güç halini almıştır (Kur'an 59: 7).

İlk olarak 2019 yılı aralık ayında görülen Covid-19 virüsü, kısa zamanda tüm dünyaya yayılarak alışılmış hayatın dışında bir yaşam zorunluluğunu beraberinde getirmiştir. Yoksulluk, salgının yayılmasında önemli bir faktörken, salgın sonuçta yine

yoksulluk üzerinde etkili olmaktadır. Salgına yönelik iki senaryo ortaya konulmaktadır. İlkine göre salgının yılın geri kalanında biteceği, ikinci senaryoya göre ise beklenenden uzun süreceği düşünülmektedir. İlk senaryo küresel büyümenin %5 daralacağını ve 71 milyon insanı aşırı yoksulluğa sürükleyeceğini; ikincisi ise oranın %8 olarak gerçekleşeceğini ve salgının 100 milyon insanın aşırı yoksulluğuna sebep olacağını öngörmektedir (Mahler, Lakner, Aguilar & Wu, 2020). Büyük Buhran'dan sonra en büyük ekonomik kriz olarak görülen Covid-19'un, geçmişte yaşanan hastalıkların ortaya çıkardığı sonuçlar düşünüldüğünde (örneğin bu gibi olayların ardından gini katsayısı yükselmiştir) toplumun daha yoksul ve savunmasız kesimine daha çok etki edeceği düşünülmektedir. Bunun sebepleri arasında iş kayıpları, gelire yönelik diğer şoklar ve azalan istihdam beklentileri görülmektedir. İleri eğitim almış kişilerin istihdam oranları ile temel eğitim seviyesinde yer alanların istihdam düzeyi kıyaslandığında süreçten düşük vasıflı işçilerin daha çok etkileneceği böylece eşitsizliğin artacağı beklenmektedir. Buna yönelik olarak sosyal yardım transferlerinin genişletilmesi, yeni transfer sistemlerinin getirilmesi, istihdamı sürdürmek için finansman fırsatları sağlanması, iş fırsatlarının ortaya çıkması için kamu programlarının güçlendirilmesi, ayrıca oluşabilecek yeni şoklar karşısında güçlü olunması amacıyla risk paylaşımı ve sosyal yardım mekanizmalarının geliştirilmesi önerilmektedir (Ostry, Loungani, & Furceri, 2020).

İktisadi anlamda bir şok olarak görülebilecek salgın İslam iktisadını yeniden düşünmek ve yeni fikirler geliştirmek açısından önem arz etmektedir. Mevcut olan sisteme yapılan

yamalar her geçen gün yeni arızalar üretmektedir. Krizlerden toplumun dezavantajlı kesimlerinin daha çok etkilendiği görülmektedir. Bu gibi şoklar karşısında İslami sistemin duruşu kenze kaçılmadan, Hz. Yusuf kıssasındaki gibi geleceğe yönelik tedbir alınması olmalıdır. Salgına yönelik yapılan önerilerden sosyal yardım transferlerinin geliştirilmesi, İslam iktisadi sisteminde ikincil dağılım mekanizmaları olan zekât, sadaka ve infak olarak mevcuttur. Ayrıca karz-ı hasen yapılması istihdamın sürdürülebilirliği ve yeni iş alanları oluşması açısından kaynak oluşturacak, böylelikle hem işveren için hem de işçiler için gelir kaybını azaltacaktır. Sermayedar için büyüme anlayışının yerini adil bir refah anlayışının alması ile—ki bu ikincil dağılımı yani işçi işveren arasında kar paylaşımının adil bir şekilde yapılmasını içerir—ekonomik sistemin herkes için daha yaşanılabilir kılınması mümkün hale gelir.

Kaynakça

Kur'an-ı Kerim, Diyanet Vakfı Meali.

Mahler, D. G., Lakner, C., Aguilar, R., & Wu, H. (2020, 06 08). Updated estimates of the Impact of Covid-19 on Global Poverty. World Bank Blogs: <https://blogs.worldbank.org/opendata/updated-estimates-impact-covid-19-global-poverty> adresinden alındı

Ostry, J. D., Loungani, P., & Furceri, D. (2020, 05 18). The Pandemic will Leave the Poor Further Disadvantaged-IMF. World Economic Forum: <https://www.weforum.org/agenda/2020/05/pandemics-poor-rich-economics-coronavirus-covid-19/> adresinden alındı

OXFAM. (2018). Public Good or Private Wealth? OXFAM. <https://indepth.oxfam.org.uk/public-good-private-wealth/> adresinden alındı

TÜİK. (2008). Tüketim Harcamaları, Yoksulluk ve Gelir Dağılımı. Ankara: TÜİK.

Eğitimin Değişen Yüzü: Online Eğitimin Avantajları ve Dezavantajları

İEE GENÇ ARAŞTIRMACILARINDAN

RÜMEYSA DEMİRKOL

29 Mayıs Üniversitesi Yüksek Lisans Programı
Maruf Vakfı Araştırmacısı

Yaşadığımız çağın bilgi çağı, bilginin de en önemli gelişim enstrümanı olması eğitimin hassasiyetle uygulanmasını ve kesintisiz devam etmesini zorunlu kılar. Tüm dünyayı saran Covid-19, karşı karşıya kaldığımız bu zorlu süreçte sosyal alanı her konuda alternatif arayışlara itmiştir. Koronavirüs ile hayatımızda başlayan yeni dönemin şüphesiz en mühim konularından biri de ABD ve Avrupa'da yaygın olan online eğitimin ülkemiz gündemine girmiş olmasıdır.

Aslında uzaktan eğitimin tarihsel süreç içinde üç farklı kuşağından söz etmek mümkündür. Bunlardan ilki hoca-talebe ilişkisinin mektuplar yoluyla yazılı bir şekilde sağlandığı geleneksel kuşaktır. Bunu takip eden kuşak sanayileşmiş multimedya uzaktan eğitimi olarak bilinen ses ve video yoğunluklu uzaktan eğitim sistemidir. Üçüncü kuşak ise içinde bulunduğumuz dönemde yaygın olan internet aracılığıyla yapılan uzaktan eğitimidir. İlk iki kuşak genel olarak materyallerin dağıtımını için kullanılmış olup, etkileşimin az olduğu eğitim modelidir. Özellikle geleneksel dönemin yazışma şeklinde gerçekleşen uzaktan eğitiminde, postaların

kaybolması veya gecikmesi göz önünde bulundurulduğunda bu modelin ne denli aksaklıklara sebebiyet vereceği aşikâr olur. Günümüz kuşağı ise interaktif eğitim olarak da bilinen ses-video konferansların kullanıldığı, sanal sınıf ortamı ile iletişimin canlı tutulmaya çalışıldığı bir sistemdir. Koronavirüsün yaşattığı olağanüstü haller tüm dünyayı uzaktan eğitimle baş başa bırakmıştır. Tarihsel süreç içerisinde şekli değişen uzaktan eğitim, günümüzde şimdiye kadarki en parlak dönemini yaşıyor olsa da avantajları ile birlikte dezavantajlarını da bünyesinde barındırmaktadır. Bu yazıda uzaktan eğitimin avantaj ve dezavantajları analiz edilmeye çalışılacaktır.

Elbette ki uzaktan eğitimin zikre şayan ilk avantajı, sınırları aşan gücü ile eğitimin globalleşmesine ve bilginin pratik şekilde elde edilmesine sağladığı katkıdır. Zira koronavirüs sürecinde örneğine çokça rastladığımız üzere kişiler evlerinin salonundan birkaç saniye içerisinde dünyanın diğer ucunda yapılan bir seminere katılabilmekte, öğrenciler eğitimleri aksamaksızın okullarına devam edebilmektedir. Bu sayede aynı anda kalabalık gruplara

hitap etme imkânı bulunmuştur. Online eğitim öğrencilerin modern dünyanın dijital ortamına entegre olmasına ve bakış açılarını genişletmelerine yardımcı, pratik düşüncelerine destek sağlayan bir rol üstlenir. Öte yandan internetin bilgiye erişme ve paylaşma noktasında interaktif kullanımı öğrencileri, ileriki yaşlarında teknolojiyle daha barışık hale getirecektir. Ayrıca online eğitime ulaşma maliyetinin düşüklüğü ve ulaşımının kolaylığı onu yüz yüze eğitime kıyasla daha cazip bir hale getirmektedir.

Öğrencilerin ve öğretmenlerin katılımıyla oluşan sanal sınıflar online eğitime sıcak bir yüz katmaktadır. Yapılan araştırmalar sanal sınıf ortamında tartışmalara katılımın daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Sistem şekline göre eğitimde katılımcılar/ öğrenciler derse katılımı yazışma yoluyla veya sözlü-görüntülü veyahut da her iki şekilde sağlayabilmektedir. Sanal sınıflarda konuşmacıya soru, öneri ve yorumların yazılı olarak iletildiği uzaktan eğitim sistemlerinde bu yazışmalar öğrencilerin akademik dil gelişimine de katkı sağlamaktadır.

Birçok online ders ve seminerde dersler video kaydına alınmaktadır. Daha sonra öğrencilerin bu video kayıtlarına ulaşabilir olması, dersi kaçırانlar için telafi, dinleyenler için kaçırdıkları noktaları dinleme ve tekrar etme imkânı sunar. Kısacası zaman ve mekân kısıtlarının bu sayede minimize edildiği söylenebilir. Üstelik bu kayıtlardan düzenli arşivler oluşturulmasıyla, yapılan konferanslar araştırmacılar için ekstra kaynak olanağına dönüşecektir. Bununla birlikte derslerin hoca kontrolünden görece uzak olması öğrenciler üzerinde öz denetimi arttırır ve sorumluluk bilinci daha fazla ön plana çıkar.

Online sistemde sınav yapmaya elverişli olmayan dersler için sınava muadil hazırlanan ödevler, öğrencileri ezberci yaklaşımdan uzaklaştırmakta, öğrencilerin bilgiyi işleme ve analiz etmesine katkı sağlamaktadır.

Online eğitim tüm bu avantajlarıyla birlikte şüphesiz birçok dezavantajı da beraberinde getirir. Bu dezavantajlardan

belki de en temeli alt yapı problemidir. Özellikle ülkemiz şartlarında internetin her yerde kusursuz erişimine imkân olmaması özellikle kırsal kesimde ikamet eden öğrenciler için büyük bir problem teşkil eder. Öte yandan sınıf ortamı sıcaklığının online eğitimin iki boyutlu yapısında sağlanması bilhassa ortaokul ve ilkokul seviyesindeki öğrenciler için güçtür. Yine aynı grup öğrenciler için söylemek gerekirse sınıf hakimiyetini sağlamak, dersten kopan öğrenciyi derse bağlamak sanal ortamda öğretmen için bir zorluk teşkil eder. Zira sınıf ortamında desten kopan, uyarılmak istenen öğrenciye sözlü müdahaleden evvel öğretmen göz kontağı kurmak, öğrenciye yaklaşmak, omzuna/masasına dokunmak suretiyle öğrencinin dikkatini derse döndürebilir. Öte yandan göz göze iletişim kurmanın bilgi aktarımındaki olumlu etkisi de inkâr edilemez bir gerçektir. Fakat bu kontak online eğitim için söz konusu değildir. Tüm bunlarla bağlantılı olarak uzaktan eğitimde öğrenci derse adapte olmada sınıf

ortamına göre daha fazla güçlük çeker, derse katılım için daha az olanak bulur.

Eğitim-öğretim sosyal bir mekanizmanın içerisinde sağlıklı ilerler. Zira öğrenmenin en temel bileşeni yaparak-yaşayarak öğrenmedir. Okul ortamı çocuğun sosyalleşmesine katkı sağlarken, uzaktan eğitim bilhassa ilkokul çağındaki çocukların değerler eğitimi gibi sosyalleşmeyi zorunlu kılan eğitimlerini kısırlaştırmakta, sosyal gelişimlerine ket vurmaktadır.

Zikredilenler ışığında uzaktan eğitimin mutlak anlamda avantajlı veya dezavantajlı bir sistem olduğunu söylemek mümkün değildir. Bununla beraber online eğitimin geleceği hakkında kesin yargılara varmak da güçtür. Kısa vadede faydaları görülse de örgün eğitime muadil sayılamayacağı ancak içinde bulunulan durumun gerektirdiği ölçüde bir alternatif olabileceği yaklaşımı yerinde görülmektedir. Uzaktan eğitim özellikle olağanüstü hallerde eğitim sürecinin devamı için büyük fırsattır.

Korona Virüs Salgını ve Ekonomi Hakkında Bir Deneme

İEE GENÇ ARAŞTIRMACILARINDAN

Arş. Görevlisi EMRULLAH AYGÜN

İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi İslam Hukuku Yüksek Lisans Programı
Maruf Vakfı Araştırmacısı

Bu deneme yazısının konusu, koronavirüs salgınının ekonomik hayata etkileridir. Buna göre salgının kapitalist ekonomi, neoliberal piyasa, küreselleşme ve uluslararası ticarete duyulan güvene verdiği zarar ve bunun doğuracağı sonuçlar kısaca ele alınacaktır. Akabinde ise İslam ekonomisinin bu süreci nasıl değerlendirebileceğine değinilecektir.

Son aylarda tüm insanlığı etkisi altına alan koronavirüs salgını, iktisadi hayatı da etkilemektedir. Özelde insanların, genelde ise ülkelerin yaşam biçimleri ve ekonomik faaliyetlerinin farklılaşmaya uğradığı bu süreçte, küresel ekonomide söz sahibi olan iktisadi sistemler önemli bir sınavdan geçmektedir. Salgın karşısında kötü bir gidişata sahip olan neoliberal ekonomi sistemini benimsemiş başta ABD ve kıta Avrupası ülkeleri, içerisinde bulundukları iktisadi hayat tarzının acımasızlığını ve işlevsizliğini bir kez daha görmüş oldular. Kapitalizmin “önce kâr” anlayışı, insanlığı büyük bir kıyımla karşı karşıya getirmiş durumdadır. Üstelik ortaya çıkan bu türdeki kriz anları için kapitalizmin herhangi bir çözüm olanağı da görünmemektedir.

Kapitalist ekonomiyi esas alan ülkelerde pandemi sürecinde en fazla zararı, özel sektöre ait sağlık kuruluşlarında tedavi imkanına sahip olamayan hastalar görmüş oldu. Buradan

anlaşılmaması gereken şudur ki, toplumun sağlığı, liberal piyasaya bırakılamayacak kadar önemlidir. Çoğu Avrupa ülkesinin sağlık alt yapısında görülen aksaklık ve adaletsizlikler, kapitalist ekonominin bir diğer eksikliği göstermektedir. Hâlihazırda ABD örneğinde olduğu gibi gelişmiş kapitalist devletler, herkes için erişilebilir bir sağlık sistemi kurmak yerine ilaç şirketleri lehine çalışmaktadır. Sağlıkta özelleştirme politikalarının sonuçlarının toplum açısından ne kadar ağır olduğu artık daha yakından görülmektedir. Zira yapay taleplerin oluşturulduğu ve türlü haksızlıkların yapıldığı sözde serbest piyasa, sadece kâr odaklı çalışma prensibine sahip üyeler ile ayakta kalabilmektedir. İnsani ve ahlaki davranıp hakkaniyete yaraşır şekilde toplumu gözetmek bu tür piyasalarda pek mümkün görünmemektedir. Kapitalizmin “önce kâr” anlayışının insanlığı uçuruma götürdüğü geniş kitleler tarafından da görülmeye başlandı. “Özel çıkar” anlayışı kaybederek, özel mülkiyetin varlığıyla birlikte sağlık, lojistik ve gıda gibi stratejik öneme sahip sektörlerde kamulaşmanın önemi ve sosyal yardımlaşma ve dayanışma ruhunun işlevsel hale gelebileceği bir ekonomik sistemin gerekliliği ortaya çıkmış oldu. Kapitalizmin bir zorunluluğu olan, kendisinden başkasının varlığını umursamayan bireyci yaklaşımın

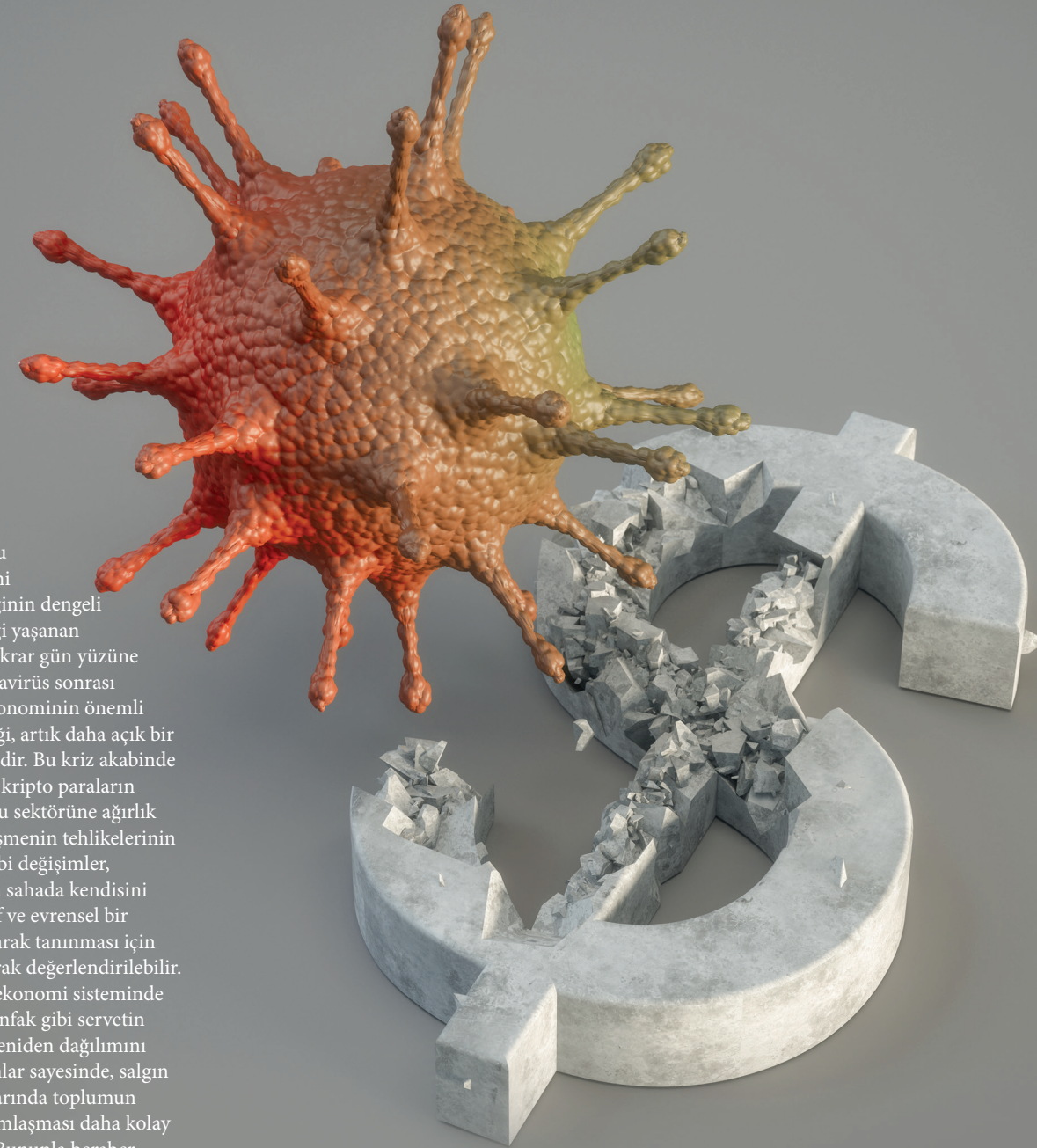
tehlikesi gözler önüne serilmiş oldu. Tabiatı savaş açan değil, tüm âlem ile uyumlu ve kendimizi de onun bir parçası olarak gördüğümüz anlayış artık önem kazanacaktır.

İslam dışındaki bütün sistemlerle sömürülen, devşirilen ve en iyi ihtimalle ihmal edilen tüm âlem, bu ve benzeri krizlerle kendi savunma sistemini devreye sokmaktadır. İslam dışındaki sistemler, sürdürülebilirliğe gereken önemi vermemelerinden dolayı, insan da dâhil olmak üzere tüm âlemin yozlaşmasına sebebiyet vermektedirler. Modern insanın tükenmeyen füzuli ve yapay ihtiyaçları sürdürülebilirliğin göz ardı edilmesine sebep olmuştur. Bugüne kadarki kapitalist ve Marksist vahşi ekonomi gibi tüm gayri İslami ekonomi modelleri, yerkürenin iklimini ve doğasını değiştirmekle kalmamış, onu sömürülmesi ve alt edilmesi gereken para ve refah kaynağı olarak görmüştür. Bilim ile bu savaşın kazanılabileceği düşünüldükçe ilahi irade daima göz ardı edilmiştir.

Bu vesileyle Covid-19 salgını, kapitalist ekonomi modelinin tehlikesini çeşitli boyutlarıyla ortaya koymuştur. Kapitalist batının lideri konumundaki ABD’nin içinde bulunduğu durum, bunun yanında G7 ve AB üyesi “gelişmiş kapitalist” ülke İtalya’nın koronavirüs salgınını en ağır şekilde yaşayan

ülkelerin başında geliyor olması bu iktisadi sistemin, öz evlatlarına bile acımasız olduğunu göstermektedir. Kapitalist ekonomi sistemine sahip ülkeler arasında yardımlaşma ve dayanışma örneklerine bugünlerde rastlanmamaktadır. Özel sektör ile kamu sektörünün ekonomi içerisindeki etkinliğinin dengeli olmasının gerekliliği yaşanan krizler vasıtasıyla tekrar gün yüzüne çıkmaktadır. Koronavirüs sonrası küresel anlamda ekonominin önemli değişimler geçireceği, artık daha açık bir şekilde görünmektedir. Bu kriz akabinde ortaya çıkacak olan kripto paraların yaygınlaşması, kamu sektörüne ağırlık verilmesi, küreselleşmenin tehlikelerinin farkına varılması gibi değişimler, İslam ekonomisinin sahada kendisini göstererek alternatif ve evrensel bir ekonomi modeli olarak tanınması için büyük bir fırsat olarak değerlendirilebilir. Nitekim İslami bir ekonomi sisteminde zekât, sadaka, îsâr, infak gibi servetin toplum içerisinde yeniden dağılımını sağlayan enstrümanlar sayesinde, salgın gibi afet ve kriz anlarında toplumun dayanışma ve yardımlaşması daha kolay bir hâl almaktadır. Bununla beraber İslam medeniyetinde fakir ve muhtaçlara imkân sağlamak adına imarethane ve şifahaneler kurularak bunlar gerek devlet gerekse vakıf eliyle yaşılmıştır. Hiç şüphesiz İslam iktisadı da İslam kültür ve medeniyetinin kodlarına sahip olduğu için buna benzer sosyal yardım projelerine oldukça fazla yer verecektir.

Yüksek oranda kâr elde etmek ve bazı zümrelerin elinde sermayenin birikmesi amacıyla tüm âlem ile yapılan bu savaş, en başta İslam’ın kesinlikle

tasvip etmediği bir durumdur. Oysaki sahih İslami bir zihniyetle ve İslam medeniyetinin genetik kodlarıyla oluşturulacak, tüm kurum ve uygulamalarıyla orijinal olan bir İslam ekonomisi modeli, sürdürülebilirlik kavramını gerçek anlamıyla hayata tatbik edebilecektir. Modern hayata adapte olup hiçbir direniş emaresi gösteremeyen ve Batı kaynaklı neoliberal sisteme alternatif üretme zahmetine girmeyen Müslüman toplum için de bu virüs ilahi bir uyarı

olarak değerlendirilebilir. Nitekim Müslümanların toplu olarak camilerden ve Mescid-i Haram’dan kovulmalarının ardında kendilerine düşen payı içtenlikle tefekkür etmeleri gerekmektedir. İslam ekonomisinin temel parametrelerinden olan, dağılım ve yeniden dağılımı sistematik hale getirmenin en önemli araçlarından olan infak ve îsâr, bu gibi kriz dönemlerinde sosyal dayanışma ve toplumsal dengeyi oluşturan etmenler olacaktır.

Covid-19'un Eğitime Etkisi

İEE GENÇ ARAŞTIRMACILARINDAN

ABDULLAH KULUÇ

İ.Ü. Yüksek Lisans Programı
Maruf Vakfı Araştırmacısı

Bir anda dünya gündemine yerleşen Covid-19 virüsü birçok alanda olduğu gibi eğitim alanında da bazı değişiklikleri beraberinde getirdi. Yüz yüze eğitimin yerini şu günlerde uzaktan eğitim aldı. Bu yazımda uzaktan eğitimin avantajlarını ve dezavantajlarını, bu süreci bizzat yaşayan biri olarak aktarmaya çalışacağım.

Öncelikle bu süreç bizlere eğitimin sadece yüz yüze olmayabileceğini gösterdi. Bu aslında hem zamandan tasarrufu hem de eğitim planlaması yapılırken ki birçok iş yükünün azalmasını sağladı. Bu süreçte eğitimciler ders vermek için uzun yolculuklar yapmak zorunda kalıp yorulmadığı gibi, ekonomik açıdan da birçok avantaj elde etti. Bu dediğimizi doğrulayan bir örnek vermek gerekirse, salgın öncesinde Prof. Dr. Mehmet ASUTAY hocamızı konuşmacı olarak Türkiye’de dinleyebilmek her zaman mümkün olamazken; geçtiğimiz günlerde sadece bir “tık”la aramıza katılarak, bize seminer verdi. Biz de onun sunumunun ardından tıpkı yüz yüze eğitimde olduğu gibi sorularımızı sorma fırsatı elde ettik. Üstelik seminerin verileceği salonun ayarlanmasından, misafir konuşmacının konaklayacağı otelin seçimine; konuşmacının uçak vb. yolcu biletlerinin

temin edilmesinden seminer sonrası ikrama kadar birçok masraf ve iş yükü de ortadan kalkmış oldu. Bu da şunu gösterdi ki uzaktan eğitim hem maliyet hem zaman tasarrufu açısından yüz yüze eğitime göre avantajlı.

Uzaktan eğitimin avantajları bunlarla sınırlı değil elbette. Yüz yüze eğitimin aksine uzaktan eğitimde derse katılım sağlayamamanın mazeretlerinin azaldığını gözlemledim. Bunu da açmak gerekirse, uzaktan eğitim kapsamında, eğitim faaliyetleri sürdüren öğrencilerin hatta öğreticilerin “trafik felçti, bu sebeple derse geciktim” mazeretleri ile karşılaşmadık. Uzaktan eğitimde kullandığımız Zoom ve Skype gibi programlarda derse giriş ve çıkış saatlerinin tanınmlı olması derslere zamanında katılım konusunda öğrencilere bir ciddiyet kazandırdı da denilebilir. Yine aynı konu üzerinden devam etmek gerekirse, yüz yüze eğitim esnasında derse bir şekilde ara verip, “5 dakika sonra kaldığımız yerden devam edelim” deyip sınıfı/salonu terk eden eğitimciler; uzaktan eğitim sırasında bunu yapamaz oldular. Dolayısıyla işlenen ders süresinde herhangi bir kayıp söz konusu olmadı.

Salgın öncesi eğitim verilen yerlerde çeşitli ihtiyaçlar (tuvalet,

yeme-içme, namaz) nedeniyle derslere ara verildiğinde bazı zorluklar söz konusuydu. Uzaktan eğitimde bu zorlukların tamamı kendiliğinden ortadan kalkmış oldu. Bu dediğimi örneklendirmek gerekirse, salgın öncesi derse ara verildiğinde öğrenciler aynı anda tuvaletlere yönelebiliyordu. Dolayısıyla mesela namaz hazırlığı içinde olan biri çok zaman kaybediyordu. Yine umumi olarak kullanılan diğer yerler için de aynı şey söz konusuydu. Ancak bu günlerde gördük ki evlerimizde son derece rahat ve hızlı bir şekilde ihtiyaçlarımızı karşılayıp; eğitimimize, derslerimize devam etmek mümkünmüş.

Covid-19 nedeniyle uzaktan eğitime geçmemiz beraberinde sadece avantajlar getirmedi maalesef. Bu eğitim şeklinin hem eğitimciler hem de biz talebeler açısından problem arz eden yönleri de azımsanmayacak kadar çok. Yazımda bunlardan birkaçına yer vermekle yetineceğim.

Uzaktan eğitim kapsamında yapılan derslerde, sanal ortamda olmanın verdiği rahatlıkla öğrenciler derslerden istedikleri zamanda ayrılabilirler. Örneğin, ders dinlemek istemeyen ama o derse devam zorunluluğu olan bir öğrenci, mikrofonunu ve

kamerasını kapattığı takdirde dersten rahatlıkla ayrılabilirken; dersi verenin o öğrencinin derste olup olmadığının takibini yapabilmesi çok zor. Yine ders esnasında, dersi sabote eder mahiyette mikrofonlarını açarak ısrarla konuşmak isteyen bir dinleyici de hem dersi verene hem de diğer katılımcılara ciddi rahatsızlıklar yaşatabiliyor. Ya da aracında iken derse bağlanan biri arkadan gelen seslerle dersin akışına zarar verebiliyor.

Uzaktan eğitimin bir başka dezavantajının da ev ortamında olmaktan kaynaklanan durumların dersin ciddiyetine zarar vermesi ve dersin bölünmesine sebep olması olduğunu düşünüyorum. Ders esnasında kapı ziline basan kargocuyu gönderdikten sonra ev sahibinin kira için zile basması ya da evde bulunan diğer aile fertlerinin bilhassa çocuklarının dinleyiciyi etkilemesi vb. durumlarla karşı karşıya kalınması bu dediğime örnek mahiyetindedir.

Yüz yüze eğitimde göz temasının ciddi bir yeri vardır. Dersi veren muhatap olduğu kitlenin dersten koptuğunu ya da dersi can kulağıyla dinlediğini sınıfa/salona hızlıca bir göz atarak anlayabilirken; uzaktan eğitimde bu mümkün değildir. Bu nedenle uzaktan eğitimde ders dinleyenlerin dikkatlerini dağıtan uyarıcılara olumlu cevap vermeleri daha olasıdır. Örneğin, yüz yüze eğitimde ders anında telefonunu eline alamayan bir öğrenci, uzaktan eğitim dersinde ders anında pekâlâ telefonu ile ilgilenabilir ve dersten kopabilir.

Bütün bunları toparlayacak olursam Covid-19 beraberinde pek çok değişikliği de getirdi. Eğitim alanında getirdiği değişiklikler sadece bunlar değil elbette ama ben bu yazımla salgının eğitim sahasında meydana getirdiği değişikliklerden bazılarına değinerek, salgın sonrası da uzaktan eğitimin devam edip etmemesinde dikkate alabileceğimiz avantajlarını ve dezavantajlarını gözlemlerime dayanarak ortaya koymaya çalıştım.

Korona Virüsünün Etkisi ve Küresel Ekonomi

İEE GENÇ ARAŞTIRMACILARINDAN

MD AI Amin Mia

İÜ Yüksel Lisans Programı
Maruf Vakfı Araştırmacısı

Koronavirüsün bir salgın olduğu 11 Mart 2020 tarihinde Dünya sağlık örgütü tarafından bildirildi. Çin'in Wuhan eyaletinde başlayan bu yerel salgın özellikle seyahat eden insanlar aracılığıyla bir küresel salgın haline dönüştü. Şimdiye kadar yaşanan vaka sayıları ve ölümler her ne kadar çok ciddi rakamlara ulaşmış görünüyor ise de pek çok tarihçi ve bilim insanına göre, insanlık tarihinde yaşanan salgınlarla kıyaslandığında Türkiye pek çok açıdan iyi bir mücadele verdi.

Salgın hastalığa karşı mücadelede uluslararası örgütlerin büyük bir rol oynayacağı beklenmekteydi. Ancak salgında ulus-devletlerin önemli bir rol oynadığı görülmüştür. Çin başta olmak üzere bazı Asya ülkeleri alınan sıkı tedbirler sayesinde salgına karşı mücadelede kayda değer bir başarı gösterilmiştir. Ekonomik ve siyasi krizlerde nispeten başarılı kabul edilen Amerika Birleşik Devletleri'nin ise Covid-19 krizinde hezimete uğradığı görülmüştür.

Koronavirüs, ilk aşamada küresel ekonomi için bir tehdit oluşturmaya da Çin ekonomisini karantina önlemleri nedeniyle doğrudan etkilemiştir. Virüs ilk aşamada Çin'i vurmuş, küresel hareketlilik sonucunda salgının

yayılmasıyla karantina tedbirleri küresel ekonomiyi de doğal olarak olumsuz etkilemiştir. Ülkeler arası ihracat-ithalat, ve küresel piyasadaki milyarlarca dolarlık finans hareketi durmuştur. Küresel krizden ulusal ekonomiler de etkilenmiştir. Özellikle dış ticaretin ülkelerin milli hasılasında önemli bir yer kapladığı hepimizin malumudur.

Örneğin hazır elbise sektörünün çok güçlü olduğu Bangladeş'te ihracat kalemleri oldukça güçlüyken, salgın önlemleri nedeniyle söz konusu iktisadi hareketlilik tümüyle durmuştur. Önlemler nedeniyle ülkedeki her sınıftan çalışanlar ekonomik olarak olumsuz etkilenmiştir. Fabrika

sahiplerinden işçilere kadar her seviyede üretim ve tüketim bazında arz ve talep rakamları düşmüştür. Benzer durumlar hemen hemen her ülkede yaşanmıştır ya da yaşanmaktadır. İşsizlik oranları artmış, ticaret durmuş, üretim azalmış ve ekonomiyi olumsuz etkileyecek problemler ardı sıra gelmiştir. Koronavirüs ile mücadelede etkin bir çözüm bulunamadığı sürece krizin daha da kötüleşmeye devam etmesi beklenmektedir.

Neoliberal ekonomide devletler arasında karşılıklı bağımlılık son derece yüksektir. Neoliberal ekonomide devletler arasında karşılıklı bağımlılık son derece yüksektir. Sadece ticaret

değil, turizm, havaalanları ve uçuşlar, sinema vb. uluslararası sektörlere de virüsün etkisi büyük olmuştur. Örnek vermek gerekirse; Türkiye Mart-Haziran 2020 döneminde iç ve dış hatlardaki uçuşların büyük çoğunluğunu iptal etmek zorunda kalmıştır. Ülkeye giriş-çıkışlar durdurulmuştur. Türkiye'nin Koronavirüs ile mücadelesinde dikkate değer bir başarı gözlemlenmektedir. Söz konusu iyileşmeler sonucunda karantina önlemleri konusunda esnemeler gözlemse de Bangladeş gibi virüsün henüz gözlemlendiği ülkelerle dış ticaret sahasını kısa sürede açması beklenmemektedir.

Türkiye'de günlük ortalama 50 bin test yapıldığı ve ortalama vaka sayısının 4.000 olduğu dönemlerde Bangladeş'te her gün sadece 100'e yakın test yapılmakta ve günde 4-5 kişide Covid-19 virüsüne rastlanmaktaydı. Bangladeş'in sağlık sisteminin yetersiz ve düşük gelirli bir ülke olması hasebiyle virüse karşı mücadelesinin çok uzun süreceği, ülkenin normale dönmesinin vakit alacağı açıktır. Türkiye virüsle mücadelede kısa vadede hızlı yol kat etse de Bangladeş gibi ülkelerin

maalesef salgından daha ağır etkilenmesi beklenmektedir. Dünyanın bu etkiden kurtulabilmesi ya da her şeyin normale dönmesi belki yıllar alacaktır. Yine de dünyanın eski haline dönüp dönemeyeceği ise soru işaretidir.

Koronavirüs tarihte ilk kez görülen bir biyolojik kriz değildir. Tarihte insanoğlu salgınlarla birçok kez yüz yüze gelmiştir. Söz konusu salgınlar insanları çeşitli boyutlarla etkilemiştir. Birçok tarihiye göre her krizden sonra büyük bir savaşın gerçekleşmesi öngörülür bir durumdur. Bu savaş silahlı da olabilir silahsız da olabilir. Ancak unutulmaması gereken nokta savaşın her zaman bir savaş olmasıdır. Onun ekonomik olması, atom bombalı olması onu savaş olmaktan kurtarmaz.

Bir başka mesele ise, küresel ekonomide ülkelerin birbirine yardım etmelerinin karşılıksız olmadığına göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu yardımların belirli bir karşılığa bağımlı olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu kapitalist dünya ekonomisinin bizatihi kendisidir.

Türkiye en azından piyasadaki parayı

kullanmaya çalışıyor. Bunun sonucunda paranın hareketi artacak ve kriz olma riskini azaltacaktır.

Bangladeş ise ülkede ihtiyaç sahiplerine belirli miktarda gıda dağıtmaya devam etmektedir. Bunların dışında zenginlerin çevredeki fakirlere sadaka vermeleri, kişilerin komşu haklarını gözetmeleri, yeterince yemek varken fazladan yardım talep etmemeleri, stok yapmamaları alternatif çözümler olabilir. Bakanlar devletin verdiği gıda yardımlarının tamamını vatandaşlarına ulaştırması da toplumdaki zenginler güçleri yettiği kadarıyla fakirlere ve günlük çalışanlara yardım etmeye çalışmaktadırlar. Türkiye'de okuyan bazı Bangladeşli öğrenciler de yapabildiği kadarıyla kendi köylerine yardım göndermeye, mağdur insanların yanında durmaya çalışmaktadırlar.

İslam ekonomisi ve finansı çalışan bir öğrenci olarak bu zor günlerde birbirimize yardım etmemiz, zekatımızı ve sadakalarımızı ihtiyaç sahiplerine ulaştırmamız ve israf etmememiz gerektiğini ifade etmeyi bir borç bilirim.

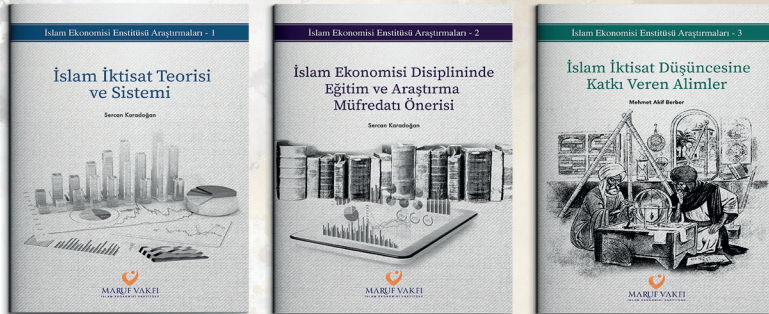
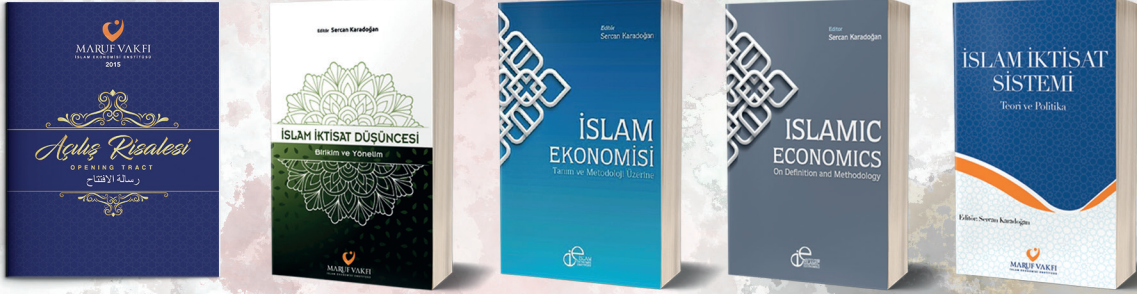

MARUF VAKFI

İSLAM EKONOMİSİ ENSTİTÜSÜ

YAYINLARIMIZ

Seyit Nizam Mah. Mevlana Cad. No: 77 K:8 Zeytinburnu - İstanbul

Telefon: +90 212 510 11 25

maruf@marufvakfi.org • www.marufvakfi.org

f | t marufvakfi